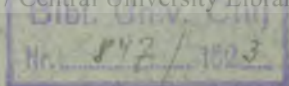

ANALELE
SOCIETATII ISTORICE

IULIU BARASCH

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL II. — BROȘURA 1.

BUCUREȘTI

TIPO-LITOGRAFIA EDUARD WIEGAND, STRADA COVACI NO. 14

1888

Prețul 1 leu 50 bani

COMITETUL DIRIGENT

PE EXERCITIUL ANULUI 1888

M. Taubes, dr. phil., Președinte

H. Bidjarano, Vice-președinte

M. Schwarzfeld, Secretar I

L. Cășșvan, Secretar II

I. D. Bally, Bibliotecar

Iuliu Pop, Casier

A. Schorr, rabin, Consilier

David H. Paves, adjunct de Secretar

ritz Steinberg, adjunct de Casier

BCU Cluj / Central University Library Cluj

SPRE ȘTIINȚĂ

Broșura a II se află sub tipar și va apare în curând, conținând următoarele materii :

Amintiri din trecut de d-nii membri Aba Abrahm, M. Asiel, M. Braunstein-Mebașan, Abr. Mendelovici și Wilh. Schwarzfeld.

Serbarea Barasch — *Listele* operilor cercetate a lucrărilor transmise, a donațiunilor, a membrilor, și *Bilanțul*.

ANALELE

SOCIETĂȚII ISTORICE

IULIU BARASCH

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL AL II-LEA

BUCUREȘTI

JIPO-LITOGRAFIA EDOUARD WIEGAND, STRADA COVACI NO. 14

1888

I. A DOUA ADUNARE GENERALĂ A SOCIETĂȚII

Seara I: 28 Februarie 1888

Ședința se deschide la orele 8 $\frac{1}{2}$ în marea sală „Barașeum“ sub președinția d-lui președinte Dr. *M. Taubes*, azistat fiind de Comitet, de membri activi din Capitală, o mare parte din membri titulari și de un public numeros, compus din Dame și Domni.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ALOCUȚIUNEA DOMNULUI PREȘEDINTE

Onorată Adunare,

Onorat cu încrederea D-voastre, prin alegerea ce ați binevoit să faceți în persoana mea ca președinte, mă simt fericit de a vă putea comunica, că rezultatele obținute în cursul anului trecut, atât acele morale precum și acele materiale sunt de natură a justifica și legitima cu prisos necesitatea existenței societății noastre.

Buna primire și incurajare, ce silințele noastre le-au întempinat pretutindenea, zelul cu care o parte din membri și-au îndeplinit sarcina lor, îmi dovedește odată mai mult cât de puternică e înrîurirea ce a avut-o, și asupra coreligionarilor noștri, mișcarea pentru cercetările istorice manifestate cu succes în țara noastră.

Am văzut însă cu durere, că o parte importantă a istoriei țării, aceea privitoare la Evrei, a fost cu desăvârșire neglijată de bărbații noștri savanți și așa au luat noi asupra-ne sarcina de a umplea golul, căci orice lacună în istorie e ca o lipsă în memoria noastră individuală.

Sper că viitorul va ști să ne mulțumească pentru aceasta, și că timpul în care preceptele sublime ale istoriei vor deveni domeniul fiecărui om, e foarte apropiat.

În adevăr, Domnilor, istoria e biografia omenirii. Ea ne prezintă omenirea în chipul ei adevărat, adică ca o singură familie; un întreg compus din o mulțime de indivizi de aceeași natură, de una și aceeași origină.

Născocirea unor creeri bolnăvi, de care au știut să profite câțiva șarlatani și cavaleri de industrie, ce, din nefericire, nu lipsesc nicăieri, e spulberată și aruncată în neant de adevărul, ce ne învață istoria.

Nu este exact, nu este adevărat, că există o deosebire între om și om, toți suntem de o singură origină, toți aparținem uneia și aceleiaș familii, care se numește omenire.

Cuvântul rasă, ca multe alte cuvinte, care a servit numai pentru a depărta pe om de la fratele său, este o noțiune interpretată într'un mod greșit și fals, un cuvânt care ar trebui să fie șters din dicționarul oamenilor culti, și mai cu seamă din cărțile noastre didactice.

Sub cuvântul rasă înțelegem varietățile primare ale genului uman, varietăți cauzate și produse de influențe exterioare; dar azi nu mai poate fi vorba în mod absolut, de o grupă de oameni, de o organizațiune consubstanțională. Din punctul de vedere al anatomiei raselor, popoarele niciodată n'au fost numai urmași ai unei singure rase, nu există niciun semn caracteristic, care ar fi proprietatea exclusivă a unei rase și care nu s'ar găsi și la alte.

Astfel misiunea Societății noastre este o misiune nobilă. Noi pro pagăm învățătura istoriei și ca consecință, reedșteptarea conștiinței coreligionarilor noștri, că suntem o parte integrantă a națiunii Române și, împreună cu dănsa, fii ai omenirii.

Și că vom ajunge la scopul ce urmărim, ne dovedește faptul, că numărul membrilor noștri în momentul de față întrece cifra de 180, alică că în timp de un an numai am câștigat peste 100 de membri.

Nu mai puțin va contribui la aceasta zelul și activitatea desfășurată de către membri noștri și mai cu deosebire de către D-nii Dr. E. Schwarzfeld în Paris, M. Braunstein și Willh. Schwarzfeld în Iași, Aba Abraham în Roman, S. I. Rosanis în Ruscium, Israel Șapira în Ploești, A. D. Birnberg în Bacău și Michel Asiel în București.

Dar și afară din cercul membrilor noștri, am putut constata un viu interes pentru Societate.

În primul rang vom exprima mulțumirile noastre d-ilor frați Șaraga din Iași, Abram Morgenstern și Abraham Beer Emanuel din Plocești pentru documentele originale, ce au binevoit a ni le oferi.

Terminând, Domnilor, voi exprima și de astădată mulțumirile mele d-lui M. Schwarzfeld, primul secretar al Societății, pentru zeloasa și spornica sa activitate dovedită în cursul anului, și d-lui L. Cassvan, secretar al II-lea, pentru traducțiunile sale din limba ebraică în limba română.

Dau cuvântul d-lui M. Schwarzfeld.

RAPORTUL DOMNULUI PRIM-SECRETAR

ASUPRA ACTIVITĂȚII ȘTIINȚIFICE A SOCIETĂȚII ÎN ANUL 1887

Domnilor membri,

Un an de când ne-am intrunit în Adunare generală, spre a auzi rezultatul cercetărilor și sirguințelor noastre comune, un an și cât progres n'a făcut deja Societatea. O activitate stăruitoară, animată prin vii simpatii, a dat un avânt însemnat tendențelor noastre. Nu toți și nu peste tot locul s'au zorit cu munca și au căutat să mărească cadrul cercetărilor și al rezultatelor îmbucurătoare, cu cari ne putem fâli, dar mulți și-au înțeles rolul lor activ cu acea pricepere, căldură și bunăvoință, cari ne pot duce la țintă

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Explorarea *cimitirelor* ne-a preocupat în acest an, ca și în anu' trecut, în primul rang și am căutat a întinde cercul nostru de activitate în acest sens. *Iașii*, ca fosta capitală a Moldovei, a trebuit negreșit s'o avem cu preferență în vedere. Dar nu numai importanța punctului ne-a ademenit de a face explorarea în Iași — unul din cele mai vechi centre comerciale ale Moldovei — dar și barbații devotați scopului nostru, dar și erudiții ebraiști apți la o așa de grea întreprindere, cari se află în acest oraș.

Cimitirul cel vechiu din Iași, de o întindere însemnată, este acoperit cu mii de pietre cu inscripțiuni adeseori scufundate în pământ sau mai de tot șterse. Rareori ne întâmpină o inscripție deplină, neroasă de dinții vremii, și multe, multe pietre, se află cu totul scufundate în pământ. Spre a ieși din acest haos, se cere o lucrare neobosită și cheltueli însemnate. Inceputul este făcut și nu putem decât aduce laudele și mulțumirile noastre d-lui B. Schwarzfeld, președintele comisiunii și d-lor M. E. Finkelstein, N. Fraenkel, Ioseph Lebovici, H. Solopkowitz, Michel Torten, membri ei, și înainte de toate neobositului ei secretar-raportor d. *M. Braunstein* (מברשטין), care a participat la cele 6 excursiuni, lucrând câte 5—6 ore. Da, ceea ce a făcut d. Braunstein, demnul nostru membru activ în Iași, rar ne

putem aştepta de la cineva în aceste vremi de scepticism şi egoism. Păstrând focul primului entuziasm, lucrează fără preget, voios, tot ce ar putea sluji spre a mări numele Societăţii şi tot ce ar putea întări şi lărgi scopul şi tendinţele ei. Abil scriitor ebraic d-sa a tradus în o limbă biblică alcaasă Raportul nostru din anul trecut şi a dat publicităţii şi o traducere germană a acestei lucrări, spre a face ca rezultatele cercetărilor noastre să fie accesibile învăţaţilor, astfel ca să fie cu putinţă de-a căpăta şi noi un loc în concertul istoriei israelite universale. Când aceste lucrări vor apare în mod complet, simpatiile ce le avem deja în cercurile savanţilor străini, simpatii ce ni le-au manifestat deadreptul şi în public, vor creşte în mod vădit, întărite prin o convingere directă, deplină.

Dar d. M. Braunstein nu s'a oprit numai la această muncă însemnată—muncă meritorie şi de un interes vădit—ci ne-a obţinut în acelaş timp, cu mari stăruinţe, o sumă însemnată de acte originale, de copii şi extrase din diverse opere, ce intră azi cu folos în cuprinsul acestui Raport. În fine, d-sa alătura cu d. *Wilh. Schwarzfeld* în Iaşi, au dat exemplul unei rare activităţi, ce au trecut cu mult limitele datoriei unui membru activ; ei au fost centrul activităţii Iaşane şi chiar mai am putea zice—a întregii Societăţi în acest an.

Din Iaşi a pornit şi exemplul unei dărnicii spornice pentru Societate din partea d-lor fraţi *Samuel şi Elias Şaraga* şi aceasta fără vr'un indemn deosebit. Purtaţi de dorul de a vedea fixându-se trecutul nostru, care să ne lumineze calea pentru viitor şi a ne întări credinţa în noi înşi-ne şi a face pe oamenii imparţiali de a nu ignora şi judeca în mod aşă falş şi pieziş trecutul nostru;—fraţii Şaraga, cunoscuţi şi apreciaţi de mult de lumea cultă din ţară pentru zelul lor neobosit întru stringere de lucruri antic-varie, fie opere, acte, monede sau obiecte preţioase pentru trecutul istoric şi cultural al ţerei; onoraţi şi lăudaţi în cercurile cele mai dificile pentru desinteresarea de care dau dovadă, căci ei nu sunt preocupaţi numai de interesul material, ci şi călăuziţi de simţimentele lor patriotice, cărora adesea subordonă interesul material, dovadă medalia „Serviciul credincios“ ce imdobeşte piepturile lor, ne-au transmis nouă ca dar, toate actele, ce au dobândit în intervalul acestui an cu privire la Evrei. Actele în număr de 60 sunt de date şi de valori diferite, căci valoarea unui act nu constă numai în cuprinsul seu direct, ci în legătura cu care stă cu un şir de alte acte, după cum se inoadă cu-

prinsul seu cu un șir de alte fapte și constatări, pe care e chemat a le întări, desvolta sau desminți. Actele donate sunt mai toate prea moderne spre a avea o însemnătate deosebită; dar pentru noi ele au un preț mare, căci ni s'au oferit cu acea mulțumire și plăcere sufletească, ce lasă impresia cea mai fericită; ceea ce e pentru noi un indiciu sigur, că și pe viitor vom primi tot sprijinul și concursul din această parte și că, împrejurările fiindu-le favorabile, d-nii frați Șaraga intrând în posesie de acte mai vechi și mai interesante, nu vor lipsi a ni le oferi tot nouă; așa că vor binemerita din parte-ne, din partea tuturor acelora, ce țin ca istoria Evreilor-români să fie o clădire realizată.

În Ploești, d. *Israel Șapira* s'a arătat asemenea în puterea cuvântului demn de titlul seu de membru activ. Urmărind tot ce poate fi de folos tendențelor noastre, înduplecâ pe mai mulți domni din localitate de a ne oferi actele în a căror posesie erau — astfel am primit prin intermediul d-sale 45 acte de la d. *Abr. Morgenstern* și 3 acte de valoare însemnată de la d. *Abr. Beer Emanuel*, asemenea câteva copii de acte în posesia altor persoane; în acelaș timp a urmat a-și complecta interesanta sa descriere istorică a *Comunității din Ploești*, din care partea transmisă în anul trecut ne-a fost cu priință pentru expunerea din acel an, precum cea de acum ne-a servit pentru Raportul de față. Dar nu numai atât. D. I. Șapira a căutat a ne pune în cunoștința și în posesia unor pietre, ce formează scara bisericei din Valea-Orlii, județul Prahova, în apropiere de Bucov. Deși n'am reușit a ni le dobândi, spre a face, după dorință, un început de *muzeu de antichități israelite* din țară, totuș copiele lor autentice încă au o valoare însemnată, ca unele ce ne vorbesc cu o siguranță vădită de existența unui cimitir vechiu dispărut în noianul vremilor. D. Șapira, secundat d. *S. Herdan* care avusese norocirea de a afla despre aceste remășițe prețioase al unui timp ce nu mai este, a pus multă osteneală, multă silință în această delicată misiune, ceea ce nu putem releva decât cu deosebite laude.

Dacă rezultatele la cari ne duce această descoperire sunt importante, nu mai puțin importante sunt cele din cimitirul din *Iași* și ne poate sluji ca o nouă dovadă, că ne-am îndreptat bine activitatea în această direcție, și că ar trebui să dispunem de puteri materiale și intelectuale întregite și împatrite, spre a putea face totul ce e de făcut, cu mai puțină zăbavă și cu mai multă îndemănare.

Cât privește *Iași* contăm cu atât mai mult într'un succes grabnic și deplin, cu cât, pe lângă zelul conducătorilor comisiunii se

adaugă acum și conducerea iscusită și experimentată a d-lui *Nicolae Beldiceanu*, profesor de istorie la gimnaziul Stefan cel Mare din Iași, poet cu renume, care de un șir de ani s'a dat cu mult succes studiilor epigrafice și care a binevoit a oferi concursul seu Comisiunii spre a o călăuzi, ca unul ce este însuflețit de o iubire sinceră pentru știință și purtat de un entuziasm rar de văzut la noi în țară.

D. Beldiceanu figurează acum și între membri noștri activi.

În *București*, din nenorocire, Comisia pentru explorarea cimitirului a întrerupt cercetările, ce inaugurasă cu atâta succes și cimitirul din *București* ține încă ascunse multe urme prețioase. Cât n'ar fi dar de dorit de a vedea o încordare nouă a forțelor și aci, unde ar trebui să fie centrul activității noastre?

Activitatea noastră în cercul *literaturei ebraice* a fost indeobște slabă, deși un număr colosal de opere așteaptă pe cercetători, mine bogate ce cu anevoc le nimerești spre a extrage din ele materialul cel prețios, dar cari odată nimerite resplătesc cu prisos pe agerul muncitor.

În literatura israelită vom putea da de urmele cele mai vechi și mai clare despre prezența noastră în aceste Provinci și despre cele întemplate cu noi în aceste locuri, și mai ales deslușiri foarte importante despre viața noastră socială și culturală. Dar orcât de puține ar fi urmele de cari am da, ele, prin ochiul și rațiunea critice, vor căpăta o strălucire și o tărie, ce au pietrele prețioase—prețioase prin lumina lor, dar și mai prețioase prin raritatea lor.

Dacă ebraiștii noștri din țară—membri noștri activi—ne-au dat până acum un concurs slab, ne-am asigurat însă colaborarea unui bărbat eminent din Berlin, a d-lui *Dr. Ioel Müller*, care însărcinat de „Comisia istorică“ a Evreilor din Germania de a cerceta *intreaga literatură a Responselor*, a binevoit să primească cu amabilitate invitația noastră de a ne indica orice pasaj, ce s'ar referi la Țerile române.

Nu putem indeajuns mulțumi d-lui Müller pentru această promisiune de valoare—dar credem că aceasta nu dispensează pe membri noștri de sarcina ce le incumbă, cu cât cercetările d-lui Müller nu pot merge decât încet și se vor opri desigur la mijlocul acestei milenii, când izvoarele încep a fi multiple și variate pentru istoria Evreilor-germani.

În ce privește *remășițele scrise de la noi în țară*, ele au început să fie adunate și azi deja avem în posesia noastră copia a 25

Pinkesim, pomelnice, conținând statutele de organizare și activitatea unor societăți, ce au existat și înflorit aci, atestându-ne o cultură în formațiune. *Pinkesim-ii* sunt condici de amintire ale trecutului, cari vorbesc cu o limbă elocventă și deșteaptă pentru toți acei ce știu a le găsi cheea în haosul timpului și al relațiilor sociale. Cu câtă părere de reu nu trebuie dar să privim pierderea unor așa urme prețioase ale trecutului nostru, cu cât regret să nu semnalăm pierderea chiar în acest an al celui mai vechiu Pinkes, din câte se cunosc până acum în țară, pe care ni le-a consumat flăcările, ce au învăluit cu furia lor o parte din orașul Botoșani. Sinistrul, care a lovit în mii de suflete, a lovit și în urmele trecutului nostru—căci nu numai acești Pinkesim, ci multe, multe acte au fost consumate de flăcări. Dar ce să deplingem noi pierderea, ce o suferirăm, când unul din păstrătorii lor, eruditul nostru membru d. *Hillel Kahane*, a fost cel mai lovit din toți.

Ah! ce durere de a vedea cum flăcările îți nimicesc o muncă ce prin nimic n'o poți restabili. Și pierderea n'a constatat numai în nimicirea unei biblioteci bogate, cu opere rarissime, a unui savant activ pe câmpul literilor și a unei prețioase colecții de scrieri, ci și în consumarea unui manuscris original, voluminos, fructul unei munci îndelungate, de ani, luni și zile de frământare intelectuală: partea a II, inedită, a geografiei și astronomiei, legată cu fapte istorice, scrise în limba ebraică.

Noi cari simțim și înțelegem mărimea loviturii, ce i s'a dat de soartă, noi cari credem, că nimeni n'a fost așa de greu lovit ca d. *Kahane* de sinistrul de astă vară din Botoșani, i trimitem deaci expresia viilor noastre regrete.

Regretele noastre nu le putem exprima numai pentru pierderile directe, ci și cele indirecte, cari constau întru aceea, că unii din membri noștri, nedeprinși cu lucrări critice și cu concepțiunea istoriei în sensul larg, ce i se dă astăzi, trunchează documentele și ni le prezintă așa cum le judecă ei importanța. Acest reu trebuie să dispară și contăm, că membrii noștri nu-și vor cruța ostenele, spre a ne transmite acte complete și transcrise după prescripțiile instrucțiilor, spre a sta la îndemâna cercetătorilor într'un chip nesmintit. Colectorul trebuie să fie cât se poate de minuțios, el nu poate și nu trebuie să prejudece valoarea unei indicațiuni sau al unui fapt. Aceasta cade în sarcina cercetătorului, care pleacă și revine adesea de mulțori la acelaș isvor, din care scoate și se folosește când de una, când de alta. Ceeace ni se pare azi fără

importantă sau indiferent, măne, privit din alt punct de vedere, capătă în ochii noștri un interes cu totul altu.

Ceeace provoacă schimbarea interesului în privința aceluiaș act sunt rezultatele la cari au ajuns alții, folosindu-se de anumite puncte și considerații, ce găsesc un sprijin sau o sdruncinare în acel material, ce păruse întei o cantitate neglijabilă. Fără idei preconceptuate lucrarea noastră are totdeauna cele mai bune șanse. Tărâmul critic este singurul, ce ni se recomandă și impune.

În adevăr, cercetările critice ne duc adesea la teorii importante, cari sunt un indemn puternic pentru lucrări ulterioare. O teorie emisă ca o concluzie logică a unui șir de raționamente, este totdeauna prețioasă pentru știință; ea este luneta care mărește cercul vizional. Acolo unde ne loveam înainte de cuvinte goale și fără sens, de fapte fără tăle, ne oprim deodată ca înainte a unei grădini înflorite, din care putem culege și forma buchete armonioase. Teoriile sunt o scăpărare luminoasă a creerului, cari rezultă din o imbinare fericită a observațiilor; ele împing înainte carul greoiu al științei și ne pot duce la liman.

Ce ar fi o expunere istorică, care s'ar mărgini la cuvântul naiv al croniceii sau numai la înșirarea actelor prăfuite de vremi? Un schelet sau un corp chiar frumos alcătuit, dar fără viață și animațiune. Fie că teoriile se găsesc juste sau nu, prin imboldirea la noue cercetări, prin provocarea minții la o activitate critică încordată, ele își împlinesc cu deaprisos misiunea lor. Ele dacă nu sunt însuș lumina, sunt făclia luminoasă, ce ne duc spre imperiul ei

Și ce alta poate contribui la crearea teoriilor și la imbinarea faptelor și a dovezilor decât un material pur, autentic și transmis în întregiunea lui, fără scăderi prejudicioase și fără suprimări după plac?

Sub acest punct de vedere și-au câștigat merite pentru noi membri pomeniți și în special d. *A. D. Birnberg* în Bacău, care ne-a transmis câteva *Pinkesim* copiate în mod complet. D. *Birnberg* însă mai poate fi pomenit cu laude și pentru restul activității sale, ca unul ce este neobosit și zelos, dupăcum am putea dori a vedea și pe alți. D-lui *A. D. Birnberg* datorim și o însemnată lucrare asupra „Comunității din Bacău“, pe care ne-a complectat-o în acest an.

Deși copiile conștiințioase ale *Pinkesim*-ilor și ale actelor indeobște au o valoare netăgăduită, ca unele ce ne dau cuprinsul,

fondul, totuș o societate nu se poate mulțumi numai cu atât ; ea trebuie să fie depozitarul întregii bogății naționale, în sensul programei ei ; originalele resfirate în mii de mâni trebuie să se concentreze la un loc, ca orice cercetător neprevenit, fără deosebită strădanie, să le poată examina din punctul de vedere ce l-ar interesa, pentru a-și forma o convingere directă și sigură de pe ele. În Statute noi ne-am formulat un plan modest, căci cunoaștem boala de care pătinesc Societățile din țară, cum ele duc o viață lăncedă și mor de o moarte prematură din cauză, că cearcă a realiza deodată prea multe și prea anevoie lucruri de realizat ; dar dacă noi ne-am impus puține, nu trebuie să încetăm a râvni cu osârdie realizarea a tot ce este de realizat, cu încetul, și conform puterilor de cari putem dispune.

Tindem și vom tinde de a dobândi originalele, actele autentice, intrucât ne va fi cu puțință și membri noștri și binevoitorii noștri, toți acei ce ne aprobă scopul, i rugăm să binevoiască a stărui și a ne da concursul lor în acest sens. Mulți—făcându-i a înțelege importanța de a forma o *archivă* de o atare valoare—se vor grăbi fără indoeală ca să-și dea obolul lor, de a ne oferi actele sau Pinke-sim-ii, ce posed. Comunitățile, în primul rang, ar putea depune la noi actele lor trecute, rămășițe de o înaltă valoare, al căror preț însă constă mai ales în reminiscențele ce conservă, ear nu în utilitatea practică, locală.

Să sperăm, că acest apel și aceste explicații își vor avea resu-netul lor.

* * *

Că Societatea noastră este o societate utilă chiar din punctul de vedere practic am lămurit-o în data trecută.

În adevăr, pe ce temei se clădește acel șir de vecinice acuzări împotriva noastră aci ? — pe rațiuni istorice și economice, cari au rădăcini în trecut ; — pe ce temei ne înlătură în mod justificat chiar pentru oameni de bună credință—și atari oameni nu va putea tăgădui nimeni că se află și în țară la noi — de la atâtea drep-turi istorice ?

Pe temeiul legendei, că suntem imigranți străini din o dată cu totul recentă. Și așa vezi pe un Don Quijote istoric, care bazat pe ignoranța altora și purtat de reua lui eredință, caută a susține cu date istorice, certe, că nu numerăm în țară decât un trecut de câ-teva decenii, fiind încă la 1821 așa de puțin numeroși în București, că intruniți cu toții, n'am fi fost instare de a înțesa această sală,

ba chiar am fi lăsat-o pe jumătate goală. În București n'am fi fost la 1821 decât 127 Evrei.... Cu ce am putea răspunde la o așa afirmare îndrăzneță, ce pune pe gânduri pe patriotul sincer, de n'am poseda la rëndul nostru date și acte temeinice, cu cari să le ciocnim ?

Dar nu numai la așa teme răspund cercetările noastre, ele ne limpezesc și unele situațiuni și pun în evidență reutatea și prejudețele, acolo unde voește să strălucească mărinimia și civilizația liberă de orice considerații religioase. Așa a administrația spitalului Spiridon din Iași, ce dispune de fonduri colosale și de numeroase institute de caritate pentru căutarea bolnavilor din Moldova, crede cu cale de a înlătura pe Evrei de la binefacerile carității publice creștine. În loc de a prevedea această excluziune în regulamentul ei și a-l lăsa să fie sancționat, găsesse un mijloc expeditiv: scornesc, că generoșii fundatori au oprit a se admite pe Evrei în căutarea spitalelor lor și—ei nu pot călca hrisoavele, pe temeiul cărora s'au înființat și există, ear Evreii bat înzadar la porțile carității

Mărturisese uimirea mea când am cetit acum un an, în „Monitorul Oficial“ al Țerei, în raporturile d-lui Dr. Felix, că Evreii nu figurează între bolnavii din spitalele sf. Spiridon, căci hrisoavele o opresc. Alfabetul cu literile în trei caturi, fiind poate o enigmă pentru d. Dr. Felix și nebănuindu-și colegii, a crezut că e astfel și așa a raportat ministerului.

„Pot eu utiliza acest fapt, spre a-l adauga la șirul celorlalte, în pasivul Românilor, sau nu ?“, eacă întrebarea ce mi-am pus-o și atât mi s'a părut această relațiune în contradicere cu restul faptelor, cu firea și caracterul Moldovenilor din vremile trecute, că din rațiuni critice — am lăsat-o la o parte, spre a o supune unei controle noue și serioase. Cercetările noastre ulterioare ne-au răspuns demascând pe acei ce au voit a *păta* suflete generoase și umane — căci aceste nu pot fi exclusiviste — pe acei ce au voit să calce în picioare și să arunce un vël negru peste toleranța trecută a Românilui moldovan ; ei sunt astăzi demascați și se ved acoperiți cu haina strimță a prejudețelor lor înjositoare ; și au pus în evidență contrastul între trecut și prezent ! Fundatorii acestor spitale prevăd *anume* ca să se primească pe străini, pe orice soiu de pătămași, hrisoavele de întemecere ne-o afirmă, acele hrisoave asupra cărora se aruncase vina neauzitei intoleranțe, contrastând așa de isbitor chiar cu tradițiile și obiceiurile actuale de la noi în Țară¹⁾. Pe lângă

¹⁾ Urlicarul, VIII. p. 32-33 în hriseoul lui Alex. Const. Moruz datat Iași 1804 Mai 15.

hrisoave se adaugă cele remise prin tradiția scrisă și date ulterioare oficiale. Așa, *C. A. Buch*, fost consul prusian în Iași între anii 1828—1843, ne afirmă că Spitalul sf. Spiridon, este unul din cele mai vechi așezăminte și cu deosebire foarte bogat; în el se primesc toți bolnavii sermani, *fără deosebire de religie* (ohne Rücksicht auf Religion)¹⁾, și infine date statistice de mișcarea bolnavilor, ce le aflăm în „Zimbrul“ și alte ziare vechi, ne arată, că nici hrisoavele, nici toleranța trecută română n’au cercat un act de neumanitate.

Și când alături cu interesul pur științific se adaugă și cel practic, să nu acordăm Societății toate simpatiile noastre? să nu ne străduim a-i întări și a-i mări existența?

*
*
*

Cu privire la istoria Evreilor în România, au apărut în acest an câteva *acte* din archiva noastră în „Anuarul pentru Israeliți“ și „Revista israelită“, în care s’a publicat și câteva acte inedite streine nouă. *D. M. Asiel*, membrul nostru activ, a publicat în al seu „Hajotz“ câteva prea importante *tradiții din bătrâni*, luate din isvoare directe, pe cari ni le-a comunicat întei nouă.

Au mai apărut câteva lucrări însemnate, datorite la trei distinși membri ai Societății noastre, d-lor *Dr. M. Gaster*, în Londra, *Lazar Șaineanu* și *Dr. E. Schwarzfild*, c i din urmă în Paris.

D. Dr. E. Schwarzfild, a căruia activitate pentru Societate a fost și în acest an prodigioasă, și care continuă a sta în fruntea pionierilor Societății, vecinic cu un ochiu de veghe asupra mersului ei, a publicat în „Anuarul pentru Israeliți“ (anul al X-lea, p. 81—128) *Cronica Evreilor din România* de la începutul veacului actual până la dărămarea templului din București (1801-1866), lucrare ce însumă o muncă mare și care se bazează pe isvoare și date necunoscute și neaccesibile în țară, extrase din ziare israelite, străine, deaproape o jumătate de veac. — Adunând fapt cu fapt și imbinând multiplele variante din diverse isvoare într’un singur mănunchiu, într’o singură plată, călăuzit și povățuit în a ta lucrare de principiile critice moderne, îți iei o sarcină anevoioasă, pe care n’o poate aprecia cu adevărat decât acela, care a muncit în acest sens. O atare lucrare ne pune în poziție de a pătrunde materialul mai cu înlesnire și a trage din el concluziile, ce istoria este datoare a formula.

¹⁾ *C. A. Buch*, Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843. Leipzig 1844, p. 115.

D. L. Șaineanu, vice-președintele nostru, care se află acum stabilit la Paris pentru 2-3 ani, în ale sale pagini asupra istoriei medievale române, în partea despre: *Jidovii sau Tătarii sau Uriși* publicată în „Convorbirile literare“, ne-a dat o lucrare de adevărată forță critică. Luând drept punct de plecare teoria ce-am emis-o în Raportul trecut, în *Ochirea* asupra istoriei noastre, a stabilit și întărit prin dovezi istorice și date tradiționale, ce-i au furnisat un repertoriu de răspunsuri ale „Academiei române“, identitatea acestor trei epitete cu: *Chazarii* încât privește cetățile Jidova și proverbul „Muncește ca un Jidan“.

Pe lângă acest studiu de o valoare atât de însemnată, căci ne luminează cu făclia criticei un trecut altfel de nepătruns, d. Șaineanu ne-a mai dotat, în eminenta sa operă: „Incercare asupra Sema-siologiei limbei române“ cu un studiu, scris cu multă pătrundere, asupra *indiferenței religioase și superstiției la Români* în trecut și în prezent, pe temeiul metaforelor populare, întărite prin date istorice ¹⁾.

Astfel avem o prețioasă contribuțiune, deși indirectă, pentru explicarea trecutei toleranțe a poporului român. Acest studiu întărește vederile, ce am emis cu privire la acest punct, în „Ochirea“ noastră la cuvântul final.

Prețios ni-i acest studiu și ca unul ce se servește de literatura populară pentru dovedirea și clarificarea unei teze psihologice—prima incercare serioasă făcută în acest sens pe tărâmul literaturii române.

D. Dr. M. Gaster, distinsul nostru membru în Londra, unul din cei mai însemnați reprezentanți ai literaturii Folkloristice, în seria sa de publicațiuni pe acest tărâm, ne-a dat și ne dă contribuțiuni de o înaltă valoare, îndeoseb cu privire la Evrei și la Români. În o lucrare plină de frumoseți poetice, d. Gaster se ocupă de o parte a literaturii evrești, ce mai trăește și azi răspândită în popor și care se gustă cu aceeaș aviditate la noi, ca și aiurea: „Jewish Folk-lore in the Middle Ages“²⁾ expune lanțul cârților și cârticelelor ce și-au luat naștere în evul mediu, despre influența și radierea lor. Ear în „Greeko-Slavonic Literature“³⁾, operă capitală, ce a atras asupra-i atenția lumii învățate, ca și a sa „Literatura populară ro-

¹⁾ § 4 Importanța metaforei pentru precizarea caracterului național, p. 106-124.

²⁾ London 1887, în 8°, 14 p.

³⁾ Ilichester lectures on Greeko-Slavonic literature and its relation to the Folk-lore of Europe during the Middle Ages. Mit two Appendices and Plates. London 1887. Trübner & Co, 229 p.

mână“, consacră o mare parte a volumului, sub titlul „The Bible Historiale“, influenței neperitoare a Bibliei și a legendelor isvorite din ea, în special a celor cuprinse în „Sefer Hayașar“, cari au influențat asupra literaturii dramatice a evului mediu, și al întregului cerc a literaturii populare, și deci și asupra spiritului popular universal.

Noi nu putem privi înaintarea acestor studii decât cu o adâncă mulțumire, căci ele ne deschid orizonturi și vederi noue asupra simțimentelor și vederilor popoarelor, în ce chip ele se formează și înrădăcinează; cum masele tuturor popoarelor au simțul ales de a-și asimila tot ce e mai gingaș și duios, și cum sorbind din un izvor comun, fondul sufletului lor e acelaș.

Noi am insistat în data trecută asupra importanței Folklorului, a căruia cultivare și urmărire intră în programa Societății noastre și ne exprimăm acum din nou dorința de a vedea pe membri noștri stăruind și lucrând în acest sens. Vom aduce astfel un serviciu însemnat nu numai istoriei noastre, ci și istoriei culturii umane îndeobște.

* * *

Peste șirul de cacte, ce le-am avut la dispoziție în anul trecut, s'au superpus un nou șir, mai lung, care ne pune în poziție de a întemeia mai cu tărie multe puncte și vederi importante; de a tăl-cui alte și de a ne lărgi orizontul vederilor în mai tot tărîmul istoriei noastre. Unele puncte abea indicate sau nici atinse în precedenta „Ochire“ le vom putea pune acum în evidență, când în trăsuri pronunțate, când chiar în culori vii. Nu vom face însă o *repețire* a materiei, ci, pe cât posibil, o continuare a ei.

Să vedem acum, ce tăinuiesc acei marturi muți ai trecutului nostru de aci. Să întreprindem o serie de *excursiuni critice asupra istoriei Evreilor în România*.

VECHIMEA

ORIGINEA EVREILOR-ROMĂNI. — IMIGRAȚIUNILE. — CHEMAREA
EVREILOR ÎN ȚARĂ. — DATE STATISTICE.

Vechimea Evreilor-Români se pierde în întunecimea primelor secole ale erei creștine ¹⁾. Continuitatea elementului evreesc în pământul Principatelor române, numărul în care au trăit aici în diverse vremi, țările de unde au venit și originea lor, sunt chestiuni asupra cărora câtă să ne mai oprim, mai ales că cercetările cele noue ne-au înaintat în astă privință și ne dau noue arme critice și date pozitive, spre a întări considerațiile noastre din lucrarea precedentă.

În acest an exploratori Unguri au făcut în munții Carpați o foarte importantă descoperire pentru noi, ce o relatară multe ziare. Ei au găsit, în urmele unor vechi mine, inscripții evreești, indicând, între altele, numele lui Iehova.

După noi acest fapt este o suficientă dovadă, că o parte din Evreii robiți de Romani au fost aduși în Dacia, împreună cu coloniile romane, pentru munca anevoioasă a minelor și pentru alte munci, ce se rezervau pentru sclavi. Odată pe pământul Daciei, ei continuară a trăi acolo chiar când încetară de a mai fi sclavi, căci la ce să-și fi căutat un nou adăpost?

Dar Evreii n'au venit numai ca sclavi în Dacia, când ajunsese a fi provincie romană. Ei deja atunci aproape unicii negustori, obicinneau să însoțească oștirile și coloniile romane, cari mergeau să impopuleze noile provincii cucerite, căci Romanii dacă nu stimau pe Evrei, cel puțin i cruțau și protegeau, cu cât le deveniseră indispensabili ²⁾.

Câteva veacuri după părăsirea Daciei de Romani, al VIII-lea de la Christos, poporul *Chaza* își avea întinsă dominațiunea peste tot pământul dintre riul Don, Marea Caspică, Marea Neagră, riul Tisa

¹⁾ Vezi capitolul „Vechimea Evreilor în Moldova și Valachia”, în Raportul precedent asupra istoriei Evreilor în România”.

²⁾ *Momsen*, Römische Geschichte, III, 534, apud Dr. *Josef Bergl*, Geschichte der ungarischen Juden, Leipzig, p. 17.

și munții Carpați, adică până în provincia Panonia sau Ungaria de azi ¹⁾). Chazarii erau deci stăpânitori peste o parte sau peste întreg pământul României de azi, unde câtă să fie stabilit întinse colonii din propriul lor neam, dupăcum orce țară cuceritoare obișnuște a-și asigura prin colonii nouele ei posesiuni și a-și întări stăpânirea prin incurajare la imigrațiune a elementelor originare sau asimilate. Dar Chazarii, dacă nu toți, cel puțin o mare parte din ei, trecuseră la judaism încă la 730, după care dată mai remaseră buni stăpâni peste aceste locuri timp de două veacuri, când, înfrinși de Pecenegi, dominațiunea lor dispăru și odată cu ea, desigur o mare parte a coloniilor din acest pământ, în luptele disperate. Emigrațiunile, tendința de concentrare pe pământul ce-l mai stăpâneau, câtă să-i fi imputinat în mod simțitor, dar se înțelege, că nu au putut să dispară în acest mod cu desăvârșire din foastele lor provincii, ci am putea dimpotrivă crede, cum mai totdeauna se întâmplă în asemenea cazuri, că colonii întregi și-au urmat aici existența ca oameni pacinici și muncitori. Urme păstrate în limba și în tradiția română confirmă această supozițiune. Părerea, ce am emis-o în „Ochirea“ noastră, că cetățile și localitățile, ce poartă numirea de *Jidova*, aflătoare în județul Muscel și Romanați, se referă la *Chazarii-Jidovi*, este azi întărită prin o serie de fapte și de tradiții relevate și tâlcuite prin pana ageră a d-lui *Lazar Șaineanu* ²⁾).

Eacă ceea ce stabilește d-sa în a sa excursiune istorico-linguistică: „Țăranul român întrebuițează vorba jidov în diferite accepțiuni, cari toate s'ar putea deduce de la sensul fundamental de „uriaș“. „Aplicațiunea etnică... 1. Jidov sau Tătar, ambele în înțeles de uriaș. 2. Locuțiunea topică: „De când cu Jidovii sau cu Tătarii sau cu Uriașii“, spre a desemna o vechime adâncă, ce țăranul atribue zidurilor surpate, despre cari nu-și mai aduce aminte din ce vreme datează.

„II Aplicațiunea topică sub formă colectivă *Jidova*, adică „locul Jidovilor sau Uriașilor“. 1. Localitatea *Jidova* sau *Uriașa* de lângă Cămpulung. 2. Mobile și măgure cu acelaș nume (în c. Ianca,

¹⁾ L. A. Ghebhardi, Allgemeine Weltgeschichte, Leipzig 1782, XV. 4, p. 59, fixează data cucerii acestor provincii în anul 811.

²⁾ O pagină din istoria medievală a. II „Jidovii sau Tătarii sau Uriașii“, în Convorbiri literare, XXI, 1887, p. 521—28. — Dacă în „Ochirea“ noastră am admis deja ca dovedită identitatea între Uriaș, Tătar și Jidov, am făcut-o bazat pe cele ce afirmă d. Gr. G. Tocilescu în al său „Manual de istoria română“, Buc. 1886, I și II, p. 42. D. Șaineanu a făcut expunerea critică, relevându-ne toate elementele disponibile.

plasa Balta, j. Romanăți; in Riureni, plasa Riurile, j. Muscel; in Cacaletți, plasa Ocolul, j. Romanăți).

„Este invederat, că Jidov in înțeles de „uriaș“ nu are, cel puțin direct, nimic comun cu omonimul seu, care însemnează „evreu“. Constatăm in acelaș timp, că in unele limbi slavice acelaș cuvânt desemnă po evreu și pe uriaș, bulgărește Žid „evreu, uriaș“. Prin reminiscențe biblice cu greu s'ar putea explica această asociațiune logică in graiul popular. Firul intermediar și totodată nodul chestiunii este tătar, al treilea termen al asociațiunii, care singur poate explica intr'un mod satisfăcător tranzițiunea dintre ceilalți doi termini : *Jidov* și *Uriaș*. Ipoteza pentru ca să fie legitimă in acest caz, trebuie să motiveze conexiunea între tustrei termini identici : *Jidov*, *Tătar* și *Uriaș*... Chestiunea simplificată se reduce la aceasta : Fost-a in trecut un popor, despre care să se poată susține cu siguranță, că a fost Tătar și Jidov in acelaș timp ?“

Se înțelege, că la aceasta avem deja răspunsul. Este știut că Chazarii, popor de origină fino-tătară, au trecut la judaism și că-și aveau stăpânirea întinsă pe întreg sau cel puțin pe o mare parte din pământul României.

Odată cu disparițiunea stăpânirii lor, Chazarii rămași in număr mic, se con opiră, in parte, cu alte seminții Tătare și mai in grabă fură absorbiți de elementul evreesc deja stabilit sau ce se stabilise apoi pe pământul Principatelor¹⁾.

Dar de unde să se fi revărsat Evreii peste această regiune ? Din cari țeri să fie pornit imigrațiunea ?

Știm deja, că Romanii i-au adus cu coloniile lor, că după dărămarea templului risipindu-se au pornit in lumea mare, urmărind cursul fluviilor și că s'au stabilit desigur și pe țărmul Român al Dunerii, dar cu timpul au trebuit să crească numărul lor nu numai prin nașteri, ci și prin imigrațiuni continue. *Țările circumvecine*, locuite in număr mare de Evrei, au sporit mereu contingentul lor aci. Când se va stabili cu precizieune traiul ce au adus Evreii in Bizanț, in Rusia, in Lituania, Polonia și Ungaria, vom avea și datele mai însemnate ale imigrațiunilor lor. Este sigur, că *orce deslănțuire a unei furii trecătoare sau permanente, in vreo țară vecină sau apropiată, a trebuit să provoace o îndreptare a unui număr de Evrei, spre Principatele române*, pe când n'aveau încă o viață de sine stătătoare, cu atât mai mult apoi, când putură găsi condiții mai favorabile de prosperare.

¹⁾ Vezi anexa A.

Relațiile comerciale, ce au pus pe Evrei în poziție de a cunoaște avantajele acestor locuri și necesitățile lor, au fost, la rândul lor, motorul unei imigrațiuni lente, dar continue, din țări apropiate și depărtate.

Fost-au imigrații Evrei puri din punctul de vedere etnic? Dacă vom admite aceasta până la un punct pentru Evreii orientali, ne este imposibil a o crede pentru cei veniți din Polonia, Lituania, Rusia și Ungaria. Evreii aceștia și mai ales cei din Polonia și Rusia își pierd urmele originii și primii lor imigrațiuni în câteva date întunecoase și neprecise ¹⁾; de altă parte avem faptul pozitiv al convertirii mai multor seminții slave și tătare la judaism între veacurile al VI și al IX ²⁾, și lipsa mai totală a *tipului* evreo-oriental la Evreii din aceste regiuni, tip ce se caracteriză prin trăsături proprii și originale, ce-i disting în mod vădit de Evreii occidentului și ai sudului ³⁾.

Evreii poloni își îngroșară apoi numărul în mod vădit și însemnat prin imigrațiuni din țările Germane, dar însuș acești Evrei, cum cred mai mulți istorici și etnografi ne-evrei, au primit o cantitate mare de sînge slav în vinele lor.

Acest fapt nu trebuie să ne mire. Nici o națiune, nici un popor din lume n'a rămas în stare pură; elemente străine au pătruns până la cele mai ermetice închise, fie pe o cale, fie pe alta. Unde muntele nu venea la Mohamet, Mohamet venea la munte. Dar Evreii primitivi și plămădeala de apoi au dat și ei un contingent puternic la mai toate popoarele creștine și chiar ne-creștine, fără a le majoriza. Evreii, la rândul lor, n'au putut fi majorizați de elemente străine, căci condițiunile în cari ei trăeau în Europa, erau prea puțin ademinitoare. Credem chiar, că o parte din semințiile convertite la judaism s'au câștigat mai apoi pentru creștinism, care n'a încetat a avea, un moment măcar, pe misionarii sei, cari, prin stăruințe, daruri, favoruri, și promisiuni și-au ajuns totdeauna ținta până la un punct.

Amestecul de sînge între neamuri ne reproduce fenomenul

¹⁾ Graetz, *Geschichte der Juden*, Leipzig 1861, VI, p. 69.

²⁾ M. Schwarzfeld, *Chazarii și Evreii din România*, în An. p. Is., X, 1887, p. 203-204, unde indicăm unele izvoare.

³⁾ *Ubcini*, *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris 1856, p. 10, crede că și Evreii de azi din țară „aduc la chip cu Tătarii“ (leur physionomie a quelque chose de tatars), și Vaillant, *La Roumanie*, Paris, 1844, III, p. 30, crede că Evreii poloni „ont quelque chose de tartare, et j'ai cru reconnaître en eux ces Avars qui, au IX siècle, embrassèrent le judaïsme“.

natural de amestec și contopire a diverse elemente, spre a da naștere la alte noue, diferite de cele în discompunere, sau a menține trăinicia și a adauga la putere și lustru la cele încă în stare vie.

Nu numai puterea credinței și a convingerilor tari, nu numai viața morală și intelectuală hrănită prin cărțile ce le sunt sfinte, au menținut pe Evrei ca popor, ci și întărirea lor prin noue elemente de viață. Varietatea forțelor noue primite în sinul lor și diversitatea climaterică și influența diferită a mediilor sociale, în cari au petrecut veacuri întregi, le-au schimbat firea și i-au deosebit, în multe, pe unii de alții—dar au și făcut să fie înzestrați cu daruri intelectuale și morale, ce-i pun pretutindeni, în toate sensurile și direcțiile, în o plină evidență.

În veacul al XIII, pe când existența Românilor ca Români se manifesta în aceste locuri prin ființa unor Principate sub Voevozi proprii, deși nu tocmai neatârnați, se întimplă o mare năvălire de *Tătari*, cari cotropind aceste țeri ajung a le stăpâni un timp¹⁾. Acești *Tătari*, ca și *Cumanii*, ce au stăpânit asemenea un timp peste o parte a Moldovei și a Valachiei dându-i chiar numele lor, au fost priviți ca (Evrei?). Central University Library Cluj

Fost-au aceștia în adevăr Evrei în totalitatea lor sau numai o parte din ei? Eacă întrebări, pe cari isvoarele nu le lămuresc; dar fiindcă *Tătarii* au continuat a trăi în alte regiuni, cu altă credință religioasă, ni se pare nouă vedit, că numai o parte din ei au putut fi Evrei și chiar între acei cată să fi fost resturi de *Chazari*, ce s'au unit cu dănșii pentru năvăliri și cuceriri. În orice caz, ni se pare posibil ca veacul al XIII, vremea de dominație a *Cumanilor* și a *Tătarilor*, să fi adaugat o nouă pătură de prozeliți Evrei *Cumani* și *Tătari*.

Ce data 1238 aflăm o epistolă a Papei către Bela al IV Craiul Ungariei, în care se plinge, că *Asan*, Regele Româno-Bulgar „lăsându-se de unirea bisericeii... primește în țara sa eretici și-i apără, de carii toată țara lui se zice a fi plină“²⁾, care ospitalitate și toleranță, atât de rară pe acea vreme, a trebuit să fie un puternic indemn pentru Evreii oropsiți, din țeri mai apropiate sau mai depărtate, de a veni și a se stabili aci.

În primul pătrar al veacului al XIV ne întâmpină Evrei locuind

¹⁾ Până la *Tugomir Basarab* zis și *Radu Negru*, ce-i goni (între anii 1290—1330).

²⁾ *Graetz*, op. cit. VI, p. 300. Vezi anexa B.

³⁾ *Gh. Șincai*. *Chronica Românilor*, Iasi 1853, I, p. 262.

intr'un cartier separat in *Cetatea-Albă* (Belgrad sau Akerman) care, cum se crede, se afla pe acea vreme sub stăpânirea unui trib de Tătari zis Nogai-Chazari, ce ar fi fost păgâni de credința lui Confucius, localitate, ce ajunge puțin mai apoi sub domnia Moldovei. La 1392 se știe pozitiv, că era deja incorporată Moldovei, și aceasta continuă a o stăpâni un timp îndelungat ¹⁾

Ubicini ²⁾, afirmă, că pe la începutul veacului al XV și începutul celui al XVI Evreii se aflau in număr mare in Valachia.

De la veacul al XV vedem pe Domnii Români incheând tractate de comerț cu diverse state mai apropiate și mai depărtate, astfel in anii 1499, 1510, 1539, 1598, etc., cari deschid drumul in Principate la orice străin. Dar știm, că Evreii alcătuiau deja pe atunci in Ungaria, Transilvania, Polonia și in Turcia elementul comercial cel mai numeros și deci era lucru firesc, ca ei să fie principalii intermediari comerciali și, ca atari, să se stabilească, in parte, in localitățile prielnice prosperării lor materiale.

La începutul veacului al XVII ne întămpină mai mulți călători Evrei, ce găzduiesc in *Botoșani* mai multe zile de frica unui război ce izbucnise in apropiere; apoi ei gădesc pentru un timp adăpost in *Ștefănești* ³⁾, și aceasta desigur ear numai in gazde evrești.

Că Botoșanii a avut din adăncă vechime o comunitate evrească o știm deja din o piatră de pe cimitirul evreesc, cu o inscripție de la 1560 și lucrul se explică, căci Botoșanii au fost totdeauna un oraș comercial foarte important, ce se socotea imediat după Iași și Galați ⁴⁾. — Pentru *Iași* am adus deja probe suficiente despre existența comunității ei din vechime; nu incăpe indoeală, că îndată ce vom cunoaște cu siguranță întreaga *linie comercială* a veacurilor trecute și se va îmbogăți materialul nostru documental, ne vom putea convinge cu siguranță, că, cu cât un oraș a fost mai important ca centru comercial, cu atât și comunitatea evrească va fi existat din timpuri mai vechi și in număr mai mare.

Galații (altădată zis Haliciu-mic), a cărei importanță ca schelă la Dunăre a fost totdeauna mare, posedă după mărturia unui călător

¹⁾ Faptul aflării Evreilor in *Cetatea-Albă*, la această dată, reese dintr'un pasaj cuprins in „Viața sf. Ion nou“ (in Rev. p. Ist., Fil. și Archeol., II, 1, p. 172-73), in care Evreii se ved implicăți in soarta tristă de care avu parte sfântul, ce-i căsună moartea (v. anexa C).

²⁾ Op. cit., p. 49.

³⁾ R. *Joel Sirkes*, Response, Frankfurt a. M. 5457 (1697), resp. No. 82 din 1605.

⁴⁾ A. *Papadopol-Calimach*, Notiță istorică despre orașul Botoșani, Buc. 1887, p. 1-2, unde citează pe mai muți autori, data cea mai veche fiind 1683.

evreu, o comunitate mare și avută în mijlocul veacului al XVII°), comunitate de a cărei vechime ar fi greu să ne indoim, tocmai pentru că ajunsese deja a fi în floare.

Afară de aceste trei localități comerciale se mai cunosc Romanul și Bacăul, despre cari ear avem date sigure de vechimea comunităților lor.

În *Roman* găsim pe Evrei, la 1709, ca neguțatori statornici în număr destul de însemnat, spre a fi pomeniți alături de Armenii, cari avură acolo din vechime una din principalele lor sedii în Moldova. Și precum documentul din acea dată nu e decât o confirmare a unui privilegiu vechiu al Episcopiei de Roman³⁾, caz în care documentele se reînnoiesc cu aceleași cuvinte, e probabil ca asistența Evreilor în Roman din o adâncă vechime, să se poată dovedi și documental — căci considerațiunile logice de mai sus ne confirmă deja aci o importantă și veche stațiune de Evrei.

În orașul *Bacău* vechimea și numărul cel însemnat al Evreilor rezultă din împrejurarea, că pe lângă cimitirul actual, a cărui vechime se ridică la începutul veacului trecut, tradiția descamnă cu tărie ființa unui cimitir anterior, deja cu totul dispărut³⁾.—La 1771 când se fundă „Infrățirea sacră” de înmormântare, fundatoarii ei, conform cerinței Statutului, erau bacoani de baștină și bătrâni —mărturie destul de elocventă despre un trecut depărtat.—La aceste să adăugăm tradiția, care ne arată, că prima sinagogă de lemn s'a clădit odată cu biserica Precista, cea mai veche din localitate⁴⁾.

Afară de centrele comerciale populația evree a trebuit să fie mai

¹⁾ R. Simha din Złocz, Doros Țion, scrisă la 1764, ed. II de Hausdorff, Ierusalim 1886 p. 1.—D. A. D. Xenopol, în *Finanțele în epoca Fanarioșilor* (în Rev. p. Ist., Arch. și Fil. I, 1, p. 61), crede, că pe la anii 1777—1804 „Galațul nici nu avea neguțatori și era un orașel cu totul fără însemnătate, slujind numai cât la trimiterea zaherelei și a chereștelei către Constantinopol” și aceste bazat pe relațiunea lui Ph. Avril, care a vizitat Moldova pe la 1692 și-l numește „un oraș mic așezat pe Dunăre” și a lui Hagemester, care ni-l arată cu 12.000 locuitori. Față cu relațiuni multiple, nu ne este permis a baza pe una siugură contradicție. În fond, faptul că un străin numește o localitate din țară „un oraș mic” nu-ți dă dreptul a presupune alta decât, că e mic relativ cu orașe din alte state de așa natură: dar și un oraș mic poate duce un comerț întins. Ar fi ridicul a crede cu d Xenopol, că comerțul Galaților datează deabia de la 1834.—Înșuș citatul nostru poate servi ca o dovadă, că Galații era deja plin de viață și activitate comercială pe la finele veacului al XVII, când scrie Avril.

²⁾ Hrisov al lui Mihail Racoviță din 1709, în *Melchisedek*, Cronica Romanului, I, p. 330-31, în care Vodă restabilește Episcopiei vechiul drept de a percepe câte doi bani de dugheană „macar ori cine, ce ar vinde în târgu, ori carii ar veni de la țară, ori carii ar fi locuitorii acolo în târg, ori creștini, ori armeni ori *jidovi*... și din pește cine ar aduce și din vase și din legumi, ori macar ce ar vinde omul” ca să fie pentru tămăie și luminare la „mănăstire”.

³⁾ A. D. Birnberg, Com. din Bacău, descriere istorică, manuscris la Societatea istorică

⁴⁾ Ibid.

insemnată în localitățile cunoscute prin vechimea și siguranța lor. În acele vremi furtunoase, când necurmatele resboae și desele năvăliri ale Tătarilor, cășunau pustiirea țerei și nenorocirea locuitorilor, orașe afundate în munți ca Niamț și Piatra, cată să fi avut comunități importante, sporite prin dese refugiați. Și în adevăr, atât inscripțiile mormentale, cât și așezămintele aflate în aceste localități, în unire cu tradițiile conservate, ne confirmă, că existența comunităților din aceste orașe se urcă cel puțin la al XVI veac.

Din *Piatra* ni se citează pietre cu inscripții de la 1677, 1689, etc., la cari se adaugă un document al lui Grigorie Alex. Ghica de la 1766 Iuli 19, în care ni se vorbește de o sinagogă de piatră „de multă vreme făcută“, care „acum s'ar fi învechit și s'ar fi stricat și n'au unde se aduna, ca să-și facă ruga după obiceiul legei lor“, sinagogă pe care tradiția o urcă la timpul domniei lui Ștefan-cel-Mare ¹⁾).

În *Niamț* ni se indică o inscripție mormentală, din cimitirul azi dispărut, a unui Rabin însemnat Abram Moise Broder, mort la 1628. O sinagogă veche de zid a ars la 1774, cum ne arată un act autentic din 1776; un sigil al acelei sinagogi data de la 1737 ²⁾.—Într'o mărturie hotarnică, de la 1685 Decemb. K, ce tîrgoveții dau Episcopiei Rădăuților, figurează alături cu funcționari, boeri și preoți, iscălitura evreească a lui „Lupul jidov“; peste tot 7 iscălituri începînd cu a șoltuzului (primarului) Ion și sfîrșind cu a lui Lupu. La 1691 Const. Duca confirmînd posesiunea fostului Episcop, spune, că „...ne au arătat svenția sa o mărturie incredințată *de la toți tîrgoveții de tîrgu de Niamțu*“...³⁾ ceeace ne-ar putea indica în Lupul pe Starostele Evreilor deacolo, cu cît documentul citat spune (p. 236) că „...la această hotărătura sau prilejit și boerii anume..., Neguțători și alți oameni mulți tineri și bătrîni... și noi cu *toții* căți ni am prilejit la această hotărătura *toții* am iscălit ca să fie de credință, să se știe“ și din toată mulțimea figurează în realitate numai 7 iscălituri, deci, cum credem, ale fruntașilor, ale starostilor de bresle, ce însumă pe toți ⁴⁾).

În veacul al XVIII, al dominațiunii Fanarioților, Principatele luînd un avînt comercial și industrial, populația lor se mărește în

¹⁾ *Iosef Kaufmann*, Comunitatea din Piatra, în *Fraternitatea* V, 1883, p. 175 și 207.

²⁾ *Kaufmann*, Comunitatea din Niamț, în *Frat.*, VII, 1885, p. 55 și 63.

³⁾ *Episcop. Melchisedek*, Cron. Romanului, II, p. 235-36.—⁴⁾ *ibid.*, p. 236-37.

⁴⁾ Știm, în adevăr, că mărturiile se iscăleau de orice persoană se întempla, totuș credem, că în cazul de față ne întemplină un fapt excepțional și deci supoziția noastră are temei.

mod vădit, prin tendența accentuată de incurajare a imigranților străini sau fugari. Astfel sporește în mod simțitor și populația israelită, cu deosebire în Moldova. În acest Principat nu numai centrele comerciale, ci toate orașele și orașelele, fără deosebire, aveau un contingent însemnat de Evrei, și chiar fiecare sat posedă mai multe familii evrești. O dovadă luminoasă asupra acestui punct o avem în hrisovul de gonire a Evreilor din sate datat 1782 Noiembrie 28, care se referă la un alt hrisov emis de Grigorie Ghica în ințea lui Domnie, între anii 1764—1776, și care s'a trimes, cum spune referatul Sfatului „căt-re toți Ispravnicii de pe la țănuturi“¹⁾

Evrei locuind la sate în Moldova, ne întâmpină pentru prima oară, sub domnia lui Ioan Mavrocordat (1744-1747)²⁾, dar ei au locuit acolo, desigur, din o vechime mult mai mare; aceasta rezultă din așezământul lui Nic. Mavrocordat din 1741, în care pe deoparte e vorbă de „străini, ce vin și vor veni la orașe și la sate“³⁾ și pe de alta ne întâmpină o interdicție: ca fetele să nu vîndă în căruciume „precum moldovence așa și jidoavce... nici la tîrg, nici la țară“⁴⁾. — Mulțimea velnițelor, cari, din căteștim, se aflau sub conducere: Evreilor ca mai experți în această afacere, încă ni-i arată locuind de demult la sate, unde velnițele se instalau de obicei⁵⁾.

Dar dacă după aceste deducțiuni faptele rees deja în mod clar, o ele vor căpăta o nouă tărie prin o nouă serie de observațiuni și relevări, ce vom face imediat.

Din vechime exista în Principate obiceiul de a aduce *colonii străine*, spre a împopula sate sau orașe pustiite sau cu o populație puțin deasă. Am putea zice, că odată cu întemeerea Principatelor se înrădăcinase la noi acest obicei, practicat de mult în alte state europene, și isvorit din o simțită necesitate. Așa zisele *Slobozii* sunt foarte numeroase în ambele Principate și însuș Tătarii, popor barbar și dușman al Românilor, care le insuflă groază prin năvălirile lui, ce se ilustra prin cele mai barbare fapte, au fost tolerați a-și în-

¹⁾ Archiva românească, red. Kogălniceanu, ed. II, Iași 1862, II, p. 179—182.

²⁾ Cronicele României, ed. M. Kogălniceanu, Buc. 1874, III, p. 209.

³⁾ Uricarul, ed. Kodrescu, IV, p. 398.—⁴⁾ *ibid.* p. 405.

⁵⁾ Dr. E. Schwarzfeld, Așezămintele Evreilor din Moldova, în An. p. Is., VIII, p. 18, unde dovedește aceasta întemeiat pe o anafora de la 1788 Iunie 15, publicată în Uricarul, IV, p. 454.—Vezi și unele considerațiuni în „Ochirea“, cap. I și Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien 1781, II, § 124, care arată asemenea pe Evrei ca velniceri „Hier (în Bucovina) und anderer Orten in der Moldau und Wallachey... geben sich mit der Brandwein brennerey und allen Arten von Handel ab“.—Alăturăm la aceste și faptul, ce ni-l citează Bergl, op. cit. (după Fessler, III, 775), că „Imigranții Evrei-poloni ar fi introdus în Ungaria meșteșugul de a fabrica rachiu din grâne“

toemi aci locuințe in mase, cu privilegiu : sate-slobozii. Astfel se mai află și azi sate, cari poartă numele acestei ginte ¹⁾.

Principiul, ce prezida la fundarea sloboziiilor, era in adevăr din cele ma largi : „Vie cât de mulți“, „fie de orce limbă“, „de unde vor hi, fie ce oameni vor hi“ toți cu toții erau slobози, adică scutiți o vreme de biruri, după invoeala cu care au fost aduși și aveau apoi privilegiul de a putea face invoeli speciale cu visteria. Hrisoavele, ce invoea chemarea lor, i asigura, că vor fi feriți de orce rele ca „in foarte bună pace să fie, iar cine s'ar ispiti dintre slujitori ai invălui, de mare certare vor fi“ ²⁾.—Asemenea cărți domnești au trebuit negreșit să atragă și pe Evrei. Ei vor fi insoțit pe plugarii și crescătorii de vite creștini, cu cari au trăit dinainte, in locul de baștină, in o intimă vecinătate și in relații prielnice de afaceri, spre a-și continua negoțul in mijlocul lor, in nouele colonii; căci, să nu uităm, cele mai multe slobozii se formau prin colonii polone, ungare și ruse, unde Evreii erau destul de numeroși chiar la sate.

Pătrunderea Evreilor in satele din Moldova are și o altă explicație și mai firească. Evreii la rëndul lor, au fost asemenea, de-a dreptul *chemati* de boeri, spre a le sta la ardispoziție in diverse slujbe. In acest caz, orcât de satisfăcătoare ar fi fost poziția lor in patria originară, cea oferită aci trebuia s'o intreaacă; căci pe lângă siguranța ocupației și a unui bun venit rezultat din o liberă invoeală, se adauga și scutirea perpetuă sau vremelnică de dări și angării. — Chemarea, in atari condiții, o făceau boerii pe temeiul unui drept, inerent titlului lor, de a avea o sumă de *liuzi*, adică oameni „numai pentru ajutorul slujbei casei“ lor, slujbe ce nu erau circumscrise sau limitate. Liuzii puteau fi pentru orce trebuință a curților și moșiilor boerești sau mănăstirești. Singura restricțiune, ce se accentua in fiecare hrisov de boerie era, ca acei oameni de slujbă să fie *cu adevărat străini*, și intocmai ca la hrisoavele de slobozii, pentru a ridica orce pretext și indoeală, se preciza ca să fie „oameni străini fără de bir de dare in visterie și fără de niciun amestec de dare cu alți locuitori ai țarei, ce-și va găsi și-și va a-

¹⁾ D. *Frunțescu*, Dicționar topografic și statistic al României, Buc. 1872, p. 475, ne indică o sumă de atari localități: *Tătărani* (in j. Dâmbovița, Prahova, Vâlcea, Fălciu, Ilfov, Vaslui, R. Sărat), *Tătarca* (Covurlui), *Tătărei* (Dâmbovița, Olt), *Tătărești* (Tecuciu, R. Vâlcii, Teleorman), *Tatar* (Brăila, Prahova, R. Sărat, Iași), *Tătărăși* (Suceava și Niamț) si unele dintr'aceste se repetă câte doue intr'un județ.

²⁾ A. *Papadopol-Calimach*, Sloboziiile in România, in *Convorbiri literare*, XVII, 1884, p. 445—451, unde se citează câteva documente; alte documente in *Archiva istorică*, in *Uricarul*, in *posesia Soc. istorice*, etc.

duce dintr'alte locuri de peste hotar. Carii fiind adevărați și prin mărturia dregătorilor de margini, că sânt adevărați oameni străini *aduși acuma de peste hotar* și n'au fost niciodată cu locuința intr'acel pământ¹⁾.

Grija asta extremă ca așa zișii liuzi-slujbași sau poslușnici (termin consacrat pentru mănăstiri), ca și slobozii, să fie numai străini și cu adevărat străini, arată odată mai mult lipsa extremă de populație în țară și dorința sinceră a Domnilor, ce s'au succedat în lungul veacurilor, de a vedea țara întărită și înflorită prin mărirea populației.

Patriotismul nu servea în trecut ca o simplă etichetă, care să ascundă pasiunile cele mai vile și ura contra străinului nu tocise bunul simț al ocărmuitorilor Țerei. Străinul imbrățișat cu căldură, nu poate fi dușmanul ei, își ziceau bătrânii și zisa lor era înțeleaptă. Astfel condiția de naționalitate remase cu totul exclusă, ca și cea de religie și de poziție: „să vie cât de mulți și de orice neam“, eată lozinca ce domnea de veacuri.

Este probabil, că așezământul liuzilor s'a creat mai târziu în vederea acestei necesități, pentru că un atare privilegiu însemnat nu se putea alătura fără motive puternice la celelalte privilegii deja destul de mari și inerente titlurilor de boerie.

În adevăr, pe când slobozii se scutesc de bir, etc., pe un timp mărginit, liuzii erau pentru totdeauna „ertați și scutiți de tot birul Visteriei și de toate alte dări și angării, ce vor fi pe alți locuitori, într'un nimică să nu fie superați, lăsându-i ca să fie numai pentru ajutorul slujbei casei sale“ (a boerului²⁾).

Pare-se, că fiecare boer avea drept, după rangul seu, la un minimum fix de la 80—2 liuzi³⁾. Dar numărul se putea urca prin învoiri speciale, succesive ale Domnilor, cari acordau atari favori boerilor sau slujitorilor bisericeii după cererea, necesitatea și trecerea ce aveau⁴⁾.

¹⁾ Uricarul, VII, p. 56, în cartea de scuteală a lui Mihail Suțul al Moldovei de la 1795 Dech. 3 liberată lui Constandin Tăutul.

²⁾ Uricarul, VII, p. 56.

³⁾ Ibid., p. 137—170, care conține sub titlu de: „Isvod de banii scutelnicilor pe anul 1827“, o indicare completă de nume, titluri și de No. liuzilor, ce fiecare posedă; totalul e de 25.908 + 20.514. Editorul, d. I. Kodrescu, fără a explica pune mereu cifre paralele sub acelaș titlu de liuzi, cari dau acest dublu total; lucrul în sine asemenea nu e explicit. — Un hrisov din acelaș an Sept. 20 ne arată, că liuzii erau în adevăr un drept inerent titlului de boerie. „Poroncim și d-sale Vel Vist., că trecându-se numele dummiei sale Vel Aga Gheorghe Asache în condica boerilor domneștei noastre Visteriei, să-i se sloboadă și scutelnicii breslașii și slugile acestui rang“. (Ur., VII, p. 97).

⁴⁾ Documente diferite în Uricarul VII și VIII, etc.

Intr'o importantă condică a liuzilor pe 1803, care conține o complectă enumerare de liuzi pe județe, plăși și comune și cari dau un total colosal, vedem figurând plugari, breslași, liuzi (sadea) adică oameni de serviciu la moșii, velnițe, curte și sluji propriu zise, și haimanale adică oameni „fără nicio stare“, cum ar fi samsari, etc. și infine chiar Evrei indicați ca atari: „Jidovi de prin sate“ sau „Jidovi“, indicând pe locuitori evrei (nehrisoveliți sau hrisoveliți ce plătesc dări lunare) din câteva ținuturi și orașe, în total 4233 capi de familie (1674 la țară și 2559 la ținuturi și orașe)¹⁾. Eacă dar o cifră respectabilă de Evrei, ce un act autentic ni-i arată *chemați*, aduși în Moldova în cursul ultimelor decenii ale veacului al XVII. Dar cu acei 4233 capi de familie, sau aproximativ 21165 de inși nu s'a sfârșit totul.

Am indicat deja, că pe lângă liuzi plugari se înșiră breslași adică meșteșugari de tot soiul, liuzi (sadea) și haimanale. Toți aceștia formau ceata slujbașilor boerești, adică oamenii lor de serviciu, ca vatafi, velniceri, samsari, bucătari, infine întreg cortegiul de slujbași, ce cauta de trebile sau trebuințele boerului stăpân. Fost-au sau putut-au aceștia fi numai străini-creștini? Desigur că nu. Faptul, că maestri-velniceri, vatafi și samsari evrei furnicau în Moldova în veacul trecut²⁾, e dovada cea mai elocventă, că o bună parte din liuzi, haimanale și breslași erau Evrei. Tradiția ne-a conservat cazuri destul de interesante³⁾, ce confirmă indeajuns deducțiunile noastre logice.

Orășelele din Moldova, pe cari se miră mulți neștiutori de ce sunt înșesate de Evrei, s'au fundat de boerii-proprietari, *direct prin Evrei*. Aceasta am arătat-o deja în „Ochirea“ cu un șir de dovezi. Acum câteva nouă acte autentice ne vor sluji spre a stabili acest fapt mai presus de orice indoeală.

Cele mai vechi acte, ce le cunoaștem, sunt privitoare la *Mihaileni* zis la fundarea sa Târgul-nou.

La 1792 Mai 30, Costache Mareș, având consimțământul Domnului (care, pentru așa cazuri, trebuia prealabil obținut) de a face târg „tot de neguțători străini de peste hotar“ se învoește în acest scop cu niște negustori Evrei, cari, cum zice actul de învoeală, erau „de peste hotar, de alte părți străine (și) au venit în partea

¹⁾ „Condica liuzilor pe 1803“, publicată în Uricarul VII, p. 241 — 377 și VIII, p. 242—363.

²⁾ Sulzer, op. cit. I. c.

³⁾ A. D. Birnberg, lucr. cit., ne arată pe doi Evrei, meșteșugari speciali, chemați de boeri. — A se vedea cu privire la acest punct și importante date indicate în „Ochirea“ noastră la cap. I despre Vechimea Evreilor și la al II despre Indeletniciri.

Moldovei și au căutat loc să facă târg¹⁾. Aceștia luară asupra-și impopularea orașelului și acordarea locurilor cu plată de bezmăn în folosul proprietății, în condițiile ce s'au stipulat la fel pentru orice „neguțători ce vor veni, ori creștini, ori armeni, ori jidovi“, cari pentru un an „sunt ertați a nu plăti nimică bezmăn pentru osteneala și cheltueala ce au făcut cu începerea târgului“; deosebit acoardă de veci, fără bezmăn, o bucată de loc la acei, „cari au umblat ostininduse și cheltuinduse ca să facă acest târg“. Învoeala încheată¹⁾, Vodă dă lui Mareș un hrisov de întemeere²⁾, prin care o aprobă, căci „nu se dă nicio pricină de stricăciune altor târguri de prin prejur“, intrucât se păzește aci condiția esențială, pe care o vom regăsi totdeauna la o așa împrejurare, ca locuitorii să fie „numai din cei străini de peste hotar, iar nu și locuitorii pământului acestuia“.

Un punct cu deosebire important din hrisov e, că precizează ca „locul, ce vor cuprinde pentru școală (sinagogă) și feredeu să fie lungul și curmezișul după cum și la alte târguri și bezmăn să nu se plătească“³⁾, ceea ce ne arată, că Mihailenii nu este primul orașel fundat de Evrei, ci, dimpotrivă, toate târgușoarele dintr'o dată mai recentă, de la începutul epocii Fanarioșilor și poate și dinainte, dau-torează Evreilor existența lor.

La 1845 se fundează târgușorul *Poenii*, în județul Iași, pe temeiul unui hrisov emis încă la 1837. Cine sunt fundatorii acestui târgușor? Aceasta ne-o spune „așezarea“, actul de învoeală, cu data 1845 Mai 21: Ei sunt *Evrei* în număr de 29.

Că Evreii sunt întemeetorii câtă să ne pară ceva firesc, dar nu și însemnatele privilegii, ce proprietarul le acoardă. Ca nicăire în altă parte, el i scutește de bezmăn pe 2 ani, de otcopul pe rachiu și păcură, cu toate că acest esunt dintre obiectele cele mai căutate în asemenea localități și aduc veniturile cele mai însemnate; apoi se obligă a le da grațuit pentru clădirea caselor „din lemnul trebuincios din pădurea de pe moșia“ sa. În mijlocul acestor concesi și înlesniri, ne surprinde însă deodată restricțiunea, ca locuitorii deacolo să nu aibe dreptul de a vinde *vin* înainte de ce să se fi adunat și statornicit cu dugheni „păr' la număr de 60 gospodari“⁴⁾.

Ce însemnă această contrazicere în procedare? pentru ce atâtea favorizări, și de ce această restricțiune?

¹⁾ La 1792 Mai 30.—²⁾ cu data 1792 Iuliu 12 zile în Roman.

³⁾ Actele aceste s'au tipărit nu de mult în foi volante; o copie, datorită amabilității d-lui B. I. Băldăff în Dorohoiu, la Soc. istorică.

⁴⁾ Originalul „Așezării“ la d. Ch. M. Mendelovici în Iași, o copie la Soc. istorică.

Explicațiunea, și singura explicațiune firească, nu poate fi decât aceea, că i-a fost teamă proprietarului Poenilor ca populația ei să nu sporească prea cu încetul și a voit să silească în această chip pe fondatori la o propagandă stăruitoare. Și pentru ca în urma unor favori așa excepționale să mai fie necesitate de o îmboldire deosebită pentru dobândire de locuitori, este un ce vădit, că condițiile nefavorabile, în care au trăit Evreii în acel timp, au stavilit pofta de noi imigrațiuni. În adevăr, în urma Reglementului organic, plin de tendențe anti-evrești, soarta Evreilor în Principate se schimbă mult; ei nu se mai bucurau de siguranța unui traiu tihnit și prosper; cu cât curentul vrăjmeșesc, odată provocat, luă avânt, hrănit de oameni pretențioși, de epigoni cu o spoală de cultură,

mici de zile, mari de patimi.

Autorul Reglementului organic, un cap sănătos și clar-văzător, a înțeles, cu toată ura lui împotriva Evreilor și a tot ce nu e pravoslavnic, că Moldova spre a lua avânt, va trebui să continue tradiția impopulării sale prin colonii străine, deaceia nu puse nicio propreală acestui vechiu și fecund obicei, ba continuă a lăsa poarta larg deschisă. Și Domnii de după Reglement nu lipsesc de a impune proprietarului, ce ține să-și impopuleze vr'o moșie, ca coloniștii să fie adeveriți la hotar, că sunt cu adevărat străini¹⁾, iar Reglementul, la rândul său, consfințește tradiționala scutire de bir (pe 6 luni) pentru noii coloniști, prin art. 99 lit. b.

Dar cum două dispoziții ce se ciocnesc, nu pot avea un efect salutar, Evreii nu se mai puteau decide deacum, decât cu greu, de a face uz de dispoziții și avantaje, ce nu le erau pe de întreg prielnice. Ei știau, că vor fi loviți prin măsuri indirecte și că vor avea de suportat urgia micilor și marilor funcționari ai Statului, dresați de Rusia protectoară.

Cei 8 ani de răgaz păgubitor din partea proprietarului Poenilor și concesiile și restricția sa extraordinară, nu le va putea considera nimeni ca rezultatul unui „gust“; ci, că a fost silit la aceste spre a-și vedea ținta realizată, de a avea un târgușor productiv pe proprietatea sa.

Obiceiul de a face recurs la oameni străini, nu se mărginea numai pentru impopularea satelor și fundare de orașele, ci și la *reimpopulare* unor vechi localități, cari, din împrejurări diverse, și-au pierdut mare parte din primitivii și locuitori. Și în împrejurări

¹⁾ Hrisov de la 1845 Ghen. 25, în Uricarul. VII, p. 230-31.

deo asemenea natură se făcea recurs la Evrei, ca și la alți străini, ba, pare-se, că Evreii se preferau cu deosebire, judecând după faptul, că și toate aceste localități sunt impopulate mai numai de Evrei și considerând și actele de cari vom pomeni îndată.

La 1814 Ianuarie 23 Domnul Scarlat Alexandru Calimach dă voe la proprietarul târgului *Ștefănești* (oraș cunoscut din vechime) ca să-și aducă coloniști evrei, cu cari reușise a se înțelege¹⁾.

La 1815 Decv. 18 un hrisov al aceluiaș Domn permite popularea *Tîrgului-Frumos* cu străini, hrisov în care se pomeneste de unul anterior, dat de Grigorie Ion Calimach la 1767 Iuli 3, și care după arătarea hrisovului din 1815 conține următorul important și caracteristic pasaj: „Vrënd Domnia-sa a aduce acel Tîrg iarăși spre întemeiere cu înmulțire oamenilor, prin acel hrisov făgăduieste tuturor celor ce vor vre din părți străine să vie să se așaze în târg ca niște oameni streini, și că din zioa ce vor veni, le dă vremi de odihnă șasă luni, nemărui nemică să nu dei, ca să-și poată face cele de trebuință a așazării lor, cum și după împlinire sorocului de odihnă, iarăși *pe ușor să va așaza birul lor* de cătră Ispravnicul Ținutului, fiind și de bezmănul, ce îi supără călugării apărați, și numai dijma din cele ce vor face afară de vatra târgului, vor da după obicei, iar pe casă nu să vor supăra cu nimică. Deci după mila ce au arătat Domnia Sa, oamini streini dintr'alte părți *câți de mulți de vor veni* și să vor așaza acolo la acel târg, să fie bine incredințați, că făgăduința Domniei sali va fi păzită și nestrămutată. Numai oamini birnici a țării să nu îndrăzniască a merge cu nume de streini, că aflândusă, nu numai că nu să vor da de grumaz înapoi și să vor și pedepsi ca niște spărgători de sate, cum și târgoveții de mare pediapsă vor fi de vor priimi în târg locuitori de ai țării.”²⁾

Vetrele târgurilor, cum se afirmă tot în acest hrisov, „purure toți luminații domni prin hrisoavele de aferosire liau lăsat în volnica slobozenie... de a se întemeia cu lăcuința oricât de mult norod din toată stare”.

„Cea mai mare podoabă a orașelor”, se exprimă hrisovul citat al lui Calimah, și spiritul ce resare din el e expresia fidelă a sentimentului ce anima pe diriguitorii țerei și toată țara cugetătoare în vremurile trecute, „*cea mai mare podoabă a orașelor să socotește*

¹⁾ Acest hrisov se află în mâna proprietarului Ștefăneștilor, citat de d. O. Șaovici, în descrierea acestei comunități, manuscris la Soc. istorică.

²⁾ O copie legalizată a documentului din anul liberării sale la Soc. istorică, dăruit de d-nii Frați Șaraga.

a fi înmulțirea norodului din toată stare și nație, ce ei locuiesc pe eale, carii locuitori purure prin obștești cărți domnești de publicații au fost și sânt chemați de pre la depărtate locuri din părți străine și statorniciți prin orașe și osăbit... hrisoave și cărți domnești de vecinic(i)e lör dăruite privilegii“.

Mulțimea Evreilor și a străinilor indeobște, in Moldova, nu cade dar in sarcina lor, căci numai chemați sau atrași prin avantaje vëdite s'au hotărit a impopula o țară ospitalieră, in care suflul unei culturi false nu stricase încă bunul simț al conducătorilor ei și vedeau in străin, și indeoseb in Evreu, pe omul harnic, vrednic și stăruitor, care constituie un element de propășire in orce țară.

In Muntenia, mult mai bine populată ca Moldova, pare-se, că nu se făcea așa des recurs la străini pentru mărirea numărului locuitorilor in orașe și orășele. Slobozii in însă erau și aci destul de numeroase și se datorau tot la străini de prin țeri vecine, dar intre plugari, și indeobște la sate, Evreii nu puteau fi, in orce caz, așa de numeroși; mai ales că aci Bulgarii, Sërbii și Grecii au dat slobozii elementele cele mai numeroase și știut e, că aceste popoare sunt singure indemănatice și la industrie și la comerciu. *Scutelnicii*, instituție veche in Muntenia, se acordau boerilor prin hrisoave speciale și numărul lor variabil se sporea in urma unor merite căștigate. *Scutelnicii* au fost acolo destul de numeroși, dar nu știm dacă erau toți străini, or hrisoavele impuneau, ca in Moldova, aducerea lor de peste granițe. *Poslușnicii*, ce datează in Muntenia din vremea lui Constantin Mavrocordat, instituție intemeiată de el ca o compensație pentru desființata „rumănie“, se acordau după cinuri, ca in Moldova liuzii, cu scutire de bir. Ei sta in slujba boerilor și i serveau in toate ramurile de activitate. Fost-au cel puțin aceștia străini in mod obligator? Nimic pozitiv. Dimpotrivă, judecând după relatările lui *Zilot Românul*¹⁾, de la care am luat noțiunile asupra acestor instituțiuni, ei erau mai degrabă pămănteni, căci ne spune, că „ingrijia stăpânirea prin visterie a nu să urma catahrosis, adică cum am zice să nu meargă acest priveleghiu și la alții, ci numai la aceea ce li să cuvine, și să-l aibă și aceea atât, iar nu cu altă adăogire, iar adăogirea descoperindu-să, să se strice, precum de multe

¹⁾ Domnia a treea a lui Alex. Vodă Suțul, in Rev. p. Ist., Archeol. și Fil. red. Gr. G. Tocilescu, a III, V, p. 85 și 86.—D. Tocilescu crede că sub pseudonimul *Zilot Românul* se ascunde: *Sefan Moru*.

ori am și văzut urmându-să“. Și mai incolo (p. 86), ne vorbește de „neamurile acelea ce au avut hobagi pe părinții poslușnicilor“. In orice caz, între scutelnicii și poslușnicii breslași și meșteri de velniți, etc., nu putea să nu se fi strecurat și un număr însemnat de străini și un oarecare număr de Evrei de prin țerile circumvecine. Evrei n'au putut fi mulți la număr, căci însuș Bulgarii și Sërbii și alți vecini ai Muntenilor erau meșteșugari și buni mai la orice treabă, ca in Moldova Evreii.

In privința vechimei comunităților din *Muntenia*, să ne amintim revărarile lui *Paul de Aleppo* ¹⁾, din cari rezultă existența unei comunități israelite in Craiova in al XVII veac, despre care nu mai avem azi nicio știre.

Faptul existenței unei comunități intr'un centru important, dar nu cel mai însemnat al țerei, ne vorbește cu tărie despre existența unei comunități in Capitala țerei, ce era pe atunci Tirgoviște pentru vară și Bucureștii pentru eamnă. Pentru *București* datele noastre arată un fir lung, aproape neintrerupt, al unei comunități vechi și mai însemnate ²⁾. Măcelul înscenat de Mihai Viteazu la suirea lui pe tron (1593), in care și Evreii auvură de indurat de pe urma mănii populare, deslănțuită de Vodă, ne arată existența unei comunități deja formate in acea vreme. Despre *Tirgoviște* n'avem date pozitive, tradiția însă ne afirmă existența unui vechiu cimitir azi cu totul dispărut, ale căreia urme s'au mai putut observa acum 50 de ani ³⁾. Tot tradiția, și o tradiție foarte respândită, legată cu un fapt oribil, susține, că intr'un trecut depărtat — acum vr'o trei veacuri — ar fi existat o comunitate însemnată in *Cămpulung*, care fusese și ea odată reședință domnească, fapt ce dă tradiției noastre un caracter mai probabil.

In acest an d. *Israel Șapira* in Ploești, a avut fericirea de a descoperi urmele unui dispărut cimitir, marturi tainici al unui trecut existent. In biserica de lemn din Valea-Orlii, in apropiere de Bucov, se află zece pietre mormentale cu inscripții ebraice, alcătuind scara și podeala din tinda bisericei. Bătrânii satului afirmă, că s'au pomenit cu aceste pietre in biserică, formând pardoscala ei ; despre existența

¹⁾ The Travels of Macarius, trad. de E. C. Belfour, London 1829, II, trad. română de Dr. M. Gaster, in An. p. Isr., X, 199-202.

²⁾ Vezi „Ochiirea“, cap. I.

³⁾ Aceasta ni s'a afirmat de câțiva bătrâni.

inscripțiilor s'a aflat abea cu prilejul unei reparaturi, când multe pietre au perit sub ciocanul vandalic al meșterilor neștiutori; restul de pietre s'a zidit dinadins afară, cu inscripțiile în sus, ca o ocazie fericită să descifreze enigma, ce tăineau acele caractere necunoscute. Din cele zece pietre, patru conțin inscripții mai bine conservate. Cea mai veche ne arată pe unul Eliezer sin Iuda mort 7 zile în Chislev 1719; a doua datează de la 1740 și arată mormântul unei femei Haia; a treia de la 1720, cu o inscripție defectuoasă, ne indică mormântul unui fiu de Rabin și înfine una de la 1740 al unui haham (tăetor) Israel sin Iuda mort prin asasinare.

Aceste pietre nu pot fi decât urmele unui cimitir dispărut dintr'un oraș apropiat; și inclinăm a crede, contra ultimei păreri a d-lui Șapira, că acel oraș e Bucov, foastă capitală de județ, oraș odată prosper, decăzut în urma avântului luat de Ploești, Bucov fiind pe lângă aceste locul cel mai apropiat de Valea-Orlii ¹⁾

Că aceste pietre sunt, în orice caz, dintr'un fost cimitir, ce a existat lungă vreme în actualul județ Prahova, rezultă cu siguranță din distanța de timp, ce prezintă inscripțiile între ele.

Aceste mărturii prețioase, ce au biruit dinții vremii, nu ne vorbesc numai despre existența unei comunități în Bucov din cel puțin veacul al XVII, dar ne și indică cu tărie, că toate localitățile de oarecare importanță din Muntenia au posedat în acea vreme comunități israelite, mai mult sau mai puțin mari, în sinul lor. Cele expuse în lucrarea de față, cum și cele din lucrarea precedentă, cată să ne întărească această convingere.

Comunitatea din Ploești pare a fi o continuare a celei din Bucov, căci datele de cari dispunem acum, ne autoriză a căuta urmele comunității din Ploești în primii ani ai dezvoltării sale, care se urcă la începutul veacului al XVIII și poate și mai înainte. În adevăr, bătrânii locului afirmă existența unui vechiu cimitir, dispărut înainte de 1821, ce fusese situat lângă riul Dambu; sinagogeii zise a Rabinului i se indică o vechime mai mare de 100 ani și un act local de la 1819, scris în limba ebraică, pe care figurează între iscălituri un Rabin și un haham, ne arată pe o femeie stăpânind *un imobil, ce l-a moștenit de la părinți* ²⁾.

¹⁾ *Isr. Șapira*, Descr. com. Ploești și Raportul despre excursiunile sale către Soc. istorică, înregistrat la No. 106.

²⁾ Acest act se află în original la Soc. istorică dăruit de d. Abr. Beer Emanuel.—Celelalte indicații, în *Sapira*, lucr. cit.

Oraşul *Buzeu* posedă o comunitate înainte de 1821, ce întrecea pe cea din *Ploeşti* şi care, de va fi să admitem tradiţia, e mai veche ca aceasta ¹⁾. După *François Recordon*, fost secretar domnesc în *Bucureşti*, trăea în *Muntenia* în primul pătrar al acestui veac ca la 5—6000 de *Evrei*, „mai toţi strinşi la *Bucureşti*, *Craiova* şi *Ploeşti*“ ²⁾.

D. V. A. *Ureche* ³⁾, pe care suntem deprinşi a-l vedea tratându-şi materiile cu uşurinţă, se crede în drept a afirma, pe temeiul unei condici, datând din ultimele patru luni ale anului 1820, ce conţine plăţile către visterie ale „companiilor“, că atunci n’au fost în *Bucureşti* decât 127 *Evrei*, în cifră rotundă... adică numărul acelor. ce i-a găsit trecuţi în condica companiilor. Dar onor. profesor de istorie română de la Facultatea de litere din *Bucureşti* şi membru al Academiei române, a pierdut din vedere :

1). Că birnicii nu reprezintă persoane, ci de obicei capi de familie, căci femeele şi copiii n’au plătit niciodată bir către stat ; şi deci acei 127 însumă în realitate un aproximativ de 635 de persoane :

2). Că cei 127 sunt birnici din companii. Pentru ca să putem admite, că această cifră cuprinde pe toţi birnicii *Evrei* din *Bucureşti* din 1820, ar trebui să credem nu numai, că toţi birnicii s’au achitat în cursul trimestrului (caz ce se întâmplă cam rar), că toţi capii de familie, fără excepţie, au fost supuşi la bir, ci şi, mai ales că, sub firma de companii se înjghebau toţi indivizii diferitelor clase sociale, cum şi obştea evreească. Este însă bine ştiut, că gruparea oficială a diferitelor clase se titula bresle (înfrăţiri), nume sub care ne întâmpină în documente şi obştea *Evreilor* din *Muntenia* ; că alături de bresle exista din vechime în *Valachia* (şi pe cât ştim numai acolo) societăţi privilegiate numite cumpanii, cum fură cele vestite din *Craiova* şi din *Rimnicu-Vălcii*. *Zilot Românul* ⁴⁾ arătând, că *Vodă Alexandru Suţu*, zis şi *Drakake*, în a treia sa domnie (1819-1821) a înfiinţat „cumpanii noăă cu hrisoave domneşti“. explică, că companie însumă „a fi cu o dare hotărîtă la visterie şi cu apărare de unile altele, care le dau dajnicii“ sau şi indeobşte orice societate în sensul modern ⁵⁾.

Va să zică, dacă companie nu e tot una cu breslă—şi a trebuit

¹⁾ *Şapira*, lucr. cit.

²⁾ *Lettres sur la Valachie... écrites de 1815 à 1821 par F. R. Paris 1821, scrisoarea a V, p. 76*

³⁾ O statistică (?) a țerei românești din 1820, Buc. 1887, p. 5.

⁴⁾ lucr. cit. l. c., p. 77.

⁵⁾ Această rezultă din titularea „Chevrei chedoşa“ din *Bucureşti* ca „cumpanie a înmormântării“ (într’un act de la 1551 Iunie 9, No. 6, în *Dela* din 1851).

să vie d. Ureche ca să facă și această confuzie tot atât de enormă ca și aceea a considerării birnicilor ca persoane și nu capi de familie¹⁾—numărul de 127 e departe de a fi cel real al birnicilor Evrei din București in acel an. Ei cată să fi fost atunci in o sumă incincită și poate chiar inzecită. Citatul de mai sus din Recordon, care își scrie lucrarea între anii 1819-1821, ne confirmă in deajuns aceasta. Totuș pe lângă Recordon și datele expuse in lucrarea noastră precedentă, să mai adăugăm una, care va sdruncina cu totul cifra d-lui Ureche.

Dionisie Eclesiarcul, vorbind in a sa cronică²⁾ de prezența Calmușilor in București la 1812, și de făr' de legile lor, arată că ei au sbutit a pătrunde in „*ulișele pe unde locuiesc Ovreii*“. Pentru a ocupa însă strade întregi, Evreii au trebuit să fie într'un număr destul de mare, și nu se știe ceea întâmplare groaznică, care să-i fi redus la un pumn de oameni numai in 8 ani; dimpotrivă e mai firesc lucru a crede, că in împrejurări pacinice ei să fi sporit și prin nașteri și prin imigrări.

O listă a meșteșugarilor și muncitorilor Evrei din București, de la anii 1834—1844 ne indică 425 capi de familie³⁾.

O altă statistică generală, alcătuită de guvernul provizor rusesc la 1834 constată 5000 de Evrei pentru Valachia și 50.000 pentru Moldova, dar aceste cifre sunt inexacte ca mai toate cuprinse in acel tablou⁴⁾. Se înțelege, dacă și acum fuge lumea de statistică, cu atât mai vartos se va fi dosit in vremile de atunci; dacă acum nu e un sistem destul de perfecționat și sigur la alcătuirea statisticelor, ce va fi fost la 1834? Insuș din vina funcționarilor însărcinați cu o atare anevoioase lucrări, încă se vor fi strecurat erori insemnate.

Altminteri scriitori contimporani, cum e *C. A. Buch*⁵⁾ și *I. F. Neugebauer*⁶⁾, foști Consuli prusieniști in Iași fixează numai pentru Iași cifra de 30.000 locuitori evrei. *Thibault Lefèbvre*⁷⁾ arată, că la 1849 se număra acolo 40.000 de Evrei.—*D. Gusti*, in a sa Geografie de la 1846, i pune in fruntea locuitorilor străini din Iași

¹⁾ D. Ureche mai face și alte confuzii elementare, D-sa manipulează cu doue manuscrite diferite, una de bresle și alta de companii și le confundă mereu.

²⁾ Publicată in *Tesaur de monumente istorice*, red. Papiu Ilarian, II, p. 222.

³⁾ Originalul in posesia mea.

⁴⁾ *P., Ungarn und die Walachei in neuer Zeit*. Leipzig 1840, p. 210. Autorul, un francez, găsește ca prea mică cifra Țiganilor.

⁵⁾ *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*. Leipzig 1844, p. 33.

⁶⁾ *Die Donau-Fürstenthümer*, Breslau 1859, p. 92.

⁷⁾ *Etudes diplomatiques et économiques sur la Valachie*, Paris 1858, ed. II, p. 307.

și afirmă, că „Evr ii sunt respândiți in toată țara, a căroră număr este destul de insemnatoriu“¹⁾. Ei aveau deja pe atunci in Iași trei sinagogi mari, și, cum e știut, numeroase case de rugăciuni²⁾.

Numărul total al Evreilor din Moldova îl crede și *Buch*³⁾ de 50.000, calcul esențial greșit, căci *Botoșanii* și atâtea alte orașe posedau deja o numeroasă populație evreească. Să mai pomenim de orașelele fondate de ei? Am putea întrei cifra fără a ne teme. că vom ieși din limitele adevărului. Neugebauer⁴⁾, in opul citat. ne spune, că și *Botoșanii*, avea o populație evree numeroasă. aceasta însă nu-l împiedecă, nici pe el, de a fixa numărul total al Evreilor din Moldova la 60.000.

Numărul lor real cată să fi întrecut această cifră chiar la începutul veacului trecut.

Stefano Igo Raicevich, un bun cunoscător al Principatelor, un le a petrecut in serviciul Domnilor Fanarioți, afirmă, cu privire la Evreii din Moldova, că erau *foarte numeroși* pe vremea sa⁵⁾, deci in jumătatea veacului al XVIII.

*Thomas Toriton*⁶⁾ care scrie la 1812, arată, că Evreii au „o mulțime“ de sinagogi *in ambele Principate*, deci o mulțime de comunități mari. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Un hrisov al lui Alex. Const. Moruz al Moldovei, de la 1804 urcă birul Evreilor pe motiv, că „de la o vreme cu hotărîta dare a birului lor, să adună mulțime din toate părțile... (încăt) s'au umplut toate tîrgurile de jidovi“⁷⁾.

Aci dar nu poate fi vorbă de cifre abea apreciabile, cum urma să pară 20.000 sau 30.000 de inși, respândiți in toate unghiurile Moldovei⁸⁾.

Că această cifră e mult mai prejos de cea reală, reesă și din geografia lui *Ion Russ*⁹⁾, contimpurană operilor lui *Buch* și *Neugebauer*, care relatează, că : „Evreii fac in unele orașe mai bine de jumătate locuitorii“.

¹⁾ *D. Gusti*, Geografia nouă, ed. a IV, Iași 1846, p. 122.—²⁾ *Ibid.*, p. 101.

³⁾ *op. cit.*, p. 100.

⁴⁾ *op. cit.*, p. 103.

⁵⁾ *Raicevich*, Bemerkungen über die Moldau und Walachei, aus dem Italienischen, Wien 1781, p. 125. Pasajul sună : „Die Juden, weil es deren *sehr viele* gibt, haben hier da Synagogen erhalten“.

⁶⁾ *Starea deacum... a Prințipaturilor Valachiei și a Moldaviei* (trad. din eglezește). Buda 1826, p. 87.

⁷⁾ In *Uricarul*, I, p. 19.

⁸⁾ 20.000—30.000 de inși in toată Moldova, cu excepția Iașului, insemnă, căte 10—30 familii de oraș și orășel...
⁹⁾ *Icoana pământului sau carte de geografie*. Balj 1842, t. II, p. 307.

În Muntenia, pe această vreme, Evreii ajunseseră să fi deja destul de numeroși până și la sate, căci cu data 1849 Decembrie 31 ¹⁾ ne întâmpină un decret de isgonire a Evreilor de la țară, unde, cum pomenește decretul, erau stabiliți mai de mult. Trebuia să fi fost numeroși pentru a provoca ura și intriga la o așa măsură generală. — După *Russ* ²⁾ au fost la 1842 în totă Muntenia 20.000 de Evrei, cifra ce n'o credem decât aproape de adevăr.

Thibault Lefebvre ³⁾, care își adună datele sale la 1853, afirmă existența a mulți Evrei în Valachia.

Că imigrațiunea a fost un motiv statornic de mărire a populației evree în Principate, am afirmat-o deja, indicând motivele și împrejurările, ce au provocat-o. Cu această temă noi am abordat și chestia originii Evreilor din această țară.

Galiția și indeobște întreg teritoriul Poloniei, ne-a dat cel mai mare contingent de imigranți în trecut și în timpurile mai noue.

Neugebauer ⁴⁾ crede, „că motivul pentru care Evreii-poloni au preferat să se stabilească în Moldova“, este „că puteau mai lesne continua legăturile cu Galiția“; cât privește despre cauzele imigrării ne spune, că „Primul indemn al acestei imigrații pare să fi pornit din cauza siluirii la serviciul militar, ce o practica guvernul austriac; fugarii căutând un loc de adăpost, Moldova, ca vecină și lipsită de o bună pază polițienească, era par'că destinată pentru a-i primi și a-i adăposti“. Cu aceasta *Neugebauer* reproduce ereziile obștești în privința împopulării Moldovei cu Evrei. Motivele însă ce le adaugă apoi ca secundare, sunt tocmai cele mai principale și le-am expus și noi în lucrarea precedentă. Ele au frapat pe *Neugebauer*, ca și pe noi, și pe oricare altul, care caută să aprofundeze cauza imigrației Evreilor în Moldova. Permanentele relațiuni comerciale și mizeria economică crescândă din Galiția, fu în adevăr un indemn puternic pentru ca să-și caute o nouă patrie; dar primul impuls serios se datorește, cum arătarăm, *chemării* Evreilor în Țară, care s'a început cu un veac înaintea forțatei recrutări a Evreilor din Galiția și Rusia. Transacțiile comerciale au fost un motiv statornic de imigrări. Impunerea serviciului militar, colizând cu începerea tur-

¹⁾ O copie cirilică, din acea vreme, din județul Prahova, în posesia Soc. istorice, donată de d. Beer Emanuel.

²⁾ op. cit., II, p. 296.

³⁾ *Etudes diplomatiques et économiques sur la Valachie*, Paris 1858. ed. 2, 301 și mai departe p. 306, ne spune, că: „Il se sont placés partout“.

⁴⁾ op. cit. p., 102.

burărilor din Galiția și a decăderii ei economice, a dat numai un avânt mai puternic emigrării și aceasta nu atât în Galiția cât în Rusia.

Dar chiar imigranții Evrei ruși se datoresc în mare parte relațiilor comerciale și cu deosebire *resboaelor ruso-turce*, cari ne-au lăsat în fiecare dată, în Capitalele ambelor Principate și chiar în alte orașe, un număr de Evrei ruși și turci ¹⁾. Cu deosebire pacea de la Adrianopole de la 1829, ne-a adus un însemnat număr de Evrei ²⁾, odată cu mulți alți străini.

Condica de amintire a Sinagogei mari din București, scrisă la 1849, arată, că în *București* Evreii străini au început a se înmulți prin imigrațiuni de la 1845, fiind din diverse locuri.

„Poporul Suveran“ de la 1848 ³⁾ afirmă cu privire la Evreii din Muntenia, că: „Evreii mai ales sunt unii născuți ei, părinții și moșii lor aici; aceștia sunt Români, mai Români ca mulți Români“.

Tot astfel *Lefebvre* ⁴⁾ „știe, că mulți Evrei din Valachia sunt baștinași și că o mare parte sunt veniți, cari din Austria, cari din Ungaria, cari din Polonia, cari din Saxonia sau Germania și cari înfine din Turcia, Asia și Grecia. Ei sunt stabiliți, zice dănsul, în toate localitățile“.

Extremul Orient a contribuit și el la mărirea numărului Evreilor din Principate din cele mai vechi timpuri. *Paul de Aleppo*, în relațiunile sale ce datează din veacul al XVII, ne arată pe un Evreu botezat în Valachia, care era originar din Aleppo și care a reușit să convertească pe un alt Evreu din Constantinopole. Acel evreu botezat, Atanasius, avea adesea convorbiri cu Evrei, ce veneau cu afaceri comerciale, cum afirmă lui Paul de Aleppo ⁵⁾.

Când Bucovina și Basarabia căzură sub dominația străină, o mare parte de Evrei stabiliți acolo se retraseră în Moldova ⁶⁾, ca un semn de simpatie către Patria mamă.

* * *

Care este data stabilirii *Evreilor-Spanioli* în Muntenia? Aceasta re-

¹⁾ Aceasta rezultă dintr'un act de învoală datat Ploiești 1838 August 19, ce-l utilizăm mai jos.

²⁾ *M. Asiel*, Amintiri din bătrâni, în *Hajoetz*, 1884, No. 587.

³⁾ p. 102.

⁴⁾ op. cit., p. 306.

⁵⁾ *Dr. M. Gaster*, Evreii în Craiova și Tirgoviște la 1657, extrase din Paul de Aleppo, în *An. p. Isr. X*, p. 200.

⁶⁾ *A. D. Birnberg*, în lucr. cit., unde arată că s'au stabilit atari Evrei în Bacău. Eu în-su-mi cunosc multe familii israelite pământene din țară, ce-și trag originea din Bucovina sau Basarabia.

măne deocamdată o întrebare deschisă. Negreșit, persoane izolate se vor fi stabilit aici chiar puțin în urma impopulării provinciilor Turciei, dar, nu avem încă știri sigure că Evreii-Spanioli au trăit în Principate într'un trecut depărtat, în număr destul de mare, spre a fi putut alcătui comunități cu starosti, sinagogi și instituții proprii.

Un act de la 1838 Iulii 14¹⁾, ne face următoarele prețioase relevări : „că încă din venirea armiei rusești din anul 1806, viind de peste Dunăre neguțatori ovrei spanioli, *dintre carii unii* statornicindu-se în coprinsul acestui oraș *Ploestii* și neavând havră (adică casă de rugăciune) sau învoit cu mine și leam dat loc chiar din locul curții caselor mele“.

Această relațiune mi se pare deslușită. Anul 1806 poate fi considerat ca anul de întemeiere a unui număr de comunități spaniole în Muntenia și al măririi numărului lor în localitățile, unde au existat încă dinainte atari comunități, cu atât mai mult în Capitală.

Un decret al consulatului austriac, cu data București 1823 Decembrie 18²⁾, impune supușilor austriaci din ambele comunități din localitate, ca să dea starostelui lor, drept resplată pentru sirguinta și munca lui, o leafă anuală de 1000 lei și anume 600 lei cei din comunitatea polonă și 400 lei cei din comunitatea spaniolă. Aceasta este o elocventă dovadă, că în primul pătrar al acestui veac, comunitatea spaniolă nu numai că exista ca atare, dar că era deja aproape tot atât de numeroasă ca a Evreilor ne-pămăntenii; or, dacă era mică la număr, membri ei erau într'o stare de prosperitate mult superioară.

Dr. Barasch, în ale sale „Wanderungen durch Krakau, Galizien, Bukowina, Moldau und Walachei“³⁾ din 1840, vorbind de comunitatea spaniolă din București, i dă o vechime de *cinci decenii* și arată, că : „Ea conține imigranți din apropiata Turcie europeană, din Turcia asiatică, mai ales din Smirna, Salonic, în parte din Ierusalim și infine din câțiva noi sosiți din Viena. Ea numără în total aproape 80 de familii sau 400 de suflete“. La 1854, ne indică 150 familii drept populația spaniolă din Capitală, pe care o cunoștea în per-

¹⁾ Originalul la d. Israel Elias, în Ploesti, o copie la Soc. istorică.

²⁾ Orig. la d. Ghedale Breuer, trad. în Rev. israelită, II, p. 587-88. — La acest document redacțiunea face o notă prin care conchide, că pe acea vreme ar fi existat o singură comunitate în București, ceace e în contradicere flagrantă cu conținutul acestui document. Ceace a sedus probabil pe d. Dr. Beck, este Starostele comun, pentru Evreii poloni și spanioli; însă acolo nu e vorbă de starostele oficial al pămăntenilor, ci de al supușilor austriaci.

³⁾ În Allgemeine Zeitung d. Judenthums, 1845, p. 94.

fecție, și adaugă următoarele orașe de origină: „Constantinopole, Adrianopole, Vidin, Rusciuc, Silistra, Varna, Belgrad, alte orașe sërbe și bulgare și Levantul propriu zis, cum Damasc, etc.“¹⁾ Dr. Barasch²⁾ mai arată la 1840, că „In afară de București se mai găsesc încă câteva comunități spaniole in Muntenia. Aceste sunt cele din *Brăila, Focșani, Craiova și Giurgiu*“.

Cele mai vechi urme de existență statornică a Evreilor-spanioli in Valachia, le avem in orașul *Craiova*. Un manuscript al lui *Iuda B. Ben-Zion*, fost mare rabin in Vidin³⁾, conține câteva notițe cu datele 1805, 1806, 1808 și 1815, in cari se pomenește de niște daraveri cu Evrei spanioli, cari locuiesc in Craiova și sunt originari din Vidin. Mai interesant e cazul unui baștinaș craiovean, pe care îl găsim stabilit in acest din urmă oraș. Numele acestora sunt Davicion Iuda Pencas și Iuda Eskenasy.

Intr'un act de invoieală datat Craiova 1806 Aprilie 29, figurează unul, Lebu Ovreiul, ca proprietar al unei case cu bezmăn la o mănăstire⁴⁾, și această casă era o moștenire de la tatăl seu Buchar, Dură⁵⁾.

Astfel, de e să judecăm după aceste indicii, Craiova posedea cea mai veche comunitate spaniolă. Mai firesc însă ar fi ca Bucureștii, ca capitală a țerei, să fi posedat prima comunitate spaniolă. E posibil ca actele peste cari vom mai reuși a da să ne confirme această supozițiune.

O responsa rabinică datată 1827, Ianuarie 26, ne pomenește de un evreu spaniol locuind in *Focșani*⁶⁾.

In *Cerneți*, foasta capitală a județului Mehedinți, se intemează o comunitate spaniolă la inceputul acestui veac. Tradiția afirmă, că câteva familii evreești din Vidin, in urma turburărilor, ce se iscașeră acolo prin Pasvanoglu (1792-1807) își părășiră orașul lor natal, căutând a-și intemeia o nouă existență in Cerneți. Cu ocazia resboiului tureco-sërb populația Cerneților se mări. De remarcat e, că intre primii Evreo-spanioli veniți in Cerneți, figura unul, Haim Cohen cu frații sei, din București.

Odată cu fundarea *Turnu-Severinului* (1835—1841) Evreii, im-

¹⁾ Dr. Iulius Barasch, Etwas über die gegenwärtigen Verhältnisse der Juden in den beiden Donaufürstenthümern, in Jahrbuch für Israeliten, red. J. Wertheimer, Wien 1854, p. 261, trad. rom. in An. p. Isr., IV, p. 13.

²⁾ in All. Ztg. d. Jud., p. 481.

³⁾ Orig. in Vidin, o copie la Soc. istorică, extrase din folio 3a și 11b.

⁴⁾ O copie la Soc. istorică.

⁵⁾ Comunicat datorit d-lui Ph. Lasar din Craiova.

⁶⁾ Moses Sofer, Sefer Hatliam Sofer, II Eben Haezer, No. 145; trad. in Rev. Isr., I, p. 572.

preună cu o mare parte din ceilalți locuitori, părăsirea Cerneții¹⁾, ce decăzuse cu totul în urma focului de la 1828 August 8 și se stabiliră acolo.

*Vaillant*²⁾, care scrie la 1840, afirmă, că Evreii din Turcia locuiesc cu deosebire în Valachia, că se poartă bine și „un mare număr din ei sunt în adevăr demni de stimă“.

II

DATINE, CREDINȚE ȘI OBICEIURI

Datinele, credințele și obiceiurile se consideră ca linie de demarcațiune între neam și neam. Dar orcât de mult ar diferi între ele, împreuna-viețuire, contactul zilnic șterge cu incetul deosebirile și operează o deseveșită apropiere.

Cine ar putea să afirme, că Evreii de azi sunt la fel ca Evreii de er? Numai unul care nu cunoaște istoria culturii lor. Chiar în mijlocul întunecimei și barbariei evului-mediu, când Evreii fură forțați a aduce un traiu deosebit, închiși în „ghetto“, vedem manifestându-se influențe străine asupra obiceiurilor, credințelor și datinilor lor.

E lucru firesc ca în țerile unde Evreii au trăit mai liber, mai puțin reu vĕzuți și în mai intime relații de afaceri și de vecinătate, influența mediului să fi fost mai puternică, mai hotărătoare; să-și fi asimilat acolo un mai mare număr de datine, obiceiuri și credințe.

Cazul acesta cată să fi avut loc în Principate.

Sunt bătrâni în *Ploești*, ce povestesc despre vremi apucate de ei, când Evreii își petreceau *Sămbetele* întinzând hora mare la sunetul unei cobze... Acest obicei fiind o vĕdită călcare a prescripțiilor religioase, Rabinii din *Ploești* au stăruit pentru suprimarea lui, cum și a altor obiceiuri tot așa de puțin potrivite cu sfințenia *Sămbetei*, dar nu reușiră decât cu incetul³⁾. Negreșit, acest fapt e destul de elocvent. Dacă obiceiuri ireligioase au putut prinde rădăcini, cu atât mai mult cele ce nu intrau în coliziune cu dogme.

¹⁾ *L. M. Crisspin*, Notițe asupra Evreilor din T-Severin, manuscript la Soc. istorică.

²⁾ La *Romanie*, II, p. 381.—³⁾ *Sapira*, lucr. cit.

Credința în descănțețe, contrarie religiei mozaice, e destul de răspândită la Evrei. Ceeace însă merită cu deosebire a fi relevată, că în descânticele Evreilor din România figurează unele formule consacrate în limba română. Dovadă de influența unei intime relații. Cât de superpusă e credința în descănțețe la Evrei, se vede deacolo, că Româncea ce cheamă pe descântătoarea rar se gândește la medic, pe când Evreica cheamă întei pe medic și apoi cearcă și puterea descânticului.

Simplicitatea patriarhală a Românilor, în trecut, se reflectă și în traiul de odinioară a Evreilor de aci.

Este obștește știut, că poporul Evreu a fost, și mai este până la un punct, unul din cele mai ospitaliere. Rar un Evreu din generațiile trecute să se fi pus la masă fără unul sau mai mulți „orchim“ (oaspeți). Acesta era un obicei atât de înrădăcinat și în Moldova, că hanurile se considerau ca un ce de prisos în orașe. Ba, se afirmă că, în *Niamț* primul han și birt (deschis circa la 1835) găsi o reprobare generală, căci se considera ca o lovitură dată unui vechiu și sfânt obicei, ce căpătase putere de lege: ca orice călător să găsească adăpost și hrană în sinul unei familii, ca să-și mai uite necazurile drumului și lipsa a lor sei¹⁾.

Eacă acum ce zice *Dimitrie Cantemir* despre ospetia română din începutul veacului al XVIII: „Primirea lor de oaspeți, care o arată cătră cii nemernici²⁾ și drumeți, este foarte vrednică de laudă, căci măcar că sânt prea saraci, din pricina că se află megi și cu Tatarii, însă nici odată nu este să nu deo oaspețului sălaş, și mâncare, țiindul în dar trii zile împreună cu dobitocul seu, și pre cel nemernic îl priimesc cu fețe vesile, ca când ar fi frate, sau altă rudenie a lor, și unii așteaptă cu masa până la șapte ceasuri din zi, și ca să nu mănânce singuri, trimit pre slugi pe la căi, ca să cheme la masă pe căți drumeți ei vor intimpina“³⁾.

Trecând la obiceiuri propriu zise, la datine și credințe, vom găsi puncte comune acolo, unde ne-am fi așteptat mai puțin.

„La nunte, ne spune tot Cantemir⁴⁾, sunt obicinuiți să gioace mai nainte de cununie în ogradă sau și în drum și adecă cu două rânduri, unul de bărbați și altul de femei“.

„...Nimic nu socotesc mai de rușine, decât a se vedea părul capului

¹⁾ *M. Braunstein-Mebașan*, Amintiri din bătrâni, manuscris la Soc. istorică.

²⁾ adică străini, pribegi, însemnare ce o avea în trecut.

³⁾ *D. Cantemir*, Descrierea Moldovii, Iași 1851, p. 260-61.

⁴⁾ op. cit., p. 262.

la vre o femeie cu barbat sau văduvă, și este cea mai mare greșală a descoperi la vedere capul vre unii femei. Inșă fecioarele socotesc rușine să-și acopere capul macar cu căt de supțire pânză, pentru că goliciunea capului o înțeleg semn de feciorie“.

Cine n'ar crede, că e vorbă aci de Evrei și, să se noteze, că poporul de jos mai păstrează acest din urmă obicei, in mare parte, cu sfințenie.

A turna jos din cana cu apă până a n'o duce la gură; a deosebi lucruri in spurcate și curate, și atâtea alte obiceiuri, ce le regăsim la Români de la țară și in clasele de jos din orașe, ne arată un fond popular comun provenit din un contact intim, dar și din influențe originare comune și din aceleași dispoziții sufletești; căci este o mai mare apropiere între neamuri precăt s'ar putea crede la o vedere superficială.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

STAREA MORALĂ ȘI MATERIALĂ

Evreii fiind indeobște oameni muncitori și sirguitori, prosperitatea lor materială depinde numai de condițiile sociale a țerei, in care trăesc. In Principate imprejurările le-au fost favorabile și deci au reușit a-și forma, de cu vreme, o poziție bună și chiar a-și agonisi averi mari.

Cantemir ¹⁾, care scrie la inceputul veacului trecut, arată, că Turcii, Jidovii, și Grecii „sunt cii mai bogăți“ din locuitorii Moldovei. — *Rab. Simha* ²⁾, care trecu prin *Galați* la 1764 afirmă, că „Evreii ce trăesc in *Galați* sunt oameni *cuvioși, bogăți și milostivi*“.

Intregul cerc de ocupații al Evreilor in trecut, cum negoțul cu grâne, cu vite, arende de moșii, etc., ce reclamă capital, este o dovadă suficientă, că o bună parte din Evrei au trebuit să fie in o stare materială satisfăcătoare și chiar capitaliști. Aceasta o afirmă *Sulzer* ³⁾ deadreptul in opera sa tipărită la 1781.

---

¹⁾ op. cit., p. 245.—²⁾ op. cit., p. 1.

³⁾ op. cit., II, § 124: „Hier (in Bucovina) und anderer Orten in der Moldau und Walachey stehen sie *grösstentheils* gut“.

Iași, comunitate veche, posedă deja mai mulți bogați la începutul acestui veac ¹⁾.

Imigrația, care a luat proporțiuni mari pe la finele veacului trecut și a continuat în mod crescând până la Reglementul organic, ne-a adus, în Moldova, o masă mare de proletari. Aceștia erau mulțumiți de a-și putea agonisi prin muncă cele necesare pentru traiul zilnic. Numai puțini avură norocul de a găsi ocupații productive și a ajunge la prosperitate și avuție. Nu că nu era aci un tărâm priincios dezvoltării unui număr cât de mare de oameni harnici și inteligenți, dar odată cu influența Rusă și mai ales a operei ei, Reglementul organic, Evreii începând a fi hărțuiți și storși, nu au putut lua avânt în afaceri. Sărăcia crasă începe să devie vedită și să frapeze pe străinii și călătorii, ce-și petrec o vreme aci. După *Neugebauer* ²⁾, mizeria, în care trăeau o mare parte din Evreii aci, era inferioară celei din Galiția. *Buch* ³⁾ ce se ocupă de anii 1828—1843 ne arată, că indeobște starea materială a Evreilor din Iași e destul de prosperă, dar „totuș (se află) între ei o mare grămadă în imposibilitate de a-și agonisi traiul zilnic și cad în sarcina comunității“

Billecocq, afirmă la 1848, că în Iași „găsești o nespusă sărăcie, în special e populația israelită cea mai săracă. Pe lângă mai bine de 50 palate strălucite stau colibele cele mai joase și mai murdare, unde locuiesc vr'o 30.000 Evrei, pe lângă toți atâția creștini“ ⁴⁾.

Mizeria, în care trăea o mare parte din Evreii-moldoveni, ne-o indică și un act oficial de la 1832 August 21 : „Jidovii obicinuesc a locui mai multe familii într'o singură casă sau dugheană“ ⁵⁾.

Negreșit, aceasta n'o obicinuesc oamenii cu stare.

În *Muntenia* Evreii continuară a fi în stare prosperă și în urma curentului de imigrare, dar, ce-i drept, imigrările n'au fost aci așa de numeroase ca în Moldova.

Lefebvre ⁶⁾ găsește la 1853, pe Evreii munteni în o stare materială satisfăcătoare și pe „mulți foarte bogați, cari riscă operațiuni mari fără opinteli“. Acei bogați mari, la cari face aluzie, erau în marea lor majoritate Evrei-spanioli, între cari un Hillel Manoach ajunsese a fi milionar.

¹⁾ Aceasta se afirmă în o scrisoare ebraică a Rab. Horovitz din Iași datată 1804, trad. rom. în *Rev. isr.*, 1886, I, p. 569.

²⁾ op. cit., p. 90.—³⁾ op. cit. p. 103.

⁴⁾ *I. F. Neugebauer*, op. cit., II, trad. din franceza a consulului general cavalerul Billecocq, p. 10.

⁵⁾ Manualul administrativ, II, No. 558, p. 67.

⁶⁾ op. cit., p. 308.

Dr. Barasch ¹⁾ afirmă la 1840, că „mai mulți Evrei pământeni de rit occidental și mulți Evrei spanioli posed case destul de frumoase; ba unele case spaniole sunt vestite pentru măreția stilului“ și mai încolo, arată, că „unii bogați spanioli, poseda atari moșii“ adică moșii cu sate.

La 1854 ne mai spune *Dr. Barasch* ²⁾, că: „Congregația spaniolă din București numără în sinul ei membri, cari au venit aci acum 30—40 ani în o sărăcie destul de vedită și cari posed acum averi foarte mari“.

„Pruncul Român“ de la 1848 (p. 74) vorbind de Evreii-spanioli i arată ca fiind indeobște proprietari de case.

În *Cerneți* mai mulți Evrei-spanioli reușiră a face averi însemnate la începutul acestui veac ³⁾; tot astfel cei din *Ploești* ⁴⁾ și *Craiova* ⁵⁾.

Cea mai mare parte din Evrei, cari isbutiră să-și formeze o pozițiune înfloritoare, datora aceasta muncii lor stăruitoare și spiritului lor format la manipulațiuni, ear nu cum pretind unii reivoitori ai Evreilor, unor manipulațiuni neonestе; dovadă că, cu toate prevențiunile și prejudețele Românilor contra comerțului, ocupația predilectă a Evreilor, pe care o considera ca o hoție ⁶⁾, nu găsim nicio urmă de plingere împotriva lor, pe când ele sunt numeroase și chiar nesfârșite contra Grecilor și a altor neamuri. Caracteristic e proverbul românesc „Un Ovrei înșală pe doi Români, un Grec pe doi Ovrei și un Armean pe doi Greci“ ⁷⁾.

„Orcăt de austicioși, orcăt de vicleni ar fi Evreii, ei sunt de mii de ori mai onești și mai loiali decât comercianții Greci din Valachia“, i s'a afirmat lui *Lefebvre* ⁸⁾ de un Francez din București.

Evreii-spanioli se bucurau, în lumea comercială israelită și creștină, de un credit frumos ⁹⁾ și ca și dănșii se stima și pe Evreul polon și german ¹⁰⁾.

¹⁾ în lucr. cit. din *Allg. Ztg. d. Jud.*, 1845, p. 482

²⁾ lucr. cit. în *Jahrbuch f. Isr.*, p. 261, în *An. p. Isr.*, IV, p. 12.

³⁾ *Crispin*, lucr. cit. — ⁴⁾ *Șapira*, lucr. cit.

⁵⁾ Aceasta rezultă din actele citate la „*Vechimea*“.

⁶⁾ *Vezi* „*Ochirea*“ la „*Indeletniciri*“.

⁷⁾ Paralele la acest proverb în *Dr. Ad. Jellinek*, *Der jüdische Stamm in nicht jüdischen Sprichwörtern*. Dritte Serie. Wien 1895, p. 42-44.—Proverbul: „Ovreiul nu mănâncă până nu înșală“ din colecția *Anton Pann* este or o traducere din vr'o limbă străină, or mai mult ca rarism. Aceasta fu și părerea rep. *Ispirescu*, și d. *Odobescu*, pe care asemenea avui onoarea a-l consulta asupra acestui proverb, e de aceeaș părere.

⁸⁾ op. cit., p. 309.

⁹⁾ *Dr. Barasch*, lucr. cit., în *Jahrbuch f. Isr.*, p. 261.

¹⁰⁾ *Pruncul român*, 1848, p. 74.

Recordon ne spune la 1821, că „Deși numele de Evreu a devenit proverbial spre a arăta pe cel mai josnic cămătar, nu trebuie să se creadă, că toți indivizii acestui popor n'au nicio probitate. Niște oameni preveniți au conchis din activitatea lor, din iubirea lor pentru muncă și din acea pricepere, care i-a făcut să inventeze inteele polițe, acei oameni zic, au conchis că dănșii, cum par a avea o așa mare sete de câștig, trebuie neapărat să întrebuințeze mijloace neoneste pentru a o satisface — ceea ce intr'adevăr e adesea confirmat prin exemple, dar din nenorocire asemenea oameni se găsesc și la celelalte popoare, unde ar fi încă mai numeroși dacă ar fi în ingiosirea în care se află confundați Evreii, căci se știe, că mijlocul cel mai sigur de a face de desprețuit este de a desprețui totdeauna“¹⁾.

Raicevich ²⁾ mai pesimist, se pronunță prea cu asprime și desigur exagerat despre starea de moralitate a Principatelor — dar face dreptate Evreilor, nu-i găsește nici mai morali, nici mai imorali ca pe ceilalți locuitori ai țerei: „Cât despre moralitatea Evreilor de aci ea e perfect aceeaș ca a celorlalți locuitori, adică aci nu găsești nicăiri și la nimeni onestitate, credință, incredere în negoț și în tērgueli. Chiar jurământul a ajuns a fi un chițubuş neînsemnat și mi s'a întemplat adesea să ved pe creștini ca și pe evrei comițând sperjururi palpabile, cu o ușurință de necrezut“.

Raicevich, negreșit, exagerează. Este o tradiție continuă, care face pe Evrei de a fugi până și de jurământul cel mai drept, mai ales de cel nedrept.

Neugebauer ³⁾ relevează anume, că Evreii din ambele Principate, preferă să-și peardă procesele sau să facă o invoeală strămbă, decât să jure.

La 1836 un Român făcu lui *St. Marc de Girardin* ⁴⁾ următorul tablou asupra moravurilor Țerei sale: „Moravurile noastre sunt pe aproape moravurile sau mai bine zis viciile tuturor popoarelor, cari ne-au stăpănit sau protegeat. De la Ruși ne-am însușit desfrânarea, de la Greci lipsa de onestitate în afaceri, de la principii fanarioți un amestec de înjosire și deșertăciune, de la Turci nepăsarea și lenea. Polonii ne-au binecuvântat cu divorțul și acest furnicar de Evrei, din stratul de jos, pe cari i-ați văzut mișuind în ulițele noastre: eacă năravurile noastre“.

¹⁾ Lettres sur la Valachie, p. 78-79.

²⁾ op. cit. p. 103.

³⁾ op. cit. Erster Theil, p. 102.

⁴⁾ Souvenir de voyages et d'études. Paris 1832 (?), 12e, p. 285.

Un altul susținu lui Girardin¹⁾, că Evreii din Moldova sunt protejați de boeri, pentru că „le stau indemână la toate viciile“.

Ce temei se poate pune pe această afirmație se va înțelege de-acolo, că academicianul francez uimit de pasiunea ce trăda această și alte observații, zice textual: „Eu citez această conversație, spre a se vedea chipul în care vorbesc de acești Evrei moldoveni chiar cei mai serios frapați de relele țerei, și cu ce ton de insultă și de dispreț. Ceeace e trist a zice, e că Evreii merită aceasta și nu se sinchisesc de loc“.

Această ultimă observație ne arată indeajuns, că chiar spiritele superioare nu se pot sustrage de la influența... sugestivității. Convorbirile pline de reutate și venin nu puteau să nu lase lui Girardin o urmă de credință despre înjosirea morală a Evreilor din Moldova. Așa însă scăpat de băzăitul vorbelor, că reacțiunea veni și se sili a justifica pe Evrei: „În toate societățile bine constituite, zice el, Evreii ocupă un loc, unul foarte însemnat, și aduc servicii în loc de pagube: vedeți-i în Franța, în Anglittera, în Germania. Evreul nu e plaga societăților decât când aceste societăți sunt bolnave“²⁾.

Lefebvre, după ce arată că Evreii sunt „considerați ca neonești“ — el scrie la 1853 când se desfășura deja cu putere propaganda contra lor—observă: „Evreii mai cu seamă sunt în stare de a se moraliza și în fruntea comerțului valach, eu am găsit mai mult ca un exemplu (demon) de citat, mai mult ca un om a cărui purtare n'ar rămânea pe jos față cu comerțul occidental... Dar nu vă siliți a moraliza numai pe indivizi, înălțați profesia însuși, inobilati-o, acordați comercianților valachi demnitățile, onorile, dați-le importanță în Stat, acordați-le o parte din influență, ce li se cuvine de drept... și îndată i veți vedea ridicându-se singur la onestitatea dorită“³⁾.

Vegezzi Ruscalla, un filo-român prin excelență, publicând la 1858 o serie de scrisori, ce-i s'au adresat cu privire la afacerile din Principate, fu și el frapat de tonul încordat, în care i se vorbea de pretinsa neonestitate a Evreilor și după ce își exprimă regretul, că Divanul ad-hoc a menținut, în privința lor, interdicția drepturilor politice și civile, adaugă: „Aceste sunt fructele persecuției de rasă: ele slăbesc simțul moral al apăsătorilor, fără a le slăbi vita-

¹⁾ op. cit., p. 294—²⁾ ibid., p. 295.

³⁾ *Lefebvre*, op. cit., p. 310-311.

litatea și energia“¹⁾ — se înțelege, că concluzia' deși justă în sine, era bazată pe premise false.

Viața casnică a Evreului din Valachia ne-o arată un scriitor de la începutul acestui veac. Acesta ne afirmă, că „se sirguesc a fi mai toți buni soți, buni părinți, și a căuta fericirea în sinul familiei lor, unde găesc mângăerile, ce toată lumea le refuză; ei le mai află și în binefacerea ce o practică cu deosebire către nenocinții lor, așa că e foarte rar să dai de un Evreu care să ceară pâine“²⁾.

În adevăr *binefacerea* pe o scară întinsă și în toate sensurile, e o virtute veche a Evreului, ce n'a desmințit-o niciodată și nici într'un loc, ca una ce este rezultatul educației și a prescripțiilor religiei sale. Și în Principate Evreii s'au gândit de timpuriu la organizarea carității. Societățile sau înfrățirile sacre „Chevra chedoșa“ (Breasla ciocilor), cari au drept menire principală de a îngriji de înmormântarea morților comunității, erau inteile societăți evreești, ce ne întempină în țară. Statutele și toate lucrările lor se inserau în *Pinkesim*, adică condici, registre. Puținele ce s'au putut conserva până azi, scăpate de flacări și alte incidente, conțin mărturii prețioase despre trecutul nostru în Țară³⁾. Aceste înfrățiri tinzând de a face bine fără vr'un interes personal, percepeau taxe pentru morții familiilor cu stare sau avere, după clase, și îngrijeau de gratuita înmormântare a celor sërmani. În acelaș timp ele aveau drept scop de a ușura suferințele celor bolnavi, îngrijind cel puțin căutarea lor. Statutele acestor înfrățiri din Moldova, pe cari le cunoaștem, își obligă pe membri-ucenici de a veghea câte doi, zi și noapte, la căpătăiul orcărui bolnav din comunitate, fie bărbat sau femeie, tînăr sau bătrân, sërac sau bogat și impune o amendă grea membrului, care nu s'ar supune acestei îndatoriri, când sorțul i-ar aviza rëndul. Ba. mai mult, de regulă își mai impuneau ca misiune aceste înfrățiri, de a îngriji, cu a lor cheltueală, căutarea tuturor bolnavilor sërmani. Pe lângă aceste unele își mai luau sarcina de a ajuta prin colecte, în mod permanent, pe cei nevoçași. Unde „Chevra chedoșa“ nu lua asupra-și una din aceste doue din urmă obliga-

¹⁾ *Lettres sur les Principautés à M. le cher Vegezzi Ruscalla, Génôve 1858, 12e, p. 78.*

²⁾ *Reverdon, op. cit., p. 78.*

³⁾ Cea mai mare parte din *Pinkesim*-ii „Chevrei chedoșa“ — ca și alți *Pinkesim* — se află reșirate pe la diverși particulari. Societatea istorică posedă coptile următoarelor *Pinkesim*: 4 în mod complet, și restul numai Statutele: 1) de la cel din Piatra datat 1771, 2) din Bacău 1771, 3) din Huși 1775, 4) din Roman 1794, 5) din Negroști 1849. — Ceilalți *Pinkesim* ale altor societăți, ce vom cita, neindicând alt isvor, se află în copie la Soc. istorică.

țiuni, exista societăți speciale cu acest scop nobil. Astfel fu cazul în Roman, unde notabilii fundară, încă înainte de 1800, o societate specială zisă „Bikur cholim“ (pentru căutarea bolnavilor) și care s'a reorganizat la 1810, data Pinkes-ului existent. În introducerea din Statute se înșiră importanța și meritele unei atari binefaceri și se afirmă, că „din această cauză s'au fundat (atari societăți) în toate comunitățile sfinte“, se înțelege, în mod independent sau în legătură cu „Chevra chedoșa“, după mărimea populației și poate și dispozițiile locale.

Unele „Infrățiri sacre“ își impuneau o misiune mai largă, cum fu cea din Piatra, fundată sau reorganizată la 1771.

Să dăm extrase din statutul acestei societăți, foarte important prin întreg conținutul său :

Art. 2. 1. Starostele „Infrățirii sacre“ împreună cu Rabinul și locțiitorul de Rabin, pot impune, după a lor chibzuință, o cotizație (taxă) pentru întreținerea tuturor sêracilor, vêduvelor și orfanilor, cum s'a urmat lungă vreme aci în Piatra până au conținut oamenii de inițiativă (de bine) și s'au desființat toate dările și (au perit toate) nădejtile și acum mor de foame și nu au cu ce se îmbrăca și trăesc în lipsă mare și nimeni nu se îndură de ei. Deaceia acela care se va împotrivi inițiatorilor pentru întreținerea sêracilor, cari sunt copii celui Atotsfint — binecuvântat fie el — acel protivnic să fie pedepsit după chibzuința lor (a Starostelui și Rabinilor).

Art. 3. 1. Este de datoria Starostelui, Rabinului și locțiitorului de Rabin de a veghea ca nimenea să nu oprească plata muncitorului, de la tăetorul de lemne până la aducetorul de lemne, mai cu seamă lefurile clerului de aci, etc., etc.

Art. 5. 7. Starostele este în drept să pue oameni, cari să umble din prăvălie în prăvălie, din cărciumă în cărciumă și orunde se vinde cu măsură și cântar și să vază ca să nu se uzeze măsuri false în tot hotarul lor, nici măcar pentru uzul casnic, căci nici măcar la un neisraelit nu se cade (să se dea) măsură cu lipsă precum arată Șulchan-aruch „Hosen-Mispat“ § 201, că mai aspră este pedeapsa pentru măsuri false ca pentru curvie.

Art. 6. 1. Starostele este în drept să pue oameni plătiți din punga obștii ca să îngrijească de toate trebuințele (interesele) ei, fie în ce privește întreținerea sêracilor, copiii ai Tot-sfintului, binecuvântat fie el, de a-i îmbrăca și încălța și de a-i îngriji cu lemne pentru eamnă, căci toți sunt priviți ca bolnavi în fața frigului și să aibe grijă de bolnavi, atât de acei cari zac acasă cât și de acei cari zac în Hekdes (casă de adăpost), o îngrijire specială de toate trebuințele lor mari și mici.

Art. 8. 8. Fiecare gospodar este dator să meargă odată pe lună, el singur sau să pue un om în locul său, îndată ce va primi o invitație iscălită de Staroste și Rabin, spre a stringe contribuțiile pentru întreținerea sêracilor, gâz-

duirea oaspeților și susținerea Talmud-thorei, precum e scris : căutați de copii sêracilor, căci prin ei se respândeste învățătura.

Art. 9 v. Dacă va veni aci un *oaspete* cinstit și nu va fi cine să-l găzduască in grabă, vor trebui să umble doi bărbați ca să nu rămăe fără adăpost, drept cecece se află scris : De nu va merita (omul), sêraci lipiți să vor găzdui in casa sa ; ear de va merita, sêraci (mai de seamă) vor fi oamenii casei sale și D-zeu va trimete binecuvântarea sa cu belșug in acea casă.

Art. 10 v. Fiecare orășan trebuie să primească cu plăcere *pletul* (biletul), ce-i se va aduce cu iscălitura starostelui pentru doue prânzuri in zilele de lucru și o găzduire de noapte in fiecare septemână, ca ei (sêracii) să aibe pace din partea guvernului.

Eacă punctele esențiale din acest remarcabil Pinkes, incât privește caritatea. Din intregul statutelor reese, că această înfrățire a avut drept tendență de a inlocui sdruncinata comunitate din Piatra și ne infățisează astfel complexul unei organizații, sau modul in care Evreii din Moldova ințelegeau și practicau atunci caritatea.

Ingrijirea bolnavilor, vegherea la căpătăiul lor zi și noapte, e unul din obiceiurile, ce înfrățirile sacre neglijară in timpul din urmă, dar deveni obiectul de preocupatie a comunităților sau a unor societăți speciale. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Societățile așa zise „Fraterne“, ce există azi in mai toate unghiurile României, se pot considera ca o continuare a celor de „Bikur cholem“, dar concepute pe un plan strimt, al ajutorului reciproc, conform egoismului modern.

Cea mai veche „Chevra chedoșa“ din Moldova sau mai bine zis acea pe care o cunoaștem noi ca atare pe baza Pinkes-ului, ce s'au conservat până in 1887, este cea din *Botoșani* datând din anul 1740¹⁾. Nu e un singur oraș in Moldova, unde atari înfrățiri să nu fi existat inființate la diverse date. Și data inființării „Chevrelor chedoșa“ se poate fără greș considera ca data existenții unei comunități deja destul de mari. Ele se inființează deobicinuit când există deja un cimitir in funcțiune. In comunitățile mici toți se află laolaltă și când moare un membru sau se bolnăvește vre unul

¹⁾ I. Psantir, Corot haiehudim berumente, Lemberg 1873. p. 70 Acest Pinkes in păstrarea d-lui Hillel Kahane a fost distrus de flacări, cu ocazia focului celui mare din Botoșani din 1887. In pasagiul citat de d. Psantir, figurează următoarele extraso din acest Pinkes, dateate 2 Iar 55:18 (1758) : „Deoarece Pinkesul, ce l-a posedat comunitatea din Botoșani și in care erau insemnate jețurile Sinagogii noastre, și proprietarii cărora aparțin, s'a pierdut in timpul resboiului Moscoviților și in incendii, din care cauză s'au ivit o mulțime de neintelegeri in privința jețurilor și a candelabrelor, etc., etc.“ — Cum se vede dar avem aci a face cu o „Chevra chedoșa“ mult mai veche. Un nou atest pentru vechimea acestei comunității.—Resboiul la care se face aicea aluzie pare a fi al 2-lea, dintre anii 1730—1739. Armata rusă intră in țară la 1739.

aceasta provoacă o mișcare generală și nimeni nu se poate sustrage de la datoria de a căuta și îngriji de bolnavul binecunoscut fiecăruia aparte, nici de a neglija inmormântarea celui plecat intru odihnă. Unde toți membri comunității au încă aceleaș sentimente și un interes reciproc, orce societate e de prisos. Nicio mirare dar, că găsim numai târziu de tot începutul „Chevrelor chedoșă“.

În Muntenia avem o indicație în *Paul de Aleppo* din care ar rezulta, că deja în al XVII veac a existat o „Infrățire sacră“ în Craiova ¹⁾. În *București* această infrățire datează reînnoită de la 1806. Veche e și cea din Ploești.

Aceste infrățiri se regăsesc și la Români. Sigur știm de existența lor în Moldova încă înainte epocii Fanarioților. Numele sub cari ne sunt cunoscute e acel de *Breasla cioclilor* ²⁾ și misiunea lor mai accentuată e: „pentru astrucarea oaselor celor morți și periți și mai ales a celor străini și nemernici“. Membri breslei erau holtei, conduși de un Staroste; depindeau de Episcopul, care i administra, judeca și pedepsea la trebuință. Nu avem nicio altă indicație de detalii, credem totuș că e posibil să fi existat, până la un punct, o asemănare între româneștele „Bresle“ și evreeștele „Chevre“, căci ele au o obârșie comună în așa zisele „Kalandsgilde“ sau „Bruderschaften“, ce și-au luat naștere în Germania în timpul evului-mediu (în al XIII sau al XIV veac), din necesitatea religioasă ce o simțea lumea, care nu se putea călugări și care voea să aibe parte de slava cerească prin fapte asemuitoare călugărilor, infrățiri pe care Papii însuș le încurajau, așa că în scurtă vreme se răspândiră în mai toată Europa catolică. Ajutorul reciproc și cu deosebire căutarea „fraților“ lor bolnavi, inmormântarea celor decedați și prăznuirea pomelnicelor, eacă în trăsuri mari scopul ce urmăreau „Kalandsgilde“. După tipicul lor se croiră puțin apoi „Chevrelor“ evreești ³⁾. Infrățirile aceste introduse în Galiția, probabil prin numeroasele colonii germane ce se stabiliseră acolo, își putură lesne găsi drumul în Moldova, prin contactul viu între aceste două țeri și mai ales prin slobozii, liuzii și poslușnicii, ce se aduceau grămadă cu deosebire din Galiția. Evreeii din Moldova fiind și ei, în mare parte, din cele mai vechi vremi originari din Galiția, unde au imigrat în număr însemnat din țerile germane, putem

¹⁾ Dr. M. Gaster, lucr. cit., I. c.

²⁾ Episcop. Melchisedek, Cronica Romanului, Buc. 1878, II. p. 3-5 ; — acelaș, Cr. Hușilor, Buc. 1869, p. 392.

³⁾ Immanuel Löw és Salamon Klein, A Szegedi Chewra. Szeged 1887, apud „Oosterreichische Wochenschrift, Wien 1887, p. 64.

admite existența unei asemănări între instituția Românilor și a Evreilor. Dar „Chevrele“ evreești, la rândul lor, au fost aproape identice în toată Europa, căci, precum am arătat, ele au aceeași obârșie și același prototip.

Paralel cu „Infrățirile sacre“, cu o organizare comună, se înșira o serie de alte societăți, din cari unele erau sub privigherea infrățirii sacre ca cele din Niamț și Roman, a căror condici s'au conservat până în prezent: „Chevra șel menorath hamaor“ (Infrățirea pentru luminarea candelii sfinte) fondată la 1753 ¹⁾ și 1782, cari tindeau a săvârși și acte de binefacere, pentru care scop făceau colecte; — sus pomenita „Bikur cholim“, ce o regăsim în cele mai multe orașe moldovenești și munteneste din vremi de de mult; — „Ghemilath chassadim“, de împrumutare pe amaneturi, fără dobândă. Cea mai veche societate de acest soi u o știm în Niamț, reorganizată la 1761, dar, cum pomeneste art. XVII din Statut ea exista de demult ²⁾. În Roman exista o atare infrățire de la 1796 ³⁾. În București se fundă la 1845 una specială de către niște tineri israeliți croitori, pentru a da ajutoare bănești la meseriași pe un timp nehotărit și fără dobândă; — apoi colecte pentru nevoeași prin *cutii*, obicinuite mai pretutindeni până nu de mult și cari s'au conservat până azi în unele cazuri speciale; — „Sabes-pares“ ajutoare ce se stringeau pentru acest scop; „*maoth chit in*“ colecte pentru a întâmpina nevoile paștilor, așa de costizitoare la Evrei; colecte pentru *drumeți*, *trecători*; — tradiționalele „Hekdișe“, case de adăpost, gratuite, pentru pribegi, sărmani și bolnavi; — *bae* pentru a întâmpina scopurile religioase și trebuințele igienice ale obștii, înlesnind pe săraci cu prețuri cât se poate de reduse; — infine „Infrățirile“ pentru întreținere de *institute de instrucțiune* („Thalmud-thora“), cari aveau drept bază caritatea publică. — Din al 2-lea sfert al acestui veac începe o pronuțată tendență pentru întemeiere de *spitale*. Iașii posedă cel mai vechiu ⁴⁾ și cel mai impozant spital pe locul fostului „hekdeș“, datorit inițiativei și stăruinței nespuse a unei singure persoane (Simon Leb Schwarz). Bucureștii căpătă un spital evreesc modest, foarte modest după 1850, înființat din venitul gabelei.

Dacă vom compara acum această organizare complexă, rezultând din mijloace modeste și din bunavoința și simțementele membrilor co-

¹⁾ I. Kaufmann, Comunitatea din Niamț, în Fraternitatea. 1885, VII, p. 71.

²⁾ *ibid.*, p. 70—71.

³⁾ O copie a Statutului la Soc. istorică.

⁴⁾ Conform inscripției de la 1876.

munităților, cu ceea ce putea statul, cu ceea ce putea caritatea publică română ajutată de averi colosale și cu ceea ce în realitate a făcut, apoi rămănem plini de admirare pentru caritatea evreească.

Un singur caz ne va lumina contrastul în mod isbitor.

În Moldova exista la Români *Breasla mișeilor* sau a *calicilor* în mai toate orașele¹⁾. Erau societăți de sēraci, orbi, ologi, betegi, etc., ce se adresau separat sau colectiv la mila publică și a ocărmuirii locale, ce le subvenționau și i scuteau de dări, etc. Se vîd stăruințe mari depuse pentru a obține ceea ce societatea și mai ales ocărmuirea datorește de la sine omului nenorocit și în lipsă.

Aci sēracul are nevoie să-și asigure ajutorul prin stăruințe, dincolo el este obiectul de preocupare al tuturor membrilor comunității.

Ca să se simtă și mai bine contrastul să relevăm ceea ce fixează statutele tuturor breslelor evreiești de binefacere, începînd cu „Chevra Chedoșa“ și așa înainte. Toate impuneau condiții anevoioase de primire în societate. Întîi o cheltueală mare: un praznic pentru întreaga înfrățire²⁾, obligația de a figura trei ani ca ceauș sau ucenic (șames), cu obligația de a face treburi grele și nu tocmai plăcute, a fi la discreția starostelui (gabai), a servi la masă pe ceilalți membri, a avea o atitudine respectuoasă, etc. Totuș membri nu se primeau decît pe alese și oricare putea considera ca o onoare admiterea lui în „Infrățire“.

Simțul de caritate era dar puternic dezvoltat și la Evreii din Moldova, poate la fel și la cei din Muntenia, avem însă, deocamdată, prea puține știri de organizația lor trecută.

* * *

Simțul religios al Evreilor din Principate câtă să fi fost de tot rudimentar în trecut. Ca și Românii ei vor fi fost mai mult superstitioși, cu un complex de obiceiuri și credințe moștenite și imitate. Superficialitatea culturii lor din trecut pledează în favoarea acestei păreri.

După *Recordon*³⁾: „Încă un merit al Evreilor (din Muntenia), ce nu li se poate contesta și care capătă nouă însemnătate prin prigonirile, ce îndură zilnic, e exactitatea cu care păzesc dogmele și practicele religiei lor, ca serbarea Sămbetei și a celorlalte serbă-

Episcop. Melchisedek, *Cronica Romanului*, I, p. 315—318, ne dă Statutele unei atari societăți;—*Uricarul*, V, p. 324.—Aceste societăți exista încă din timpul lui Ștefan cel Mare.

²⁾ Praznicele erau în vechime la modă, căci formau, pe cît se vede, singurul obiect de petrecere și distracție.

³⁾ lucr. cit., p. 79.

tori, cari infățișează unele tablouri așa de duioase ca cele ce se văd în sfintele cărți“.

Aceste însă nu sunt neapărat consecvența unui simțiment intim, rezultatul unei convingțiuni; se pot face și inconștient și de frică de păcat. Ușurința religioasă a Evreilor din Principate și în special a celor din Moldova rezultă din faptul, că adesea se severșeau aci botezuri. „foarte des trec Evreii la ortodoxism, rar la catolicism și niciodată la credința protestantă“, cum crede *Buch* ¹⁾, în vederea avantajelor ce le prezenta botezul și mai ales trecerea la ortodoxism, credința dominantă. *Buch* își exprimă mirarea justă, cum de botezații adoptă vorbele „Botez“ sau „Botezatu“ ca nume de familie.

Acest fapt este de o elocvență mare. Mai mult și mai bine ca orice ne indică favoarea de care se bucurau botezații în clasa boerilor, așa că numele acceptat constituia o reclamă pentru ei ²⁾.

Dar pentru ca să-și avizeze ei singur în orice moment originea lor evreească trebuia ca botezatul să nu fie nevoit să-și renege trecutul, să nu-i fie rușine de el și deci nici să nu fie silit să lovească în coreligionarii lui de odinioară, spre a fi mai bine privit.

Aceste împrejurări au contribuit desigur a câștiga ortodoxismului român un mai mare număr de adepți evrei, căci multora ușurei la minte și râvnitori la onori și bogății, a trebuit să le pară un ce lesne și plăcut de a face acest pas, atât de greu pentru un om convins și conștiințios, cu cât nouele dogme, pe care nu le cunoșteau, nu se puteau ciocni cu cele ale credinței vechi asemenea necunoscute lor.

Odată cu imigrările mai numeroase în Moldova cultura religioasă luă un avânt mai serios și botezul începu să devie o oroare pentru ei. La 1844 botezându-se o elevă din școala misionarilor scoțiani din Iași, Rabinii fanatici aruncară anatema asupra școalei și ea se deșertă, ca prin farmec, de elevele israelite, cari formau toată populația ei, cu excepția a 4—5 ³⁾.

Indată ce o populație este numeroasă și suflul vremii o mână în diverse direcții, nu toți pot avea vederi de aceeaș natură, sentimente egale și convingeri comune în chestii de credință. *Neu-*

¹⁾ op. cit., p. 100-104.

²⁾ În Valachia, cum a binevoit a-mi comunica d. Tocilescu, botezații Evrei adoptau deobicei în vechime ca nume de botez pe acel de *Vlad*, nume obicinuit în familiile cele mai fruntașe. Aceasta rezultă din o serie de documente ce se află la Arhiva statului.

³⁾ *Neugsbauer*, op. cit., p. 100-101; — *Dr. E. Schwarzfeld*, *Cronica Evreilor în România*, An. p. Isr., X, p. 101.

gebauer ¹⁾, într'un nobil avânt de umanitate, stigmatizează pe bogații Iașani din timpul seu ca „indeobște egoiști, fără milă pentru binele și suferințele confrăților lor, cari au un punct comun numa in năzuința de a păstra *fățarnicia* aparentă a religiozității și a se înșela reciproc in această privință“.

Această fățarnicie ajunsese chiar o necesitate, căci „Chevrelle“ sau comunitatea și in special Rabinii vegheau la păzirea strictă a Sămbătei și a serbătorilor, cum și a orcării alte prescripții religioase sau și a orcării uz de atare natură, îngăduindu-și cele mai aspre măsuri de reprimare, ce avură ades drept consecvență botezuri, cari altfel nu s'ar fi sevărșit.

„Chevra chedoșă“ din Piatra de la 1771, care, precum am arătat mai sus, a fost menită a înlocui comunitatea, ce era tocmai in derăpănare și-și luă mai in toate rolul ei, prevede următoarele:

Art. 1. n. Starostele Infrățirii sacre deaci in unire cu ilustrul Rabin și locțiitorul de Rabin de aci (adică vechilul Hahambașiei) *au dreptul de a pedepsi pe acei, cari calcă legea judaică*, fie bărbat, fie femeie, pentru vesti (fapte) rele de cari se rușinează lumea auzindu-le, ceceace in limba savanților, înțelepți talmudiști, se numește „chilul hașem“ (pângărirea numelui celui sfint). Atotmilostivul să ne cruțe (de așa fapte). Dupăce se va cerceta și căuta dacă într'adevăr s'a făcut acea uriciune într'un așa oraș mare in Israel, cată să se facă dupăcum va găsi Starostele cu drept și să nu se abată nimeni din k'nas (gloabă), ce-i se va hotări...

Și in urma acestei dispoziții, dupăce își iau rolul de „jandarmii ai lui D-zeu“, fără vr'un drept legal, apoi caută să-l justifice după pilda iesuitică:

...Și dacă s'a făcut judecata jos nu se mai judecă sus, ceva mai mult încă, este un merit pentru acela care a călcat legea și a fost pedepsit cu k'nas prin Starostele, marele Rabin și vechilul Hahambașiei și tot poporul să auză să se teamă și să nu mai păcătuească.

Art. 7 r. Starostele in unire cu Rabinul și vechilul Hahambașiei au drept să pue oameni intru a veghea, ca ferească D-zeu, să nu se calce Sămbăta mai cu seamă de către acei la cari se vënd bături in ziua de Sămbăta ca să urmeze după povățuirea ilustrului Rabin de aci. Ear cine va călca acele prescripții, va fi pedepsit după chibzuința lor, căci incidente și focuri—să ne ferească D-zeu — se ivesc numai unde se calcă sfințenia Sămbetei — D-zeu să ne ferească. Ear cine va asculta va secera fericire și va căpăta multe binecuvântări.

La așa zisul „k'nas“ se adaugă *K'iena*, o pedeapsă degradă-

¹⁾ op. cit., p. 92.

toare, ce se aplica în fața Sinagogii sau în interiorul ei și care, pe orce om cu puțin simț, trebuia să-l umilească și să-l pătrună până în adâncul sufletului. Tradiția ne indică acest uz și pentru Bucureștii, și era probabil, din nenorocire, obștesc.

* * *

Armonia și solidaritatea evreească, vorbe ades repetate și crezute ca dogme, aparțin, cel puțin cu privire la Principate, la domeniul legendelor. Spiritul de partidă și de opoziție a Polonilor și a Românilor, vrăjmășia taberilor opozante se manifestau totdeauna prea des pentru a nu influența pe Evreii trăind în mijlocul lor. Numai Evreul-spaniol, ce-i originar din Orient, mai nou în Principate, nu subcăzu acestei influențe fatale. Spiritul de disciplină li-e în adevăr cu totul propriu și-i proprește de la orce pas nerespectuos în sinul comunităților lor ca corp organizat. Evreul-român originar din Polonia sau Rusia, cu spiritul mai viu, mai reflexiv, mai independent, neastămpărat din fire și doritor de modulații și oameni noi, își pune adesea în joc ambiția, ce pricinuește certe și părueli. Zavistia, clevetirea și orce altă armă nedemnă nu se cruța și nu se cruță contra adversarului, lucru cobicinuit la partidele de guvernământ din țară. Dar și din partea Eforilor sau Rabinilor sau orce alt om public (Kulsmann) aceeaș încăpăținare vinovată, acelaș aparat de ambiții, cu un cortegiu de hatăruri pentru susținători, lingușitori sau delatori; însoțite de abuzuri directe sau pe sub mână¹⁾.

Să cităm câteva cazuri caracteristice.

La 1836 s'au bătut și gonit din București pe cunoscutul R. Focschaner, distins ca învățat și nobil de caracter, care avea în partea sa pe cei bogați. Ambițiile merseră așa departe între partizanii acestui Rabin și al celui dorit de meseriași, că mulți din partizanii lui s'ărăciră de pe urma certelor, ce ținură lanț un șir de ani, în care timp își neglijară propriile lor afaceri și da bani, în dreapta și în stînga fără chibzuință, la autorități și la oameni influenți²⁾.

Peste trei decenii o nouă ambiție hrănită de spiritul de partid preocupă și consumă timpul a mai întregii populații israelite bucureștene. Era savantul Rabin Malbin, care nu fu pe placul bogăților și progresiștilor și care se goni din țară, la 1863, după o încordată ceartă de ani de zile, în urma unor stăruitoare interveniri

¹⁾ *Moses Sofer*, Chatham Sofer, Viena 1862, întreb. No. 78 din anul 1818, cu privire la Starostele din București și broșurile citate la o notă următoare.

²⁾ *M. Asiel*, Amintiri din trecut. în Hajoetz, 1884, No. 587.

Clasa de mijloc și meseriașii pățiră de astădată afrontul... primă revanșa.

La 1848, în timpul revoluției, bucureștenii își resuflară mânia asupra starostelui lor, pe care îl goniră din postul său, și pe care căutară a pune mâna și a-l sfășia pe prepusul de a fi hrăpit bani publici și nedreptățit pe oameni, acușări ce până la un punct puteau fi adevărate, dar nu meritau omorul și nici chiar o animație așa de vie, căci multe din relele lui se compenzau prin calități și fapte bune ¹⁾).

Pe *Neugebauer* ²⁾ l-a frapat într'atât certele și neregularitățile din Iași, încât exclamă: „Adevăratul filantrop mai dobândește trista convingere că, cu *continuele certe ale Evreilor de aci*, nu se va putea forma niciodată o comunitate, care să fie instare de a întrebuița mijloace energice pentru îmbunătățirea stării morale a Evreilor de aci în conformitate cu cerințele timpului“.

Prin intrigi și desbinări își pierdură Evreii din România dreptul de a avea un șef moral și religios, instituția Hahambașiei, care pe lângă multe defecte avea o parte bună, de o importanță esențială, aceea a unui reprezentant permanent, legal, căruia i sta deschise toate porțile și aplecate, spre auz, toate urechile.

Ca o urmare a acestor intrigi și desbinări se născură diferite comunități organizate în sinul aceleași comunități omogene, sub nume de rusești, germane și câte cum... ³⁾), cari i slăbiră puterea de lucru; o consecvență naturală a împărțirii forțelor active și inteligente și nu mai puțin și a celor materiale.

Desele neînțelegeri și reclame, ce provocau insulte, pâruieli, arestări și anateme scandaloase, formară o convingere intimă dușmanilor Evreilor-români, că cea mai tare lovitură pentru ei ar fi de a retrage comunităților lor ocrotirea guvernului, declarându-le libere

¹⁾ În introducerea Pinkesului Sinagogei mari din București de la 1847.

²⁾ op. cit., p. 92.

³⁾ Ca izvoare pentru cele afirmate până aci indicăm: Statutele pentru Israelii lehi din capitala București hoterit de In. Guvern în anii 1832, 1843, 1849 și 1851, București 1859; — *Marcu Feldmann*, Căpîi comunității evreești din capitala Iași, Iași 1854; — (*Israel Hirz Baratz*), Câteva cuvinte Israeliiilor supuși străîni, Buc. 1859; — (*Dr. I. Barasch*), Înaintarea și împiedicarea sau datinele veacului de mijloc, Buc. 1859; — Diferite documente în Manualul administrativ; Monitorul din 1863, etc.

Mulțimea școalelor de rugăciune nu se pot explica în acelaș mod, cel puțin pentru timpul ce ne preocupă, când funcționau breslele în Principate. Era un vechiu obicei al breslelor creștine și evreești de a se inchina la olaltă, pe cât posibil, în biserica lor. Românii breslași aveau tot astfel bisericile lor speciale, ce îndeobște purtau numele breslelor ce au zidit-o sau o întrețineau. Să nu ne mire dar când ne întempină Sinagoga croitorilor, cizmarilor, blănarilor, etc., și să nu credem că au avut drept motiv al înființării lor ambiția sau desbinarea.

și neatărnate!... neatărnarea și libertatea celui slab, ce se zugrumă așa lesne de cel bogat și tare!

Deatunci știm la ce neputință au ajuns aci Evreii; incapabili de a-și mai susține instituțiile cele mai necesare, incapabili de a mai ține piept la orice lovitură a soartei...

Eacă trecutul luminând prezentul, luminând vestita formulă: Evreii sunt solidari, ei formează o stâncă de unire; eacă una din multele legende aduse la adevărata ei valoare pe temeiul unor fapte pozitive!

IV

STAREA CULTURALĂ

E curios de a observa mersul culturii israelite în istorie. Ea n'a avut niciodată o intenzitate egală în toate locurile și în toate timpurile. Când știința iudaică înflorea într'un colț al lumii, Evreii din celelalte părți sta ca muți și primea bucuros de a gata rodul muncii și științei altora.... Rëndul Poloniei veni abea în al XVI veac. Atunci se formă acolo acea pleiadă de talmudiști, ce ilustrează iudaismul și cari ne pun în uimire prin erudiția și perspicacitatea lor. Dar ceace ne frapează deatunci în Polonia nu sunt numai câțiva savanți rătăciți în mulțime, ci faptul, că în mai fiecare evreu de orice condiție socială puteam lesne da de un savant. Talmudul și indeobște literatura iudaică și cea universală, prin intermediul limbii ebraice, le devin cu incetul familiare. Invățământul complex al talmudului începe din vârsta cea mai fragedă, când pedagogia modernă nu crede cu cale a da în mâna elevului nici măcar o carte elementară. Sub povara studiului, ce se face în mod rudimentar, fără nicio sistemă, subcade sănătatea corporală a multora... dar și resare o vioiciune a spiritului, o perspicacitate a minții, ce nu ne întempină așa des la generațiile de azi, modulate după sisteme și programe.

Și pe când știința iudaică era în apogeul ei și devenise cu totul obștească, curentul de emigrare și statornicire în Moldova merge crescând - atunci se implântă și dorul de știință și învățatură și la noi. Lenea, nepăsarea și ignoranța orientală a vechilor locuitori

Evrei se pierde in agitarea plină de viață a Evreului polon. Baștinașul își șterge toată vaza și imigrantul polon devine *ichus* (nobleță); bogatul pământean îl primește bucuros ca ginere și chiar sërman fiind și nedestoinic la lucru, i se acordă o zestre și o protecție vrednică de râvnit.. Supremația lor intelectuală anihilează cu incetul pe Evreul pământean.

Dacă imigranții n'au continuat aci cu studiul legii pe aceeaș scară ca in țara lor originară, ei totuș l-au introdus și răspândit intr'un chip cu totul vedit. Cea mai vie expresie a acestei influențe sunt mulțimea *havrelor* (școalelor preparatoare) și *ieșuvelor* (școalelor mai inalte talmudice) și mai ales „Infrățirile“ pentru susținere de *Talmud-thora*, școli gratuite pentru învățatura legii și pentru inlesnire cu cărți și imbrăcăminte a elevilor sërmani, cum și pentru imprumutare de cărți la oameni fără de avere contra unui amanet;—in fine infrățirile instituite in special pentru studiul Mișnei (o parte a Talmudului) numite „*Chevra Mișnaioth*“, de o durată mai recentă, din cari cunoaștem una in Niamț, de la 1841 ¹⁾, și una in Bacău de la 1851, cari posedau biblioteci vrednice de remarcat, conținind chiar importante opere de filosofie, matematică, istorie, etc. cumpărate unele cu sute de lei.

Școalele gratuite zise „Talmud-Thora“ datează parte din veacul trecut și parte de la începutul acestui veac și probabil și dinainte; in orice caz, ele se inființară succesiv in toate orașele din Moldova și Muntenia ²⁾, unde erau comunități israelite mai mari.

Talmud-thora din Bacău fundată sau reorganizată la 1837, pe care o cunoaștem in toate detaliile, numera câte 40—50 de elevi și se întreținea cu o cheltueală de 1450—1500 lei pe an, inclusiv inzestrarea elevilor cu imbrăcăminte și cărți. Erau un fel de clase, începënd cu cetirea, trecënd la Biblie și apoi la Talmud. Interesant e a constata solitudinea, ce-i acorda intreg orașul. La cotizatiile membrilor se adăugau ofrandele, ce se depuneau in cutii incredințate la unii gospodari; contribuții de la „Breasla croitorilor“ (*Chevra Poalei Tedeck*); colecte prin cutii, ce circulau in public toate Joile, la nunți și la obrezanii; colecte la sinagogă in ajunul serbătoarii „Iomkipur“ și ofrandele la „mișeberach“.

O solitudine analogă ne întempină in toate orașele pentru aceste așezăminte de cultură.

¹⁾ Frater., V, 1888, p. 215.

²⁾ Pinkesul Sinagogii mari pomenește de o Talmud-Thora veche, existentă in Bucuțesti.

Fiecare casă de rugăciune era o adevărată școală, cum o și numesc Evreii (Schül) în cari oameni, tineri sau maturi, își petreceau ziua cu cărțile zise sfinte, ce se conservau în bibliotecile, ce și le întocmeau acele școli prin donațiuni și cumpărări.

Dar nu numai atât. Bogații încep a-și aduce cu încetul profesori străini din cei mai distinși ebraiști, din cari mulți învățase pe furis, dar în mod serios, mai multe limbi europene și se familiarizase cu literatura, istoria, filosofia și chiar cu științele pozitive și naturale¹⁾. Deaci era numai un pas pentru fundarea școalelor moderne, israelito-române, și trimeterea în străinătate a tinerilor pentru a-și însuși cunoștinți sistematice și serioase în comerț sau a obține titluri academice²⁾.

Că de timpuriu era o tendință de cultură serioasă, rezultă deacolo, că societatea misionarilor scoțiani înființând în Iași o școală de fete între 1840—1845, ea se populă mai în întreg de eleve israelite.

Vaillant³⁾ afirmă, că între Evreii-spanioli, se aflau unii foarte instruiți și se plinge de starea de cultură înapoiată a țerei: „Chiar neguțătorii, zice el, cari prin dese lor călătorii s'au cioplit, nu au putut încă înfrunța prejudețele, cari i țin așa de departe de nobleță și-i fac a nu da copiilor lor o educație conformă cu sentimentele și starea lor. Deaceea indeobște femeele nu-s bune la nimic“.

Se înțelege, că acest pasaj nu se poate referi la negustorii Evrei, cari căutau să dea o cultură serioasă până și fetelor; așa că ne mai întâmpină multe femei din generațiile trecute cunoscând limba ebraică, știind limba germană și chiar franceză și având și cunoștinți literare⁴⁾.

Tabloul școlilor din Iași și București, ce ni-l dă Vaillant⁵⁾, pentru anul 1843 este foarte instructiv. El ne arată că în București, față cu 52 de școli române, 13 grece, 2 germane, 1 armeană, exista 13 școli evrești cu 13 dascăli și 232 elevi și în Iași 12 școli cu 12 dascăli și 653 de elevi, școli ce nu sunt decât chedarim, dar cari — fiind vorbă de anul 1843 — erau mai de o valoare cu așa zisele școale de atunci.

Numărul ce ni-l indică Vaillant e desigur mult inferior numărului celui real, căci o indicație autentică—in Pinkesul „Chevrei Talmud-thora“ din Bacău—ne arată, că în această comunitate de a

¹⁾ M. Feldmann, în Zimbrul. 1855, No. din 12 Oct.; With. Schwarzfeld, Amintiri din trecut.

²⁾ ibid.

³⁾ op. cit., III, p. 91.

⁴⁾ With. Schwarzfeld, Amintiri din trecut, la Soc. istorică.

⁵⁾ op. cit., III, p. 94.

doua mână, exista deja 13 havre la 1837. Iaşul avea atunci de sigur un număr împătrit.

În Muntenia, unde influenţa polonă fu mai mică, Evreii frecventară de cu vreme şcolile publice române ¹⁾ şi „unii bogaţi îşi trimiteau copiii lor la Paris şi Londra, spre a studia comerţul“ ²⁾.

În Moldova neuitatul Asache e semnalat drept cel întei, care s'a întors cu studii făcute în străinătate ³⁾ — nu credem dar să fi fost înainte de vr'un Evreu-român, ce a plecat pentru studii înalte la vr'un centru mare de cultură. Puţin însă apoi ştim, că aceasta fu un fapt implinit ⁴⁾.

Despre educaţia, ce Evreii-spanioli da copiilor lor, avem detalii în relaţiunile *Dr. Barasch*, ce le scrie probabil la 1840 ⁵⁾:

„Partea defectuoasă e organizaţiei comunităţilor lor este părăsirea, în care dăşii lasă educaţia copiilor lor şi mărginirea intelectuală, ce rezultă deaci, precum şi negliarea multor interese ale comunităţii. Pedagogia lor e cât se poate de jalnică. Câţiva inculţi din Smirna, Adrianopole şi a. m. d., indivizi vagabonzi şi mizerabili, au în a lor mâini educaţia copiilor, ei întemează şcoli particulare (chedarim) şi-şi manifestă marea lor ghibăcie în arta magică atât de practică în Orient, adică de a metamorfoza cu încetul pe copii în boi maturi. Aşa numiţii „melamdîm“ (dascali) spanioli stau pe o treaptă mult mai joasă ca omonimii lor din Polonia, deoarece cei spanioli sunt mai neştiutori ca cei din Polonia chiar pe tărîmul ebraico-talmudic. Dacă un băeat de 12 — 13 ani a dus-o aşa departe, că poate recita ceva mai curent rugăciunile şi Psalmii în melodia sinagogei lor (Melamdîm-ii spanioli se îngrijesc foarte puţin de tălmăcire) şi înţeleg, în complet sau în parte, cele cinci cărţi ale lui Moise şi mai pot concura cum se cade la ceremonialul filacterelor (tefilin), acel băeat e considerat ca unul ce şi-a isprăvit cercul studiilor, şi intră în afacerea tatălui seu. Rareori se întemplă ca un băeat să înveţe profeţii cei mari şi hagiografii, mai rar încă Talmudul şi Poskim. Deaceea şi găsim foarte puţini tineri din comunitatea spaniolă, cari să fie oarecum iniţiaţi în literatura

¹⁾ *Dr. Barasch*, în *Allg. Ztg. d. Jud.*, 1845, p. 481, o spune cu privire la Evreii-spanioli dar ştim, că e adevărat şi pentru cei poloni.

²⁾ *Lefebvre*, op. cit., p. 306.

³⁾ *Uricarul VII*, p. 96, în *Hrisovui de la 1827*, Sept. 20: „Au ajuns la deplina noastră cunoştinţă şi incredinţare, că d-lui Comisul Gheorghe Asache, fiind *acel întâi din fiii acestui păment*, carele au petrecut tineretele pe la străinile ţeri, unde s'au înzestrat cu felurite şi acele mai folositoare învăţături şi cunoştinţi...“.

⁴⁾ *Zimbrul*, Iaşi, 1855 Oct. 12; — Vezi şi „Ochirea“ la cap. II, „Cultura“.

⁵⁾ art. cit. din *Allg. Ztg. d. Jud.*, 1845, p. 480 — 481.

talmudică, lucru comun în Polonia. Limba ebraică modernă . . . . este încă din nenorocire, aici necunoscută. Și ce milă nu-ți insuflă modul cum se predă aci deobicei Biblia. La ce exegeză schimonosită și nenaturală nu se supun cele mai lămurite cuvinte ale D-zeirei, expuse la ținta unor idei smintite! Nici urmă măcar de cunoștinți elementare în științele mirene... Ba se neglijează chiar cunoștințele limbilor, deși sunt pretutindeni frumoase și necesare și aci, ca în întregul Orient, de o necesitate absolută, din cauza marelui amalgam de nații și popoare, așa că auzi vorbindu-se câte șease, șapte, limbi în cercuri societare.... Și apoi *fetele*?... cele mai multe din Spaniole nu știu măcar să-și facă rugăciunile și putem deja ușor înțelege cam ce rost au la ele cunoștințele laice“.

Abea pe timpul când Dr. Barasch își redigea notele sale, începură Spaniolii a-și trimete și fetele în pensionate și a le da o educație europeană ¹⁾.

Tendența de a înființa *școli moderne* israelite începe odată cu reformele, ce se introduc în instrucția publică română, căutând a o ridica la înălțimea școalelor europene. Proecte de școli comunale s'au manifestat încă sub Mihai Sturza al Moldovei (1834-1848). În urma unei solicitări anume din partea Evreilor, li se acordă, prin un hrisov special, dreptul la supra-taxe pe mărfuri și obiecte de consumație în folosul fundării ei și al unui spital ²⁾. Spitalul se realizează, cum știm, pe cale indirectă, dar școala, cu toată prescripția obligatorie a așezământului școlar ca comunitățile evreești să-și fundeze școli moderne—fundarea lor se ciocnea mereu de bigotismul populației și mai ales cu fățarnicia religioasă a claselor dirigente ³⁾.

Abea la 1852 se putu realiza prima școală în Iași, grație intervenirilor și imboldirilor continue ai fraților M. E. și B. Finkelstein. Această primă școală se incredință privigherii și dirigiării gratuite a d-lui Benj. Schwarzfeld, care aduse pe un savant străin, pe Münz, ca profesor german și primi profesori români pentru limba țerei ⁴⁾. Un an apoi se fundă prima școală a Israelitilor-pămănteni în București, proiectată și ea mai de mult și datorită stăruinței d-lui Isac Lebu adică d-lui I. L. Vainberg, ce locuește azi la Viena, bărbat cu multe merite pentru comunitatea din București, care și fuse mem-

¹⁾ lucr. cit., I. c., p. 179.

²⁾ Hrisav pomenit în hrisovul dela 1838 Ghen., dat Botoșenenilor după tipicul celui din Iași

³⁾ *Neugebauer*, op. cit., I. p. 91.—*M. Feldmann*, broș. cit., 21—32.

⁴⁾ *Allg. Ztg. d. Jud.*, 1853, p. 332 dă relații despre această școală în mod incomplet și nu în totul exacte.

bru conducător al comitetului școlar ¹⁾ și un statornic luptător pentru progres.

Înainte de imigrarea cea mare cultura nu era o terra incognita pentru Evreii din Principate. Ei sta sub acest punct de vedere alături cu Grecii din țară ²⁾. Imigranții noi sosiți erau adesea oameni culti și ei nu neglijau cel puțin educația în sinul familiilor lor. Rabini savanți erau adesea pe scaunul rabinatelor moldovene și după un vechiu obicei, ei erau și capi de școală, formând o pleiadă de discipuli. Insuș primii Hahambașa erau savanți de primul rang, ca odrasle ale unei nobile și erudite familii ³⁾. Botoșanii era o pepenieră de învățați, ce a înzestrat mai multe orașe din Moldova cu Rabini, cari au lăsat suvenirii neuitate ⁴⁾. Mai mulți Rabini din Iași, Bacău și alte localități au compus opere, din cari unele, cum sunt ale lui *R. Haim Cernovitzer*, sunt foarte prețuite în literatura rabinică ⁵⁾.

Dar nu numai Rabini, ci și particulari învățați se aflau în Principate. La Roman, R. Isac b. Iuda Leb, născut chiar în acel oraș, care deveni Rabin la 1792, știa 8—10 limbi și autoritățile locale recurgeau de multeori la el pentru tâlmăcirii ⁶⁾. La Iași ne indică tradiția pe unul, Iosef Uhrmann, bărbat foarte iscusit în mai multe meșteșuguri, cunoscător de limbi, versat în filosofie și mai multe științe ⁷⁾. În București ni se citează pe Moise David născut în veacul trecut, din neamul Marilor Starosti, care cunoștea mai multe limbi europene și era un profund cabalist și autor al unei opere cabaliste remase inedite ⁸⁾.—Pe mulți ni-i indică inscripțiile mormentale în mai toate comunitățile țerei.

* * *

Că Evreii-români căutau a se identifica cu Români, ne poate servi drept dovadă și faptul, că ei adoptau nume românești, proprii sau de familie. Eacă câteva din cele ce le-am aflat în actele ce le posedă Societatea istorică. În citata statistică a Evreilor meșteșugari și muncitori din București de la 1836 ne întâmpină nume

¹⁾ Un act de la 1854 Ghenarie 10 în Dela Com. București din acel an.

²⁾ *Fotino*, Istoria Daciei, trad. G. Sion, Buc. 1859, III, p. 140;

„În adevăr se găesc bărbați erudiți în studiile elenice, în litere, în filosofie, în matematici, precum și în cunoștințe limbistice și medicale, dar aceștia sunt în genere străni și nu pământeni“.

³⁾ R. Naftali Cohen tatăl lui Bezalel primul Hahambașa peste Moldova.

⁴⁾ *A. D. Birnberg*, lucr. cit.

⁵⁾ *Rab. A. Cassvan*, Biografiile Rabinilor, în *Frat.* VI, 1884;—*A. D. Birnberg*, lucr. cit.—*Wilh. Schwarzfeld*, Amintiri, la Soc. istorică.

⁶⁾ *I. Kaufmann*, Com. din Roman, descriere istorică.

⁷⁾ *Wilh. Schwarzfeld*, Iosef Uhrmann (m. 1821), în *An. p. Isr.* XI, p. 205-206.

⁸⁾ *M. Asiel*, Amintiri din trecut în Hajoetz, 1887, No. 972.

ca : Pernea, Roșcu, Pomilan, Ghercă, Copătar ; in Pitești numele Corneș ; in Iași in acte de la 1805 și 1814 : Lungul, Ursul, Novac, la 1835 Floandură, in Fălticeni la 1802 : Dumbrăveanu, fără a socoti alte dubioase. Rezultă deaceia cel puțin, că tendența de a-și da nume românești nu datează de er, azi.

V

ROLUL SOCIAL ȘI POLITIC

Din nenorocire puține date ne stau la îndemână, cu privire la rolul social, intelectual și politic al Evreilor din Principate, dar după datele de cari dispunem, ne credem îndrept a afirma, că Evreii nu erau ignorați și disconsiderați, ci dimpotrivă considerați și binevăzuți, mai ales in Moldova. in cercurile mai inalte și de guvernământ.

In Botoșani aflăm cu data 1776 Septembrie 13 niște Evrei numiți in o comisie de prețuire a unei dugheni creștine ¹⁾.

Un șir de acte din Târgul-Frumos datând de la inceputul acestui veac, ne arată, că Evreii aveau un rol activ in viața publică, că orășenii le incredințau câteodată misiuni, ce dovedesc stima și increderea de cari se bucurau și adică orășenii i-au ales in comisiile de socoteli ale Târgului, comisii in cari toți fără deosebire se admiteau la vot²⁾ ; i mai vedem figurând in comisiile, ce au a statornici taxe noue in sarcina orășenilor ³⁾ și interogați, ca și ceilalți orășeni, de trimeșii lui Vodă, când se ivi o plângere contra administrației locale ⁴⁾.

Că Evreii mai contau ceva in țară chiar sub regimul Reglementului organic, reese dintr'un act datat Iași 1835 Mai 10, in care figurează un insemnat număr de semnături evreești alătura cu nume românești, adeverind onestitatea și credința cu care au servit la poliție păharnicul Toader Zălarul ⁵⁾. Semnătura lor se bucura dar de oarecare considerație și se recurgea la ea.

¹⁾ O copie la Soc. istorică.

²⁾ Un act din T. Frumos de la 1818 Iuni 5. (Acest act ca și cele următoare din T. Frumos se află in original la Soc. istorică donate de d-nii Frați Șaraga).

³⁾ acte din 1818 Nov. 7 și 1819 Ghen. 24.

⁴⁾ acte de la 1819 Ghen. 28 și 1824 Nov. 1.

⁵⁾ Orig. la Soc. istorică. donat de d. B. Pohl.

Un alt punct important, ce merită desigur să fie relevat, e relativ la rolul ce-l jucau *Evreii botezați*. Mulți din aceștia au fost ridicăți, ei sau copiii lor, la ranguri de boerie și instalați în funcții publice. De ne-am călăuzi numai de numele de Botez și Botezatu încă am putea forma un frumos mănunchiu din relevările documentelor vechi ¹⁾.

În adevăr, Evreii ce se botezau erau bine protejați, deci nici mirare că avansau iute.

Sub Matei-Basarab al Munteniei un Evreu botezat Atanasius, foarte isteț la minte și ghibaciu la treabă, ajunse la rangul de portar sau capigi domnesc și altul la un rang înalt militar ²⁾.

Cu privire la Bacău ni se citează exemplul a trei Evrei botezați, cari, înainte belferi (ajutor de dascăli), au ajuns unul a fi comisar, un altul căpitan în oștire și al treilea boerit, mare proprietar ³⁾.

Unii botezați au funcționat ca profesori. Astfel Samoil Botezatu ⁴⁾ și Archimandritul Ieronim, ambii din Iași. Cel din urmă fu unul din cei mai distinși profesori ai seminariului de la Socola, foarte iubit și prețuit de elevii sei. El este autorul a mai multor opere, ce privesc studiile teologice ⁵⁾.

Scriitori români de origine evreească sau din prima generație de botezați, cari aparțin timpului ce ne preocupă, am putea înșira mai mulți, dar mai toți trăesc încă și fiind dintre cei mai aprigi propagatori ai urei contra Evreilor din țară, nu ne face nici plăcere nici onoare de a-i cita aci.

Dacă Evrei credincioși religiei lor n'au luat cumva ei singur parte, întotdeauna ⁶⁾. în mod vădit și însemnat, la manifestările intelectuale și la afacerile publice române, apoi spiritul evreesc n'a lipsit a se afirma pe aceste terenuri și în Principate și au participat cel puțin prin reprezentanți indirecti.

¹⁾ Vezi Uricarul, VII, p. 137-162, unde figurează o listă de boeri Moldoveni.

²⁾ *Paul de Aleppo*, I, c.

³⁾ *A. D. Birnberg*, lucr. cit.

⁴⁾ Uricarul, VIII, p. 159.

⁵⁾ *Wilh. Schwarzfeld*, Amintiri din trecut, la Soc. istorică.

⁶⁾ Vezi „Ochirea“, la cap. II despre „Rolul“.

INDELETNICIRILE

LOCUL EVREILOR IN COMERCIUL ROMÂN, FALIMENTELE,
COMISION ȘI MISITIE, ARENZILE DE MOȘII, CĂRCIUMĂRITUL, CAMĂȚĂ,
INDUSTRIA MARE ȘI INDUSTRIA MICĂ, BRESLELE, ORIGINEA ȘI
ORGANIZAREA BRESLELOR EVBEEȘI.

În Principate Evreii au fost fecunzi pe toate tărîmurile comerciale și industriale, fără deosebire de ușor sau greu; numai unde cauze serioase le-au stat în cale, ei abea se vîd reprezentați. Împrejurările sociale, influența mediului, aci, ca pretutindeni, au avut asupra-le o influență hotărîtoare și în lupta pentru traiu.

În Principate era un larg cîmp de activitate. Concurenții lor în comerț n'au fost baștinașii, Români, nici în Moldova, nici în Muntenia, ci numai oameni veniți din toate părțile lumii.

Acest fapt e mai presus de orice indoeală și lesne de dovedit, prin datele de cari dispunem.

Matei din Pagoniania, care scrie la 1601, adresându-se către Voivodul Muntenc, zice: „De ești dator ceva, plătește tot pînă la o para; de ai cumpărat de la neguțatori atlaste, taftes leșești sau alte lucruri, fă socoteala și le plătește toate, nelăsând să rămînă asupra-ți niciun ban, căci *neguțatorii sunt oameni străini* din alte țeri, cari își nutresc casele cu muncă și cu sudori, cari străbat Veneția, Constantinopole, Lechia, cari trec prin Turcia cu multe pericole și vin sîrmanii în țara mării tale ca într'o țară ortodoxă, ca prin negoțul lor să câștige o pîne pentru dînzii și pentru familia lor“¹⁾.

*Raicevich*²⁾, unul din cei mai buni cunoscători ai Principatelor și un observator ager, afirmă, că în timpul seu, mijlocul veacului al XVIII: „Tot negoțul și micile manufacturi de neapărată trebuință se află în *măinile străinilor* și adică în primul rang în ale Grecilor din Albania și Macedonia, apoi în ale celor câțiva Români din Ardeal și infine în ale Armenilor și Evreilor din Galiția“³⁾.

Un hrisov muntenc datat 1803 Avg. I cu privire la „cumpania chiproveștilor i Râmnicu de la Vel-Ocna“, spune: „Pentru că (*neguță-*

¹⁾ Ματθαίος, Ιστορία τήν κατά τήν Ούγγρο-Βλαχίαν, Venezia 1785, în Tesauro de mon. istorice, red. Papiu Ilarian, I, p. 369-70.

²⁾ op. cit., p. 43.

³⁾ Un pasaj identic găsim în *Rudolf Lindau*, Die Walachei und Moldau, Dresden 1809, p. 20, luat probabil chiar din acest autor.

torii) fiind oameni străini și vrând domnia mea să se adaoge această cumpanie și cu alți străini duprin alte părți, leam făcut așezământ pentru rândul dăjdiilor și pentru alte obiceiuri, ce au avut mai dinainte“¹⁾).

Abea sub Alexandru Ipsilante al Munteniei (1796) se rënduiese neguțatori statornici, dar nu Români, ci *pământeni*. Un hrisov al acestui Domn spune, că „Pentru folosul public și pentru aprovizionarea orașului cu tot felul de zaherele și fiindcă nu (mai) sunt neguțatori străini Turci pe pământul țerei ca să împartă bani cu dobândă pe marfă, lucru ce aducea mare și multă pagubă țerei, s'au rânduit neguțatori pământeni onești, ca să facă tot comerțul lor in țeară cu orice fel de lucru“²⁾).

Alt hrisov al aceluiaș Domn ne spune, că „... nu am scăpat cu vederea și foloasele din afară, incuragiând agricultura și comerțiul și toate acele ce aduc îmbelșugare și prosperitatea locuitorilor țerei, organizând pentru intemeerea acestei folositoare urmări, afară de comunitatea actuală a neguțatorilor pământeni, încă o comunitate de neguțatori străini cu staroste, ca să cerceteze pricinele neguțatorilor, încât cu chipul acesta găsind inlesnire fiecare, să se indemne a practica profesiunea aceasta“³⁾).

Lui *Girardin*⁴⁾ s'a afirmat la 1836 că, nu există clasa de mijloc in Principate: „In Muntenia ea mai lipsește, dar se poate naște. In Moldova e mai reu, n'are măcar loc, nici mai mult, nici mai puțin. Evreii noștri l-au ocupat și i-ați văzut cum mișue“.

*Vaillant*⁵⁾, ce a petrecut in Muntenia o sumă de ani in prima jumătate a veacului actual, arată că „Comerțiul se face in Principate prin neguțatori angrosiști, lipscani și marchetani, *toți* nemți sau Ardeleni, Armeni sau Greci, Ruși sau Evrei. Angrosiștii expoartă cerealele, pieile, vitele, lănurile, mierea și vinul; ei aduc zahar englez, cafea, vin de insule, mărfuri de oțel și ferării din Germania“... și așa incolo toate articolele necesare bunului traiu și necesităților inevitabile.

„Printre acești neguțatori și acești industriași, afirmă *Lefebvre*, ce vizitează Muntenia la mijlocul acestui veac, figurează prea puțini Români. Ei nu se introduc *mai de loc* in comerț și industrie. Aceasta nu din lipsă de inteligență, fiind altminteri desghetați, ci

¹⁾ Tes. de mon. ist., II, p. 816.

²⁾ *D. Fotino*, Istoria generală a Daciei, trad. de George Sion, Buc. 1856, III, p. 321.

³⁾ *ibid.*, III, p. 324.

⁴⁾ *op. cit.*, p. 293.—⁵⁾ *op. cit.*, III, p. 60.

din dorința unui traiu tihnit... Locul lăsat liber în organizația socială a Munteniei, între boeri și țărani, este ocupat de indivizi aparținând mai multor neamuri, cari se află în țară mai îngrabă decât statorniciți... Acești neguțătări sunt Englezi, Francezi, Nemți, câțiva Italieni și infine mulți Evrei și Greci...¹⁾

*Elias Regnault*²⁾, vorbind cu privire la clasa de mijloc, pe care o indică prin „Jidovii și Grecii“ afirmă, că „deprinderile agricole ale populației, lipsa capitalurilor și chiar prejudețele unei societăți deabea eșite din ideele veacului de mijloc, au lăsat toate transacțiile comerciale în mâni străine“.

După relațiunile către *Vegezzi Ruscalla*: „În Moldova clasa neguțătorilor lipsește mai de tot și este înlocuită prin Evrei, cari se ridică la 120,000. Acești Evrei au ocupat întreg comerțul și toate industriile țerei“³⁾.

Avem dar înainte-ne un punct pozitiv, că *Românii Principatelor n'au fost niciodată comercianți*. Era aci un teren liber, care, cum am văzut, sta la dispoziția orcu, ba se indemnă încă lunca să vie încoace, să se bucure fiecare în pace de avantajele muncii și stăruinței sale. Există chiar, cum văzurăm, un fel de prime de încurajare: dreptul de a plăti birul prin învoeli speciale, ceace însemna mult în vremile trecute, de spoliațiuni vecinice.

În momente lucide, orcare, fie cât de șovinist, dar cunoscător a istoriei Patriei sale, trebuie să afirme ceace am emis aci ca concluzie logică. Astfel d. *A. D. Xenopol*⁴⁾ vorbind de ocupații stabilește și d-sa că „*Moldovenii n'au fost niciodată un popor industrial*, așa erau pe vremile lui Alexandru cel Bun, precum o dovedește prețiosul așezământ doganiar, așa sunt și astăzi“.

Dar ce s'au făcut neguțătorii creștini, din cari Grecii erau

¹⁾ *Lefèvre*, op. cit., p. 301—302.

²⁾ *Istorie politică și socială a Principatelor dunărene*, trad. de Ioan Fătu, Iassii 1859 p. 385.

³⁾ *Lettres*, etc. à *Vegezzi Ruscalla* p. 77.

⁴⁾ *Finanțele în epoca Fanarioților*, în *Arch. p. Ist., Arch. și Fil.*, I, 1, p. 62.

Un alt evreofag, d. *G. Bengescu*, inspirat de atari sentimente în centrul luminei, Paris, care scrie sub dictarea d-lui Alecsandri biografia acestuia, cu toată ura sa contra streinilor (el străin în țară străină) nu poate fără să afirme, în cap. despre starea socială a Moldovei de la 1730—1821, că: „*Tot comerțul, toată industria erau pe mâinile străinilor*“ (*Conv. lit.* XXI, p. 847). Și în altă parte (*ibid.*, p. 850), că „*Toată activitatea lor boerii o rezervau pentru a se lupta pe slujbi, recurgend chiar la calomnie*, spre a se defăima unii pe alții și a ajunge mai rapide la putere; un autor străin ne spune, că aceea care se înrudeau de mai aproape, erau adeseori cei mai înverșunați unii contra altora (*Carra, Voyage en Valachie*, etc. tr. par Lejune 1822, p. 147). *Deprinși cu luxul, cu petrecerile, cu cărțile, de altmintrele mormiți într'un fel de amortțire fizică și morală*, chiar cei mai tineri dintre denșii duceau o viață de nepăsare și de nesimțire...“

destul de numeroși? O parte, odată îmbogățiți, s'au întors în patria lor primitivă, iar restul romanizându-se succesiv și având puțința de a-și forma cariere mai stimate și mai bune, au dezertat de la vechile lor ocupații. Nu concurența a gonit pe creștinii din comerț, ci dorința acestora de a se înobilă, de a se boeri, și mai bunele perspective în numeroasele noi ramuri administrative ale Statului, cari stăteau înainte închise pentru neguțătorime și țărănime, și începură cu încetul, din timpul Fanarioților, a se deschide tot mai larg, întei prin sacrificii bănești ai celor interesați, apoi și prin mersul propășind al ideilor liberale. În a doua jumătate a acestui veac, când victoria e deplină pentru clasa de mijloc, oamenii, din natură aplecați spre lene și deșertăciune, deteră goană și zor la orice porțiță deschisă spre procopsire materială sau morală, adică de a-și înălța vaza și a cerca oarecum o apropiere către familiile istorice. Cu toate acestea, dezertionile nu sunt obștești și nu se făptuesc decât rar de însuș comercianții, ci de copiii lor, cărora li se dă mai mult sau mai puțin o astfel de educație, care să-i instrăineze de la comerț¹⁾. Dar pe când unele familii își părăsesc tradițiile lor ocupații comerciale, alte veniră spre a le ocupa locul, mai ales în unele specialități. Armenii fură acei ce remaseră mai toți credincioși trecutului lor, căci asupra lor domina, ca și asupra Evreilor, o sumă de prejudețe învechite și când ele începură să dispară, comerțul nu mai era într-o atît un obiect de oroare și dispreț, iar ramurile administrative mai mult ca asediate.

Observând lucrurile de aproape ne vom convinge, că elementul creștin-străin n'a dispărut din comerțul român, în niciun moment, ba, cu toate numeroasele dezertionii, s'a mărit chiar în mod însemnat, numai, pe când Evreii mereu în aceleași condiții socialopolitice excepționale, avînd comerțul drept singura ocupație mai nobilă și mai productivă, au crescut în progresiune geometrică, creștinii au crescut numai în progresiune aritmetică.

În adevăr, comerțul Principatelor nu a fost totdeauna acelaș. El a făcut pași uriași de la primele decenii ale acestui veac și continuă mereu a lua avînt. Odată cu mersul țerei spre cultură și civilizație numeroase trebuințe noi se ivesc neconținut. Aceste trebuințe au trebuit imediat satisfăcute. Terenul era tot mai liber pentru Evrei și ei, bucuroși de a-și putea forma o poziție demnă, își puseră toate silințele întru cultivarea lui. Dacă am compara

¹⁾ Toți economiștii și istoricii recunosc acest fapt. Vezi citate în „Ochirea“, cap. II la „Indeletniciri“.

numărul comercianților deacum și de odinioară, am constata fără dor și poate, că el s'a înzecit, de nu chiar insutit în unele ramuri. În acelaș timp, de am compara numărul creștinilor comercianți de acum 50—60 de ani, cu acela ce se află în prezent, vom constata neîndoios sporul indicat.

Elementul comercial creștin departe de a dispărea, a mai sporit cu elemente creștine străine și pămîntene, din cari unele romanizate¹⁾; deosebirea proporțiunii numerice încât privește pe Evrei, are o cauză naturală în împrejurările socialo-politice, pe cari le-am pus mai sus în evidență.

Ocupând goluri lăsate sau locuri create de starea cea nouă a lucrurilor, orce concurență extremă, în afară de limitele cererii și ofertei, nu a trebuit să aibe și nici n'a avut loc. Așa poreclita concurență neonestă, acea legendară concurență prin care, cum pretind șovinistii, s'a înlăturat pe bietul comerciant român, este dar o ficțiune, întocmai ca și disparițiunea comerciantului român, care abea se naște.

Am stabilit la „Starea morală și materială“, cumcă Evreii din Țară au avut purtări cinstite și, în cazul cel mai reu, n'au fost mai puțin onești ca ceilalți locuitori și comercianți ai Țerei, ba chiar, că, sub punctul de vedere al onestității și al moralității, au fost superiori concurenților lor Greci, Armeni și Ardeleni²⁾. Aceștia ar fi putut să lupte împotriva Evreilor pe căi nedrepte și piezișe și nu Evreii împotriva lor. N'a fost însă nicio luptă de acest fel.

Evreii da *falimente*, dar nu erau singurii, și dacă, relativ, nu în o proporțiune mai mică ca ceilalți comercianți din piețele comerciale ale Principatelor, desigur nici în o proporțiune mai mare. Ei fiind mai numeroși în comerțul Moldovei și ocupând mai ales acea parte a comerțului, care e supusă la mai multe fluctuațiuni și necesită

¹⁾ C. A. Rosetti în al seu „Romănu“ din 11 Iuni 1872 se crezu în drept a indica următoarele date, cari socotim, că merită să fie relevate aci :

„În adevăr, dacă am afla o statistică esactă, cu date certe la noi, ne-am putea convinge că în mica industrie, în micul comerț, din 100 industriași și comercianți vom găsi 5 Români, 10 Germani, 2 Francezi, 1 de naționalitate străină, precum svețian, polon, etc., austriaci și 77 israeliți“.

²⁾ Cu privire la Ardeleni ne dă *Episcop. Melchisedek*, Cr. Rom., I, p. 18, următoarea importantă relațiune : „Sașii de la Brașov, oameni industriași și practici, de mult au știut să facă din Principatele române piața pentru industria lor. Ei au cultivat obiectele industriei necesare la viața țeranului român și acasă și la câmp. Deaceea nu era niciun oraș, unde să nu fie și marfă de Brașov sau brașovenii și Brașoveni. Dar împreună cu aceasta a ramas în țeară și zicala „brașoave“, adică minciuni de la Brașov, care exprimă pe cât inferioritatea mărfurilor, pe atâta și vorbele exagerate, cu care Brașovenii recomandau marfa lor, spre a se trece mai bine în țeară“.

acordare de credite mai multe și mai mari, negreșit că falimentele au trebuit acolo să fie numeroase în rëndurile lor. Dar pe când unii sta cu plățile siliți fiind de împrejurări, alții o făceau spre a se inavuți de pe urma unor hrăpiri nelegiuite. E un ce bine înțeles și conform cu dispozițiile sufletești a unei mari părți a omenirii, care, având o educație defectuoasă, caută de obicei a percurge drumurile cele mai piezișe, când piedici serioase nu le stau în cale. Mediul social, împrejurările externe și interne, au totdeauna o influență hotărătoare asupra celor mai mulți oameni, în ce privește aplecările și procedările lor.

Buch ¹⁾ se crede îndreptat a afirma, că „În urma unei lungi observații asupra manipulațiunilor neguțătorilor Evrei s'au stabilit ca regulă cam următoarele: Acești neguțători se împart în două clase. Una privește pe tinerii începători, nu tocmai avuți, cari pleacă de 2, 3 sau 4 ori la Lipsca sau Viena pentru tîrgueli; la început plătesc acolo peșin mărfurile, cu cari se aprovizionează, păzesc deasemenea cu punctualitate terminile de plată și se folosesc de primul credit însemnat, ce li se acordă, spre a bancrota“... În ultimul moment vînd marfa cu orice preț, creditorul n'are ce urmări și ei reînnoesc negoțul pe numele soției, căci legea nu recunoaște pentru ambii o avere comună, ear după un nou bancrut se apucă de afaceri mărunte în înăuntrul țerei.

Cu toate că *Buch* n'o spune, e bine înțeles, că lucrurile nu mergeau cu totul așa neted, așa de intenționat și nici mulți nu vor fi aparținut la această categorie de oameni destrăbalați ²⁾.

„A doua clasă a acestor comercianți, continuă *Buch*, constă din acei ce practică negoțul de lungă vreme și cari au multe datorii (la mușteri), cari ating aci, în mod inevitabil, sume însemnate, pe cari, din cauza defectuoșității justiției nu le pot încasa. Când datoriile, ce au de încasat, ajung la o sumă sensibilă pentru ei, atunci dau și ei bancrută și caută a-și despăgubi datoriile imposibile de încasat pe seama creditorilor“.

Nu trebuie să adaugăm, că exista și o a treia clasă, care a plătit onestitatea ei cu jertfa ultimului ban și alți, sluiți de noroc în a-

¹⁾ op. cit., p. 153-154.

²⁾ Existența a multor bancrute necinstite în acea vreme, reese și din o anafora a Divanului general înalt privitoare la nichelele evreești (foile de zestre), în Adunare de așezăminte și deslegări de Scarlat Pastia, a doua parte a colecției, No. 227, p. 296, dar din acest document chiar se vede, că acuzarea nu se poate referi la o categorie întreagă de neguțători.—Să nu uităm asemenea, că documentele oficiale din acea vreme cu privire la Evrei, nu pot fi lipsite de pasiune. Mai puțin ei bănuim pe *Buch* de falsificări intenționate.

faceri, nici că s'au gândit la bancrute, mulțumiți cu ceceace au putut dobândi prin munca și stăruința lor ajutată de favorizarea soartei. Se știe, că mulți au lăsat copiilor lor un nume comercial onest și lăudat.

Neugebauer ¹⁾, totdeauna imparțial, va întări afirmările noastre. El ne spune, că „In orașele comerciale ca Iași. București, Botoșani, Focșani și Făltăceni se găsesc firme comerciale israelite însemnate și chiar bancheri cu mari avuții. *Aceștia se disting prin soliditatea lor*, cu toate că sunt și comercianți de rang mai jos, cari se îmbogățesc prin repetite falimente. Dar este drept de adăugat, că aceste nu sunt monopolul exclusiv al Evreilor, dupăcum nu sunt singurii, cari se indeletnicesc cu galbini trași“.

Cea mai mare parte din falimentele evreești din Moldova își găsesc, în adevăr, fireasca lor explicație în condamnabilul obicei, păstrat până la un punct până în ziua de azi, de a lua marfă pe credit și a nu mai gândi la plata datoriei. Cum afirmă și *Buch* ²⁾. „O impresie neplăcută, face asupra străinilor murdara sgărânie și risipa nechibzuită, cari ambele deodată sunt proprie căsniciei Moldovenilor. Ce contrast între ciupirea sau totala neachitare a plății cuvenite meșteșugarului cu drept câștigată, sau a simbriei servitorilor lor, cu oarba risipă a banului pentru obiecte de lux în prăvăliile Grecilor și ale Armenilor“...

Românii, cum adaugă *Buch*, având păcatul de a-și însuși formele exterioare ale civilizației, dar nu și adevăratele principii umanitare, nu trebuie să ne mire starea destrăbălată al comerțului Țerei. Evreul neguțător, în majoritate cu capital mic, nevoit să-și caute un câștig cât de infim spre a putea exista. nu-și putea face luxul, ca Grecii și Armenii în Moldova, de a da marfă îndeobște numai cu bani peșin. Deaci consecvențele.

În Muntenia, unde nu Evreii, ci Grecii, Albanzii și alte neamuri alcătueau majoritatea cea mare a comerțului român, siliți la credite mari, cad tot așa des în faliment ca și Evreii în Moldova. Să vedem acum relatările lui *Lefebvre* ³⁾. „Nu mai rareori, zice el, se fac vnzările peșin. La obiecte de lux numerarul nu atinge decât a patra sau a cincea parte din debitul total. A patra parte a prețului se varsă de obicei la predare, restul se dă pe *credit*, pe cuvânt, și fără efecte negociabile. Uzul mărginește acest credit la șase luni, în schimb debitorul nu achită decât al doilea sfert, restul

¹⁾ op. cit., p. 100.—²⁾ op. cit., p. 160.—³⁾ op. cit., p. 304-305.

remăne mult în urmă și vnzătorul așteaptă plata un an, doi, trei, câteodată chiar până la moartea boerului. Aceste obiceiuri, de cari comercianții se plâng pe o scară întinsă, invinovățesc pe boerii de duplicitate și de rea credință, împiedecă pe neguțatori de a îmbrățișa un total de afaceri superioare, cu jumătatea sau a treia parte a capitalurilor lor, căci dacă alișverșurile neguțătorilor nu sunt statornice, nu e tot așa cu angajamentele lor față cu fabricanții sau comercianții străini. Ei nu pot trata cu ei decât la epoce determinate și la termene hotărâte, a cărora durată nu trece peste șase luni pe piețele Occidentului. Drumul le răpește una, două, câteodată trei luni, schimbul se apropie repede, vnzarea nu se face îndată, dacă întârzie și numărul va mai cere și el îngăduință, neguțătorul va fi silit a recurge la bancherii țerei, cari vor cere 12, 18, și 24 la sută pe lună. Puși pe acest povârniș, târați de cheltuielile generale, cari nu sunt niciodată mai mici de 10 și 12 la sută, minaiți de deprecierea mărfurilor ieșite din modă sau remase nevândute, care însumă 5 sau 6 la sută din totalul cumpărării, detailiștii și mai cu seamă neguțatorii de lux, al căror capital se află împrăștiat peste jumătate sau trei pătrimi, sunt *fatal împinși spre faliment*¹. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Și imparțialitatea și spiritul de observație al lui Lefebvre, face ca expunerile sale să merite totdeauna a fi luate în considerație.

* * *

Din cele mai vechi vremi ne întâmpină Evrei ca neguțatori în Principate, cu deosebire în Moldova; cu vremea numărul lor se mărește. Ei veneau la început spre a se aproviziona cu mărfuri pentru țara lor de baștină, cu vite și grâne. În Muntenia ne întâmpină Evrei-bulgari, încă la mijlocul veacului al XVI pomeniți cu o afacere 10,000 aspri, o sumă respectabilă pentru acel timp ¹). Afacerile au luat cu timpul un mai mare avânt și la începutul acestui veac constatăm de ex. relații neîntrerupte între Craiova și Vidin ²), cari au avut desigur loc și între toate orașele de pe țărmurile Dunării. În Moldova se constată relații intime cu Polonia prin intermediul Evreilor. Relațiile cu Rusia se statornicesc asemenea din vremi depărtate și avem siguranță despre activarea acestor relațiuni, pe o scară întinsă, prin Evrei, la începutul veacului actual. La 1842 Dec. 14 secretarul de Stat al Moldovei anunță Evreilor, că Rusia

¹) *Iosef Caro*, Șaalot u'tšuboth, Salonic, 1598, întreb. No. 12, trad. în Rev. isr. I, 1886, p. 407-408.

²) în citatul manuscris al Rab. Ben-Zion din Vidin.

cere o sumă de condiții pentru acei ce vor a călca pe fericitul ei pământ, că nu voește a avea pe intermediarii Evrei din Moldova, ci cel mult pe neguțătorii însuși¹⁾. Intr'un act de la 1837 Ghen. 16²⁾ se ved măsuri luate in interesul fiscului pentru Evreii, cari „se duc vremelnicește spre aducerea de mărfuri (a căroră călătorie nu alta decât o ispravă in floritoare și sporitoare industriei aduce)“ — și nu pe un pumn de oameni pot privi aceste vorbe, cu cât se adaugă in acel act, că agia neînțelegând rostul măsurilor luate, a plăței birului inainte de plecare pe termenul lipsei: „supune pe toți jidovi indeobște trecători peste hotar, din care pricină pe de o parte au isvorit asuprirea jăluitoilor, ear pe de alta nu puțină stabilisire negoțului (aduce,) acărea inrăurire *mai mult prin zisele fețe își ia curs*“.

Și in acest act se cere aplicarea măsurii arătate „asupra acelor jidovi. ce au trecut cu familia lor in Besarabia i alte Statuti ale Rosiei... unde având osebite interprinderi de speculație neputând a se intoarce la săvârșirea termenului pasaportului cer prelungire vadelei“.

*Drăghici*³⁾ ne arată că, cumpărările se făceau „de cătră inadînși i comisionari însărcinați de casăle cele mari a neguțătoilor din Europa, fiindcă capitaliștii însuși nu se purta prin Moldova pentru frica Turcilor, care încă făce multe daune in țară“ — e vorbă de Domnia lui Alex. Calimach la 1795. — Comisionarii, o știm, erau in mare parte Evrei. Responsete, ce cunoaștem, ne indică pe anume însărcinați din Galiția, din vremi vechi. Evreii având cele mai largi relațiuni prin coreligionarii lor imprăștiați in toată lumea și numerând cei mai mulți nevoeași intre ei, nici mirare că din sinul lor se recutară comisionarii și samsarii. Ei nu da înderēt să colindeze Principatele, unde plăteau adesea cu moartea curajul de a percurge o țară resbătută in lung și in larg de hoți de codru doritori de jaf⁴⁾ Și din Germania dar, pe care Drăghici o pomenește in special, vor fi fost o sumă de comisionari Evrei in Principate.

Astfel *Ubicini*⁵⁾ se crede indrept a afirma, că deja in veacul al XV și al XVI „Principalul trafic se făcea prin intermediul Evreilor, stabiliți in mare număr in România“.

¹⁾ in Manualul adm., II, No. 717, p. 210.

²⁾ *ibid.*, No. 716, p. 209.

³⁾ *Istoria Moldovei, Iași 1857, II, p. 60.*

⁴⁾ Vezi „Ochirea“ la cap. III „Regimul legilor“.

⁵⁾ *op. cit.*, p. 49.

Și *Lefebvre* afirmă, că „Evreii în unire cu Grecii fac tot comerțul interior, mai ales cu articolele, cari au multă căutare, și ei împreună cu un oarecare număr de Nemți și Italiani, serv ca samșari și comisionari. Pentru cei mai mulți din ei misiunea nu e o ocupație secundară, cum e pentru toți comercianții Munteni, ci o au ca profesie exclusivă“¹⁾).

*Neugebauer*²⁾, ca și Suțu, constată, că Evreii au știut să dea viață comerțului moldovenesc și să-l extindă. Astfel, creat mai mult de ei, nici mirare că au ajuns aproape a-l domina, mai ales când împrejurări favorabile, ce cunoaștem, le au stat în ajutor. „Dacă străinii cu excepția Englezilor stabiliți în Valachia, zice *Lefebvre*³⁾, nu vor pune în comerț mai mult capital, mai multă ordine și economie ca până acum, ei nu vor putea perzista față cu Evreii, inzeștrați par'că inadins cu tot ce lipsește occidentalilor. Multe case evreești au început deja să se aprovizioneze din Paris chiar cu obiecte comune...⁴⁾ Evreii și Grecii ocupă toate treptele scării comerciale. Mari bancheri și mici detaiști, expeditori pentru locuri depărtate și cărciumari, negustori de obiecte de lux și vnzători în țerguri; ei sunt tot și pest tot“.

Și mai incolo *Lefebvre*⁵⁾ reflectând asupra vorbelor pline de pasiune veninoasă ale lui Elias Regnault⁶⁾, exclamă, că de s'ar lua în băgare de seamă serviciile și viciile Evreilor și ale Grecilor, totuș ar trebui să ajungem la concluzia, că „Gonirea lor ar curma viața comercială a Valachiei“.

Să trecem la unele ocupații speciale.

Arenzile de moșii sunt o veche indeletnicire mai ales a Evreilor din Moldova. Dar precum în negoț i urmărește legenda neonestității, tot așa i urmărește aci legenda oropsirii și coruperii țeranului... *Vaillant*⁷⁾ ne spune că „Grecii în Muntenia și Evreii în Moldova sunt indeobște arendași. Cei din urmă sunt nemiloși, dar este de observat, că vin mai toți din Polonia și din Rusia“. Ear în scrisorile către Vegezzi Ruscalla, se afirmă, că: „Boerii preferă a primi ca arendași în Valachia pe Greci și Bulgari, în Moldova pe Evrei. O arendă reprezintă abea jumătatea produsului real al pământului. Contractul semnat, încetează orce raport între țeran și proprietar. Aceștia rămân în voea arendașului și sunt mai mult sau mai puțin nenorociți, după cum el este mai mult sau mai puțin hrăpitor. Drept cei mai buni

¹⁾ op. cit., p. 306.—²⁾ op. cit., p. 91.—³⁾ op. cit., p. 305—306.—⁴⁾ ibid. 311

⁵⁾ op. cit., p. 309—310.—⁶⁾ op. cit., p. 339.

⁷⁾ op. cit., II p. 331.

arendași se socotesc acei, cari nu iau înainte decât de doue sau de trei ori, ceea ce n'au drept să iee măcar odată. Cei rei urcă zilele de lucru, la cari au drept, de la 22 la 200 și din când in când pricinuesc moartea la câte un țăran prin biciuiri“. Omorurile se cocoleșese cu jertfe mai mari, cât despre bătaii, subprefecții, ce se recrutează de obicei din clasa micilor proprietari ruinați, le fac mușama in urma unei înțelegeri mutuale, in care banul este factorul principal. Corespondentul lui Vegezzi Ruscalla, știe să înșire exemple de brutalități și plingeri impotriva arendașilor Greci și Bulgari — dar nu ne indică macar un singur caz cu privire la Evrei ¹⁾.

Regnault ²⁾ supărat de lipsa unei clase de mijloc românești, exclamă: „O parte bună de imputări se cuvine cu tot dreptul boiarilor. Trândavi și desfrânați, nevrednici de a privighea și a cărmui interesele lor proprii, ei inposesuesc proprietățile lor pe la Greci și Jidovi. Aceștia își iau adesea subposesori de rasa lor și câștigurile arendaților și subarendaților, se scot de pe spatele muncitorilor“.

In aceste se concentrează acușările, simple banalități, fraze fără rost. Tot astfel sună și decretele de gonire din sate, cari, precum știm, datează in Moldova de la 1747 din prima Domnie al lui Grigorie Ghica și cari s'au repetat in mai multe rânduri atât in Moldova cât și in Muntenia, de unde cunoaștem un deziderat de neingăduire a Evreilor la sate cu data 1849 Dec. 3. Nicăiri nu se înșiră fapte pozitive in lungile referate către Domni, ce se obicinueau pe acea vreme, abea că se indică câteva generalități. Intriga și ura călăuzite de prejudețe sunt dar factorii măsurilor și urzitorii legendei. Substratul de adevăr îl putem afla in contractele de luare a arenzilor, acolo vom vedea la ce măsuri și prețuri îl silește proprietarul pe arendaș, spre a înțelege de mai poate fi vorbă de prigonirea sau de nedreptățirea țăranului de către arendaș. Astfel in contractele ce cunoaștem, pe lângă o urcată arendă, vedem niște condiții foarte aspre pentru arendași. La 1818 Iordache Bosăi, din Dorohoiu, dă cu arendă moșiile sale Ciporotova și Bovoaca, intr'un hotar la Nistru, ținutul Hotin, pe 400 galbeni anual, plătibile in doue rate: Intre altele arendașul evreu se declară „volnic a stringe venitul moșilor . . . după obiceiul care se păzește la ținutul Hotinului pe ponturile ce sint date de către părcălabii, iar mai mult nu sint volnic a asupri pe lăcuitori cu boerescul“. Mai incolo se

¹⁾ Lettres etc., à Vegezzi Ruscalla, p. 123 seq.

²⁾ op. cit., p. 327

indatorește „a fi foarte cu luare aminte, de a nu tăea săteni mai mult lemn decât ce acei estă pentru a lor trebuință, după cum sint obicinuiți a fura cum și a-l duce pe la târguri de-l vând, iar că asupra me să va dovedi ori că nu am păzit pădure, după cum prin aciastă scrisoare mă indatoresc sau pe mini dovedindu-mă, că am vândut niscaiva pădure sau lemn de trebuință ori cu car nuele și pari atunce mă indatoresc să plătesc (nu) numai pentru acele păgubiri și stricăciuni ce aş face *pentru tot copaciul câte un galbăn, ce încă să fu legat și din stăpânire moșii luavăși (!) nici un cuvânt și bani ce aş fi apucat a-i da înainte să rămân păgubaș ca unul ce nu m'am păzit la legătura contractului și am urmat împotrivă*“.

Dar nu numai la acest punct își rezervă proprietarul dreptul de „resuflare“ a contractului; la al optilea punct el obligă pe arendaș la gonirea unor locuitori, pe care neseverșind-o să fie el însuș gonit. Infine in punctul penultim hotărește : „9-lea. La toate ponturi de sus arătate mă indatoresc a le păzi intocmai și pre deplin, iar *cum la vre un pont nu voiu fi următor condtractului să rămăie răsuflat și fără nici o puteri și bani ce am dat să rămăe pierduți*“¹⁾.

Cum se vede dar, arendașul e la grația proprietarului²⁾ și el cată să fie mulțumit să-și vadă de treaba lui și să nu fie expus la perderi sensibile, directe, pe lângă cele neprevăzute; arenzile de pământ fiind in sineși o afacere oarecum hazardată, intrucât depind de timp.

Am luat acest contract drept model, fiindcă am găsit concentrate intrênsul toate dispozițiile, ce ne pot interesa. Ele se repet pentru toate moșiile din țară.

Ce rost mai poate avea dar pretenția anaforalei statului din 1782 Nov. 24³⁾, că „Ace astă breaslă a jidovilor, după ce s'a obicinuit cu acest fel de urmări a cumpăra cu anul moșiile de pe la stăpâni și a ține orânde prin sate, nu puține supărări și pagube se pricinuea, nu numai la stăpâni moșiilor, ci și la locuitorii acelor sate, căci mai întâi de tocmelele cele ce făcea ei cu stăpâni moșiilor și de zapisele lor, ce le da pentru tocmele niciodată (!) ei de aceleși tocmele și zapise nu se ținea, ci fel de fel de pricini și amestecături arăta, spre păgubirea stăpânilor moșiilor, și, in loc unde era să se folosească stăpâni din venitul moșiei sale, câte de ceva pagubi și supărări avea“.

¹⁾ Orig. la Soc istorică, donația fraților Șaraga.

²⁾ Deaci rezultă, că afirmarea noastră din „Ochire“, cap. III „Regimul legilor“ cu privire la ordinele de isgonire este justă.

³⁾ in Archiva românească, red. M. Kogălniceanu, ed. 2, Iași 1862, II, 179-182.

Nu se simte aci svăcnirea pasiunii oarbe? prejudețele în plina lor tărie?

Insuș *Regnault*, la locul citat, constată, că arenzile au drept motiv „luxul și deșertăciunea“, ar rezulta dar, că ele se satisfăceau cu păgubi!

Cărciumăritul sau *orânda băuturilor* este una din cele mai vechi și mai obștești indeletniciri ale Evreilor în Moldova. Chiar în Muntenia i vedem indeletnicindu-se într'un trecut depărtat cu vnzare de rachiu (acquavite)¹⁾ și continuând această profesiune până în prezent, deși în proporții mai mici. În citata expunere de motive oficială către Domnul țerei cu data 1849 Dech. 31, prilejită de reclame repetate ale Evreilor din județul Prahova, locuind prin satele deacolo „de mai mulți ani“ și mereu hărțuiți și go niți cum se vede, găsim următorul prea important pasaj cu privire la orânzile și indeletnicirile lor: „... nu găsește cest departament cu cale (șederea Evreilor la sate), fiind vătămător de a să îngădui să să statornicească Ovreeii cu locuirea prin satele țări și să interpretză negoțul de arenz(i) de moși, de cărciumi, cu vânzarea mărunță, de bruterie și de măcelărie, dar cât pentru osebitele speculi, ce ar face pomeniți prin sate, precum închirieri de livezi, de pruni și fabrici de rachiu, vânzări de mărfuri, cumpărăr(i) de produse și altele asemăne și pentru care ar fi siliți să lăcuească vreunu vremelnicește într'un sat, unde le ar fi acel negoțu, pentru acesta să fiie îngăduiți (cu) desăvârșire precăt însă vor fi de vechi locuitor(i) și dajnici țări și vor da dovezi de bune purtări...“

Știm chiar, că Evreeii au fost pân și proprietari de moșii în Muntenia în prima jumătate a acestui veac²⁾, deci nici mirare că ne întempină ca posesori³⁾ și cu orânda cărciumilor, ce aparțineau și aparțin încă proprietății.

În Moldova orânzile de băuturi erau mai exclusiv în mâna Evreilor, din vremi depărtate, încât expresia de „orânda evreească“ devenise identică cu cărciumă⁴⁾.

Cărciumăritul ajunsese o afacere însemnată și productivă mai

¹⁾ *Del Chiaro*, Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, Venezia 1718, p. 109. (Observăm aci, că din o regretabilă scăpare de vedere noi am citat în „Ochirea“ pe Del Chiaro cu anul 1817. Deci încă la începutul veacului al XVIII exista „multe familii de Evrei“ în Valachia (vi sono molte Famiglie di Ebrei).

²⁾ *Dr. Barasch*, în *Allg. Ztg. d. Jud.*, 1845, p. 482.

³⁾ *M. Schwarzfeld*, *Davicion Bally*, în *An. p. Isr.*, IX, p. 27.

⁴⁾ ca de ex. în *Trădovul* acordat T-Frunos la 1815: „Căbăturile ce să vină către jidovi ave osăbită orândă, pe care jidovii plăte bani la Domnie pe tot anul“ și mai încolo „o orândă jidovăscă ci sânt acolo în târg“

ales de la al XVIII veac, când Turcia oprește exportul grânelor, cu scop de a se bucura exclusiv de avantajele acestei măsuri vexatoare. Moșierii, spre a nu fi siliți de a da produsele cu prețuri de nimic, după pofta neguțătorilor turci, încep fabricarea rachiuului pe o scară întinsă. Relațiunea d-lui *M. Eminescu*, citată de noi în „Ochirea“ la cap. III, că boerii impuneau țăranilor să ia anume cantități de băutură, se va confirma prin dovezi autentice. Astfel un zăpis de la 1827 Oct. 26 ¹⁾ dat la mâna a doi Evrei spune, că „am vândut Dumlor doo orânzi . . . cu patru sute de vedre de vin puse pe căpătăe și date cu cotu și la zăce una de asupra și cu tocmală cu trii lei și doo zăci di parale vadra . . . și di va rămăne un polopoc sau doe de vin in (!) neumblat nici ca cum să am a le priimi și ai scăde tot cu acela preț de mai sus arătat“.

Negreșit, impunându-se orândarului o cantitate hotărâtă de băutură, el trebuia să se silească a o disface și să indemne pe țăran la băutură. Țăranul însuș era silit la aceasta, căci, cum afirmă tradiția, boerii aveau obiceiul de a-i da o parte din plata cuvenită în bilete pentru consumări la cărciumele sale ²⁾.

Multă osteneală nu vor fi avut orândarii spre a face pe țărani să bea și nici ei, spre a consuma cantitatea impusă de proprietari, căci încă înainte veacului al XVIII, pe când nu erau încă siliți și indemnati de nimeni, le plăcea băutura. *Cantemir* ³⁾ ne afirmă, că „de băutură nu au greață prea mare, însă și prea tare plecați asupra i încă nu sânt. Desfătarea lor cea mai mare este uneori a petrece în ospete și alte ori și până la răvărsarea zilei și beu până ce varsă. Dar aceasta încă nu se obicinuește în toate zilele, ci numai pre la sărbători mari și eara când este vreme ră, și silește frigul pre oameni ca să șază pre la casele lor și să-și încălzească mădulările cu vin. Rachiul nimenea nu iubeste, fără numai ostașii, iară ceialalți beau numai câte un pahar înainte de masă. Cii ce locuesc în țeara de gios și pre lângă hotarul țerii Românești, iubesc vinul mai mult decât ceialalți“.

Totul era dar de a deprinde pe oameni cu rachiul, ce se fabrica din ce în ce în cantități mai mari. Aceasta nu va fi cerend o prea mare osteneală, căci aveau exemple ademenitoare în sătenii Sloboziilor și în numeroșii liuzi și poslușnici, cari erau de prin țara yutcei și țara horelcei..

¹⁾ Orig. în posesia mea, copia la Soc. istorică,

²⁾ *Infrățirea*, Buc. 1887, Oct. 31. la articolul de fond; — *M. Eminescu*, în *Conv. lit.*, X, p. 173.

³⁾ *op. cit.*, p. 255.

Orândarii-cărciumari se impovorau cu chirii mari, mai cu deosebire începând de la al doilea sfert al acestui veac ¹⁾); deatunci și statul începu a-i impune mereu cu taxe mai grele. Astfel orânda cărciumelor de la sate, care nici înainte nu era o procopseală prea mare, abea că mai lasă un prisos vecinic căznitului cărciumar, expus la bătae și omor ²⁾). Statul și boerul trag însă din cărciumă o rentă destul de productivă. Legenda otrăvirii băuturilor nu se cunoștea încă pe atunci, deși în mai multe rânduri s'a încercat gonirea Evreilor din sat le moldovenești și chiar muntenesți. Goana de la 1782 intrucât privește pe cărciumari se motivă cu încărcarea și năpustuirea locuitorilor, cari le rămăneau ceva dator „de vreme că ei cu totul și tot porniți sânt numai spre aceasta, a cerca chipuri cu care ar putea să înșele, să năpustiască . . . Aceste fapte care le au ei, cu încărcăturile și năpăstuirile ce fac, o socotesc ca o neguțatorie . . . fiind știute și nesuferite de cătră toți“.

Cum se vede dar, și cu privire la cărciume invinovățirile erau după calup. Mai târziu, la 1804 Mai 18, când Domnul Moruzi oprește Evreilor orânzile veniturilor proprietății, ce prin natura lor da loc la vexațiuni, el prevede anume excepția pentru cărciume „afară numai de orânzile băuturii de care nu sânt oprîți“³⁾).

Neugebauer ⁴⁾) afirmă, că „... cei mai mulți Evrei trăesc din comerț și crășmărit, cu toate că încheerea Obșteștei Adunări din anul 1844 esclude pe toți Evreii de la crășmele de la țară. Dar fiindcă și acestea aparțin asemenea boerilor, ei se păzesc de a aduce la împlinire o lege, care le-ar micșora numărul acelor arendași, cari le plătesc mai mult ca leneșii Moldoveni. Industrialul Grec și Armean ar aduce cu sine aceleași neajunsuri; căci numărul acelora, care să se mulțumească cu un câștig atât de neînsemnat ca crășmării Evrei, nu este atât de mare“.

Negoțul cu banii sau camăta, care fu una din ocupațiile comune la Evreii din alte țeri, nu era o indeletnicire a Evreului-român, cum am arătat în „Ochirea“ (la cap. II). Condițiile sociale și economice, în cari trăeau în Principate, diferind mai de tot de cele ale altor țeri, ei au fost scutiți de necesitatea participării la aceste afaceri, cari le-au atras, pe nedrept, cele mai aspre acuzări, căci

¹⁾ Infr., art. cit.

²⁾ *Dr. Barasch*, în *Jahr. f. Jsr.*, 1854, p. 254—255 considera ocuparea acestor orânzi și rațoșe de la drumurile mari ca un act de jertfă și martiriu din partea Evreilor, ce-l fac pentru mântuirea sufletească a coreligionarilor lor. Vezi „Ochirea“ la cap. I.

³⁾ *Uricarul*, IV, p. 177.—⁴⁾ op. cit., p. 100.

n'au fost nicăire cămătari de dragul de a fi; din dorința de a exploata lumea, ei împinși de lupta pentru traiu.

Pe lângă dovezile directe și indirecte aduse în data trecută, vom adăuga acum o serie nouă de date, ce vor risipi orice îndoeală și forma o convingere intimă, că, până în epoca prezentă, Evreii erau străini de afaceri de împrumut cu camătă. Totuș deja în al XVIII veac ajunsese o afacere bună, intrucât, cum arată *Raicevich*¹⁾, țeranii în zorul nevoei de a-și achita împovărătoarele și numeroasele contribuțiuni, ce cădeau ades ca din senin: „De teama bătaiei și a închisoarei, cum și răpirea de către crudul implinitor, a plugului și a boilor, singurii soți ai oboșelii lor și mijlocul de a-și dobândi subzistența, ei nu se mai gândesc, *nu cercetează în ce condițiuni iau banii cu împrumut*. Ca să aibe câțiva lei se îndatorează și ce dează cu anticipațiune toate produsele, ce așteaptă să culeagă în anul acela, grânele ce au semănat, via ce au cultivat, ceara produsă de albinele lor, lăna oilor, vițelul, mănzul, nimic nu mai este al lor, orice produs abea apucă să-l vadă cultivatorii și trece în mâinile nesățiosului creditor. Principii impun cele mai mari greutăți, când semănăturile sunt aproape de copt și nu lasă țeranilor timpul să le vînză, de teamă, ca nu cumva să întrebuițeze pentru altă nevoie banii, ce prind pe bucate“.

Și cine sunt acei cari le întîmpină nevoile cu împrumuturi, trăgînd spuza pe turta lor?

Raicevich ne-o spune și aceasta: „În acelaș timp neguțători *Greci și Epiroți* se arată cu sacii plini de bani și cutreeră satele pentru ca să ajute pe cei în nevoe, cercetează cantitatea produselor, fixează pentru ele un preț foarte mic și după aceasta anticipează fiecăruia banii. Dacă grindina sau orice altă cauză climaterică înșală așteptarea cultivatorului și cantitatea bucatelor nu corespunde cu suma banilor primiți, acesta rămîne dator pentru anul viitor. Dacă la anul dau peste dînsul alte nevoi, cultivatorul se duce la neguțător pentru a-i cere bani, îndatorîndu-se să plătească cu camătă atît datoria cea veche, cît și cea nouă. Într'un cuvînt cultivatorul ajunge în puțini ani să muncească și să asude toată viața sa pentru alții, rămîndu-i din produse abea pentru hrana necesară“.

Mai încolo ne mai spune, că înainte „*Turcii* de dincolo de Dunăre deveniseră printr'un astfel de comerț stăpîni peste cele două

¹⁾ op. cit.

Principate. Sub pretext de a-și scoate datoriile se așezau în casele datornicilor, și se serveau după plac de persoanele și merindele lor¹⁾.

Cu privire la Turci ni s'au conservat câteva cazuri interesante, ce arată modul, în care înțelegeau și practicau camăta în Principate.

În Huși împrumută niște Turci ceva bani la câțiva Români și iau în stăpânire provizorie vile, ce le posedau. După ce trec vr'o 20 de ani unul din Turci, care avea să primească 18 lei, voește să vînză via în profitul seu. Afacerea vine la 1718 înaintea reprezentanților justiției turcești, cu sediul în Iași (Turcagi-baș-aga, Baș-ceauș-aga și Ciohodar-aga) și ei rup zapisul, zicînd, că de 20 de ani se vor fi plătit acei 18 lei²⁾.

La 1707 vine Turcul Mustafa din Huși la femeea Irina, al cărei bărbat împrumutase de la el 7 lei, și o ia de grumaz s'o ducă la casa lui. Rugându-se de Episcopul Varlaam acesta o înlesnește cu banii și neavînd apoi numerar ca să-l achite, îi dă în schimb o moșie a ei din Dolhești³⁾.

Am citat aceste, spre a se vedea cam cu ce soiuri de cămătari aveau a face Români. Niciodată un Evreu n'ar fi avut curajul și putința unor atari asupriri.

Dar nu numai întemplantor atunci se ocupau Turcii și mai ales Grecii cu camăta în Principate. Decretul de isgonire a Grecilor din Muntenia al lui Leon Vodă, datat 1631, dă drept motiv al acestui act violent „... Aflatus'au și s'au adevărat cum toate nevoile și sărăcia țării se încep de la Greci străini, carii amestecă Domniile și vînd țara fără milă și o precunosoc (!)⁴⁾ *pre camete asuprite* și dacă vin aci în țară ei nu socotesc să umble după obiceiul țării, ci strică toate lucrurile bune și adaogă legi rele și asuprite⁵⁾).

Ear decretul reînviat la 1669 de Radu Leon VV. după ce repetă cele citate mai sus, adaugă, că „nesocotind pe nici un om de țară, streinînd oamenii țării de cătră Domnia mea cu pizme și cu năpăști și asuprind și sărăcii fără de milă și arătând mare vrăjmășie către toți oamenii țării...⁶⁾).

Dar nu numai față cu țeranii nu ne întempină cămătari Evrei, dar, nici față cu alte clase sociale, mai pînă în timpul ce ne preocupă. Pe lângă Turci și Greci, mai figurează și Români, și mai ales Armeni ca cămătari de importanță, cu împrumuturi însemnate.

¹⁾ Faptul acesta ni se indică și în mai sus citatul document al lui Ipsilante.

²⁾ *Episcop Melchisedek*, Cr. Hușilor, p. 47.—³⁾ *ibid.*, p. 166.

⁴⁾ desigur precupesec, precupețesc.

⁵⁾ Magazin istoric pentru Dacia, red. A. Treb. Laurian și N. Bălcescu, Buc. 1845, I, p. 132—123.—⁶⁾ *ibid.*, p. 132.

Să înșirăm câteva cazuri.

Un act de la 1789 Iuli 15 ne arată pe un Arman din Botoșani imprumutând la un român Gavril Păun 340 lei pentru cari i dă drept amanet anaforaua și zăpisiul dughenei, în care Armanul ședea cu chirie. Dobânda fixată era *din zece doisprezece* „Dar fiind că au eșit la judecată n'a dat judecata să de de (!) mai mult decât din zăci unspre-zăci dobândă“. Armanul cu gâttele lung, după toate astea, avea poftă să înghițe și chiria dughenei¹⁾.

La 1804 Mai 15 Vodă Alex. Const. Moruz rescumpără de la Armanul Hoge Bogoz Apiczade biserica sf. Dumitru din Herța, ce-i au cedat-o Vodă Mihai la 1802, împreună cu târgul Dorohoiu, pentru o datorie de 30.000 lei.

Acest Voivod mai interprinsese un imprumut de 20.000 lei, de la unul Efstatie Petru Pencovici sudid austriac²⁾.

Sama venitului cutiei Târgului-Frumos de la anii 1816—1820³⁾, în care figurează fel de fel de plăți și ne întâmpină Evrei, ce primesc bani pentru diverse servicii și antreprize — nu găsim un singur nume evreesc între acei, cari sunt achitați pentru imprumuturi cu dobândă. Găsim însă figurând pe Șameșul Filipescu și Polcovnicul Năstase. Într'o altă listă, datată 1818 Fev. 10, găsim pe Stolnicul Vasile Saul, Clucerul Stavrachî Bogdătăoglu, Păhărniceasa Ecaterina, Pontă Gavril Bejan, Serd. Costache Lepad cu sume de la 1000—5000 lei. Într'o altă listă, din acelaș an, Iuni 5, mai figurează Post. Gavril Bej, Medel. Ioan Strat, Par. Pardeni și Banul Iordache Drăghici, care a primit „6320 lei, 2 căpățini zahar, ce s'au dat peșcheș... când sau luat zăci mii lei cu inprumutare“, pentru care a primit deosebit drept dobândă 1906 lei. — Un altul, chir Stavri, primi ca dobândă 10,824.13 pentru o sumă nu de mult imprumutată, căci toate imprumuturile nu datau înainte de 1815.

Într'un alt act din acelaș an, Nov. 7, târgoveții se pling, că se mai află datori cu 18.000 lei la creditori, cari și aceștia i poartă „cu gre dobândă“. La 1824 Nov. 1 mai găsim pe unul, chir Christe Țiavici, a cărei remășiță de datorie numai se urcă la 6321 lei și la 1833 Fev. 25, pe Pahr. Ioan, care ia 1 leu 20 par. la sută pe lună.

Trecând de la actele din T. Frumos la alte, vom da asemenea de streini și de Români, ba chiar de înalți prelați ai Bisericei române.

¹⁾ Orig. în păstrarea mea, o copie la Soc. istorică.

²⁾ Uricarul, VIII, p. 29—30.

³⁾ Orig. la Soc. istorică, donația fraților Șaraga; asemenea actele din T.-Frumos, ce le vom mai pomeni și celelalte de imprumuturi.

cari știu să abuzeze de nevoea oamenilor. Vom recurge la mărturia actelor, ce ni le relevează *Episcop. Melchisedek* in „Cronica Hușilor“¹⁾).

La 1717 o persoană ca să poată imprumuta 2 lei pe termen de două săptămâni a trebuit să pue zălog răzășia sa, cu condiție, că dacă la vară nu ar întoarce banii cu dobândă, să rămăe moșia asupra creditorului spre despăgubire — Cine era creditorul nu ni se indică, dar nici vorbă, P. S. Sa Episcopul Melchisedek, in ura-i impotriva Evreilor, n'ar fi lipsit de a da in vileag pe acel neomenos cămătar, de era Evreu.

La 1701 se imprumută Grigorașcu sin Irimiasa de la Episcopul Varlaam cu 10 lei bătuți și-i dete amanet moșia sa de la Tălpigeni, cu condiție ca moșia să rămăe a lui dacă nu va inapoea banii până la sf Nicolae. Banii nu s'au respuns la termen și P. S. Sa a ramas bun stăpân pe moșie.

Din o mărturie a doi monachi și a unuia Serghie datată 1750 Iuli 25, se vede, că aceștia au găsit după moartea Episcop. Varlaam un zapis de datorie de 20 lei al lui Const. Frățiță și spre despăgubire au răpit datornicului 20 de pământuri cu invoirea Domniei.

Arhimandritul Meletie figurează ca imprumutător cu dobândă, dar cu o bândă mai miloasă.

O altă serie de documente ne arată pe Evrei, recurgând pentru imprumuturi la capitaliști Ne-Evrei, fapt caracteristic și demn de remarcat, cu atât mai mult, cu cât nu ne întempină pentru trecut niciun act, in care să apară un creditor Evreu cu un debitor Evreu. Dacă ar fi existat și in trecut cămătari Evrei, acest caz nu era cu puțință să ni se prezinte, căci nu este de admis ca Evreii să-și fi evitat coreligionarii la angajări de imprumuturi.

Un act de la 1800 Aug. 1 ne arată pe un Evreu Suhăr Aron, care datora lui jupân Ioan Elefteriu 1797 lei 13 bani cu dobândă de 1 la sută pe lună.

La 1815 imprumută in Iași unul de la Dumitru Alchaz 106 galbini olandezi cu dobândă de 1 $\frac{1}{2}$ pe lună. Pe acelaș îl găsim la 1817 Marte 2 având a lua de la un alt Evreu un rest de 138 lei cu dobândă de 1 la sută pe lună.

La 1817 Oct. 13 imprumută Iordache Bosăi din Drohoiu unui evreu, posesor al unei moșii a sale 200 galbini cu dobândă legiuită — cum se vede spre a-i inlesni explorarea ei

¹⁾ pp. 35, 159, 222, 360—363.

Cu data 1820 Nissan 8 figurează un împrumutător Dumitriță Alai.

Un alt împrumut ni-l arată un jurnal al judecătoriei din Roman cu data 1840 Iuli 10, după care Elic Fulticinean a luat la 1831 galbini 107 cu dobândă de la gramaticu Constandin Dimitriad; la 1832 galbini 22; ear la 1833 unul Ilieas Iuris galb. 33. Acest gramatic avea condică de datorii, deci se vede, că făcea în mod regulat afaceri de împrumut¹⁾. Inșă cum aseste împrumuturi, făcute la negustori, sunt cu dobânzi moderate, ele ne arată, că în adevăr numai creștinii se indeletniceau cu negoțul cu bani.

Cu privire la Muntenia ne întempină asemenea Evrei împrumutând de la creștini pentru a acoperi trebuințe diverse. — Cu ocazia clădirii Sinagogei mari din București, Starostele face un împrumut de 1300 galbini la unul Verinda²⁾. Un act din Delele Comunității București, cu data 1851, ne indică o datorie a acesteia, de 1120 galbini, către un Serdar Hronidi.

Că în Muntenia Evreii nu figurau ca împrumutători sau ca cămătari nici în primele decenii ale acestui veac, rezultă în mod lămurit din relatările d-lui *Ion Ghica* cu privire la Băltărețul (mort circa 1823). „El mănucea banii ce mai rămăseseră în țară, ne zice d-sa, el avea daraveri cu Țarigradul și cu Beciul (Viena); iscălitura lui ajunsese să aibă trecere chiar și dincolo de Lipsca. Șoproanele lui și lăzile din pimniță gemeau de scule, șaluri și argintării, tot amaneturi de pe la boeri“³⁾. Și mai incolo d. Ion Ghica pune în gura Băltărețului aceste vorbe: „La vreo doi trei Armeni numai a rămas ceva parale; dar unde te poți apropia de ei? Septemăna trecută nu mai departe am avut o trebuință, de-mi crăpa buza, de 200 de mahmudele și m'am împrumutat de la Mamie, zece la pungă pe lună (24 %); i-am dat, ce să fac? eram strins de gât“⁴⁾.

Dacă Evreii nu s'au ocupat indeobște cu camăta, nu putem afirma, că n'au avut niciun reprezentant în acest negoț. Din contra cunoaștem și noi câteva cazuri, ce le-am indicat în „Ochirea“ noastră. Cu începerea veacului actual, ei se introduc cu incetul și în această ramură comercială; încep a se încerca și în afaceri bănești, cari le practică în mod mai mult sau mai puțin solid.

Bancheri și zarafi Evrei, cel puțin în număr demn de remarcat, nu existau înainte de al doilea sfert al veacului actual. Numărul

¹⁾ Orig. la Soc. istorică, donat de d. Aba Abrahm.

²⁾ în cit. Pinkes de la 1847.

³⁾ *Ion Ghica*, Scrisori, Ediție nouă, Buc, 1887, p. 498—99.—⁴⁾ *ibid.*, p. 513

bancherilor era mai mare în Moldova, unde, deja cam la mijlocul veacului, se samnalează „bancheri cu mari averi”¹⁾.

Mihai Sturdza, care, spre a ajunge la Domnie, avea trebuință de bani, a recurs în acest scop la bancheri din Iași, la cari obținut un credit de câțiva mii de galbini²⁾. Banca Michel Daniil din Iași e una din cele mai vechi, care s'a perpetuat.

În Muntenia, cei mai mulți bancheri și zarafi Evrei erau din rëndurile membrilor comunităților spaniole³⁾.

Pentru începutul a douei jumătăți a veacului actual *Lefebvre*⁴⁾ ne dă următoarea relațiune cu privire la Muntenia : „Bancherii sunt în mare parte Evrei ; unii sunt Greci. O parte sunt în acelaș timp bancheri, zarafi, comercianți, atât de import cât și de export și mai ales misiți, alți sunt bancheri și zarafi ; puțini numai se mărginesc a face afaceri de bancă în felul cum se practică în Occident. Bancheri cu adevărat, cari mănuesc capitaluri importante, sunt rari... Micii bancheri și cei ce fac schimburi numiți zarafi, sunt cămătari de cea mai proastă speță”.

Camăta n'a reușit să tragă aci, în cercul ei, un mare număr de reprezentanți Evrei. Alături cu dēnșii creștini de tot soiul și chiar Români continuă a practica acest negoț, resbunând pe sama debitorilor, cu vârf și indesat, concurența israelită.

Meseriile sau industria manuală. Evreii se indeletnicesc aci cu meserii din vremile cele mai depărtate și din ce în ce în o proporțiune mai mare. Toți descriitorii Principatelor, a leveresc continua prezență a Evreilor în industria manuală. La citatele produse în „Ochirea” noastră cu privire la acest punct, să adaugăm relațiunea lui *Raicevich*⁵⁾, totdeauna bine informat. „Românii, zice el, fug cât pot de muncă, fiindcă știu din experiență, că, cu cât au mai mult, cu atât trebuie să contribuească mai mult. Deaice vine, că locuitorii nu se aplică la nicio industrie nouă și neglijează chiar pe cea mai necesară, aică agricultura. De altă parte pământul este atât de roditor încât cu puțină osteneală își dobândesc cele de trebuință pentru susținere. Astfel toate artele mecanice sunt în mâinile *Tiganelor sau ale străinilor din țările vecine*, pe cari le practică cu câștig, pentru că se bucură totdeauna de o protecție mai mare ca pământeni”.

¹⁾ *Neugebauer*, op. cit., p. 100.

²⁾ *Buch*, op. cit., p. 26.

³⁾ *Șapira*, Com. Ploesti ; — *Dr. Barasch*, în *Allg Ztg. d. Jud.*, 1847.

⁴⁾ op. cit., p. 313—314. — ⁵⁾ op. cit., p. 126.

Ceeace Raicevich spune cu privire la ambele Principate, afirmase și *Cantemir*¹⁾ cu privire la Moldova, cu un veac și jumătate în urmă: „Eu aş socoti pe țăranii Moldovenești, zice el, că sânt cii mai biceisnici decât toți locuitorii de sub soare, dacă împotriva voînții lor nu i-ar scoate din sărăcie rodirea pământului și săcerișurile cele bogate. Căci ei sânt foarte leneși și trândavi pentru lucru, ară puțin, samână puțin, și totuși seceră mult, și nu se nevoesc ca să-și agonisască cu munca, aceea ce ar putea ei să aibă...”

Dacă astfel se purtau în trecut țăranii, cum să se mai fi purtat Românii din orașe, cari, ca tot orașanul, cată să fi fost mai puțini instare și mai puțini dispuși a munci și încă mai puțini forțați la indeletniciri anevoioase și migăloase.

Este dar clar, că în Principate, tomăi ca în vecina Polonie, *meșteșugurile erau o ocupație streină de elementul predominant*. Dacă ne întempină însă o sumă de meșteșugari Români în ambele Principate cam la finele epocii fanariote, aceasta se poate explica numai prin romanizarea elementelor creștine și în special ale celor ortodoxe venite din Polonia și Rusia. Am arătat în adevăr, în cap. I a acestei lucrări, existența unui așezământ străvechiu, pe temelii căruea fiecare boer și boerenaș cum și prelații înalți ai Bisericei române și mănăstirile indeobște, aveau dreptul la un număr de scutelnici pentru slujba casei lor și între cari figurau totdeauna breslași. Oamenii, cari fură aduși în Principate și mai ales în Moldova, fiind de prin țeri slave, instituția ia în Moldova, cu incetul, denumirea obștească de *liude* adică om, în înțeles de om străin, adus pe baza privilegiului existent, cu scutire de dări și angării. În Muntenia însă își conservă denumirea de scutelnic și poslușnic, și lucru curios, liude are înțeles de persoană supusă la bir (birnic). Adunând la un loc profesiile pomenite în diverse documente relativ la scutelnici și liuzi, ne alcătuim o listă cu ocupații de toată mâna. La țară: „isprăvnicel, chelar, boar, văcar, bivolar, grădinar, plugar, cioban de oi, herghelegiu, pădurar, purcar, morar și alți trebuincioși, osebit recari, păscari, vânători, vieri de vii, carii și aceștia tot poslușnici scutiți să numesc. Osebit *prin politi*, unde își au căminurile și unde moșia obștească se numește și este *din descălicătoare* a orașenilor să aibe fiecare boer sau mănăstire, după starea sa, dulgheri, zidari, croitori, bărbieri și alți oameni trebuincioși.”²⁾

¹⁾ op. cit., p. 248.

²⁾ *Zilot Românul* (Stefan Moru), lucr. cit., l. c., p. 65.

Impopolând astfel țara cu breslași străini din țeri diferite și imprăștiți cu angajamente în servicii personale, nu s'au putut transplănta aci de cu vreme obiceiul *breslelor* (Zünfte) atât de răspândite în Europa occidentală și chiar în Polonia și Rusia ¹⁾, prin care meseriașii își creau un fel de monopol odios și privilegiat, merit a asigura o poziție fericită până și neiscusitului și trândavului.

Când numărul meseriașilor liberi de angajamente se înmulțesc în țară, ei încep a se gândi la unire și a se constitui în societăți după modelul țărilor lor de origină, adică în bresle sau isnafuri. Aceste bresle nu le găsim pomenite nici în Cantemir și nici în Del Chiaro, foarte atenți la așezămintele țerei, ceea ce poate sluji ca o suficientă dovadă, că la începutul veacului al XVIII ele nu existau încă pretutindeni și ca corp public sau nu aveau încă importanță. Dar nici scriitorii mai târzii, din vremea Fanarioților, nu ne pomenesc nimic de bresle, deși dau atenție la indeletnicirile obștești și înșiră meseriile, ce se practicau pe o scară mai mare de cutare sau cutare neam. Faptul e cu atât mai surprinzător cu cât cei cari se ocupă de descrierea Principatelor sunt străini, în a căror țeri corporațiile erau obștești și ridicate chiar la rangul de instituție de stat. Deci, dacă există deja bresle înainte și în timpul Fanarioților, ele nu erau generale și nu aveau un caracter oficial.

Aceasta nu rezultă numai din probele negative indicate aci, ci și din documentele ce cunoaștem.

Cea mai veche *breslă de meșteșugari*, pare a o fi format blănării în Roman, cari, chiar dintru început sau abea în urmă, s'au unit cu croitorii, bărbierii, abăgearii și cojocarii sub titlul general de „Bresla de târgu de Roman“ ²⁾ Data probabilă a înființării acestei bresle este păstorirea Episcopului Venedict, pe care Episcop. Melchisedek o presupune a fi fost între anii 1635—1642. Dar această Breslă n'a dus un traiu neinterupt. Cel puțin cu câțiva ani înainte de 1747 data când se reînnoște Bresla, ea n'a funcționat din cauza nesupunerii și desordinei produse de niște tineri breslași.

Simpla indicare a acestui fapt ar fi de ajuns spre a ne lămuri, că breslele nu aveau un caracter oficial. Acolo unde domnește pu-

¹⁾ Insuș denumirea de *breslași* obicinuită pentru meșteșugari ne arată, că liuzii și posesorii meseriași, aduși, erau scoși din sinul breslelor.

²⁾ Episcop. Melchisedek, Cr. Rom., II, p. 11—15, unde se află publicate Statutele Breslei, la cari ades ne vom referi, fiind singurele Statute ale unei Bresle de meseriași creștini în România ce cunoaștem.

terea Statului, unde e întins brațul ei cel tare, voea unui pumn de oameni nu însemnă nimic.

Breasla fiind un corp oficial ea nu s'ar fi putut desființa pentru un timp, fie acela cât de scurt. Cu vremea breslele ajungând a fi mai obștești, ele devin persoane morale, dacă țin să aibă acest caracter. Așa stabilește Codica lui Calimach (din 1817) la art. 15, că : „Așezările, ce se fac între bresle sau între alte obști, spre a lor bună orânduială și folos, vor avea între ele putere legiuită, dacă cercându-se și găsindu-se cu cale, se vor întări de cătră stăpânire“. Așa vedem Breasla din Roman existând fără vr'un hrisov Domnesc de întărire, pe când o breaslă din Huși, în urma cererii, se vede, obține întăritura legământului ei).

Modul de organizare a Breslelor din țară era identic cu acelor din străinătate, cari aveau drept prototip Zünftele germane, născute pe temeiul așa zisului drept Magdeburgic. În România ele au pătruns prin liuzii din Polonia, de unde se trage și numele de breaslă. Una din misiunile Breslelor, era susținerea religiunii, pentru care finit întrețineau câte o biserică, și se puneau în mod voluntar sub obediența Episcopilor. Acest fapt însă explică tăria lor. Episcopii aveau pe lângă o puternică autoritate ca capi ai religiunii și o putere lumească destul de însemnată. Ei, împreună cu însărcinații lor, aveau o autoritate judiciară întinsă asupra tuturor locuitorilor din eparchiile lor, ce însumau întreaga țară. Numai furțișagul și omorul nu-l judecau nici ca primă instanță. Astfel fiind, și orice dispoziție și decizie a Breslelor căpătând putere de lege prin întăritura ce o cereau de obicei Episcopului respectiv, ele au putut să existe și să concentreze în mâinile lor exercițiul tuturor meseriilor, fără a fi corpuri oficiale. Dar lipsa unei autorități supreme, vândute, a Breslelor, reese chiar din statutele lor de organizare. Nu pun condiții de admitere. Orcare are drept să-și exercite în țară meșteșugul, numai „care meșter ar veni și sari așaze să aibă aș da poclonul la mâna starostelui, câte lei = b = pol. și carii ar cuteza a lucra fără știrea starostelui, nedându-și bărbânța după obiciaiu acela să nu fie volnic a lucra : Iar cari nari înțelege să fie suptu blăstământul

²⁾ *Episcop. Melchisedek*, Cr. Hușilor, p...—*Brezoianu*, Vechile instituțiuni ale României, p. 101—104, tratând despre Bresle, cu suficiența cu care își tratează toată materia, confundând trecutul depărtat cu cel apropiat, afirmă că : „Fiecare corporațiune era o persoană juridică“. Aceasta n'are nicio bază.—Singurul izvor, ce indică pentru trecut este : „Codica de socoteli a lui Constantin Brâncoveanu“, fără a ne spune unde se află.—Și d-sa afirmă că „Esistența unui atare așezământ nu o întâlnim decât în secolul al XVII-lea“ (p. 101).

ce scrie în *catastiv*.. Negreșit că Breasla nu se mulțumea numai cu acest deziderat pios, ci or de câteori vr'un neînțelegător se ivea, forța brutală cată să fi intervenit pe doue căi 1) prin volnicia fraților furioși de a căpăta un concurent, al 2) prin intervenirea autorității publice în urma stăruinței Starostelui pe lângă Episcop sau Părcălab.

În aceste condiții cum puteau exista meșteșugari Evrei în țară? Puteau ei participa la Bresle?

Desigur că nu, căci baza fiind religia, șeful suprem un cap religios, înaintea căruia trebuia să se judece, Evreii nu aveau cum fi într'o înfrățire cu dănșii¹⁾. În adevăr este știut, că și în alte țeri nu se admiteau Evrei în Bresle, ci numai creștini de diverse rituri, cari se ramificau în grupe. În Polonia știm cu siguranță, că Evreii nu aveau nimic comun cu Breslele creștine deacolo, ba aceste le dușmăneau²⁾ și nu în Principate vor fi schimbat liuzii obiceiul pământului lor. Avem însă cele mai pozitive date, că Evreii erau aci în țară meșteșugari din vechime³⁾. Să fi fost numai în orașele unde nu funcționau Breslele? Ei figurează însă ca meșteșugari în toate orașele din țară și mai ales în cele principale, unde Breslele cată să fi existat cu preferență⁴⁾.

Evreii au existat deci alături cu Breslele fără a fi superați de ele și aceasta pentru un motiv foarte firesc, căci ei intrau desigur

¹⁾ În hrisoavele, cari fixează și întăresc autoritatea Episcopilor în chestii judiciare, se zice, începând cu un hrisov de la 1675 Dec. 24, repetate într'un hrisov de la 1709 Martie 16, etc. (Cr. Rom., I, p. 304 și 331, etc.) că „prea cine va trimite sfinția sa în toată eparhie sfinții sale să aibă a cerca pentru călugări... sau *breasile de prin târguri* sau alții“. Se înțeleg oare în aceste documente prin bresle, numai cele de meseriași sau deosebitele condiții ale locuitorilor nu țărani, cari plătesc bir la visteria publică și cari se numesc asemenea bresle? Cum era în mare breasla mazărilor, neguțătorilor, Armenilor, Evreilor, etc.?—Noi credem, că de acest soi de bresle e aice vorbă.

Într'un document de la 1696 Ian, 28 (Cr. Rom., I, p. 312) e anume vorbă de „meșterii și cu cioclii cari sunt acolo în târg să nu se amestece (alți funcționari) la giudețul lor, ci părintele să aibă a-i giudeca și a-i globi, precum au fost obiceiul de vac“; în alte documente „meșterii“ nu se mai pomenesc anume.

²⁾ *Czacki*, ap. Graetz, XX, p. 462.

³⁾ Vezi „Ochirea“ la „Indeletniciri“, unde indicăm datele.—Pinksul „Chevrei Chedoșa“ din Niamț (art. XVI), prescrie meșteșugarilor de a nu lucra în ziua de înmormântare a vreunui membru din „Chevra“ — au trebuit dar să fie acolo meșteșugari Evrei la a 2 giu-mătate a veacului trecut, pentru a se fi introdus o prescripție specială pentru ei.

⁴⁾ Că Evreii nu figurau în Breslele creștine avem o dovadă în cele ce relevă *Fotino* (care scrie p. la 1812), op. cit., III, p. 340. Eacă ce ne arată el vorbind despre diverse clase: „1500 Hrisoveliți. *Aceștia formează comunitățile sau corporațiunile comerciale și industriale*; fiecare comunitate capătă hrisov, în care se prescriu numele celor ce o compun; între aceștia intră și *streinii Sârbi și Armeni*, cari se numesc și Rupte de Visterie, și mai de mult se numeau oameni Cămării, fiind că-și plăteau darea la Cămărașul cel mare.... 10 mii Evrei, împărțiți earăș în comunități după orașe, având fiecare comunitate câteun hrisov special, și contri

in țară *chemați de boeri*, ca liuzi sau poslușnici, in slujba lor¹⁾. Și de eșeau din slujba boerului își puteau asigura protecția vr'unui om puternic și e știut, că meșterii lesne își câștigă favoarea oamenilor, ce simt trebuința lor. Evreii însuș, orcât de superstitioși să fi fost, un legământ cu blesteme al creștinilor nu-i putea hoteri, ca să se retragă din calea lor, de frica pedepsei Dumnezeuști. Astfel putură duce in Țară un traiu mai mult sau mai puțin tihnit și independent. Ajungând a fi numeroși, ei încep a-și forma asociațiuni paralele. Deocamdată nu cunoaștem decât patru, toate purtând titlul de „Poalei Țedek“ (lucrători cinstiți, făcători de bine) cu adaugirea profesiei. In Iași *Breasla meșteșugarilor de căciuli și potcapi* fundată la 1797, de *ciubotari* la 1809, care s'a reorganizat la 1877 ca societate fraternă; in Bacău: *Breasla croitorilor* la 1832, a *ciubotarilor* la 1851²⁾.

La toate aceste constatăm un fond comun cu cele românești. Ele se pun sub obediența lui Hahambașa și a Rabinului local, cărora dau in mod voluntar o contribuție anuală și încă o sumă de fiecare membru nou intrat, negreșit in scop de a-și asigura bunavoința și sprijinul lor la caz de nevoie. Fiindcă odată cu introducerea Reglementului organic autoritatea rabinică scade, Breslele caută a-și asigura sprijinul autorității celei noi, a celei lumești. Astfel vedem, că *Breasla croitorilor* prevede, la art. 2 al Statutului ei, ca lucrătorii, ce ar îndrăzni să lucreze in zilele de semi-serbătoare să fie amenndați și anume: „in folosul Breslei după aprecierea Starostelui și va mai plăti un galben pentru Sinagoga și un galben pentru *Ispravnicul deaci și un galben pentru Consulul austriac* și afară de aceasta iscălitura sa va fi ștearsă din *Pinkes* fără nicio ertare“, ceea ce ne dă convingerea, că, acești înalți funcționari cu autoritate, primeau și subvenții regulate de la *Breslă* pentru a-și complecta sprijinul, ce-l aveau in orice caz, de la Rabin. Totodată resbate aci și ecoul originii lor: cultivarea religiei prin ajutorul înfrățirilor, căci de-

buind câte cu o sumă determinată.—Evreii nu formau dar un corp cu celelalte Bresle. Aceasta rezultă in mod direct și clar și din un hrisov de la 1826 Fev. 27 (Uric, V, p. 169) in care „isnaful pitarilor creștini“ din orașul Iași, cere ca Evreii să nu aibe drept de a ace și vinde pâne la creștini, ceea ce i se admite cu oarecari condițiuni.—La aceasta să adaugăm, ceea ce știm deja, și ceea ce *Brezoianu*, op. cit., p. 103 o arată in mod direct, că fie care *Breslă* era pusă sub patronul unui sfânt—patronaj, ce n'a putut fi nici comod, nici plăcut unui meseriaș Evreu.

¹⁾ *Fotino*, op. cit., p. 340 arată, că numai in Moldova era pe la inceputul veacului acesta 15.000 breslași in slujba boerilor, cu scutire de bir. Această cifră rezultă poate in plus din *Condica liuzilor* publicată in *Uricarul*, VII și VIII. După *Fotino*: „*Breslașii* sunt in categoria poslușnicilor din țeara Muntenească: ei nu dau nicio dare“.

²⁾ Copiele *Pinkesim-ilor* la Soc. istorică. Originalele păstrate in Sinagogile respective.

partea vedem că această Breaslă, ca și celelalte ce cunoaștem. întrețin o sinagogă, ce poartă numele ei, de alta aspra obligare a păzirii pân' și a semi-serbătorilor. — Cu cât progresul timpului incuibează mai mult dorul de libertate, scade și autoritatea Breslelor de atare natură, cari, spre a-și putea conserva organizația, aleargă și la alte sprijine: cum la al bogașilor, ca autoritate morală. Astfel ne întâmpină în Pinkesul ciubotarilor din Bacău de la 1851 și aprobarea „a tuturor bogașilor, notabililor din Bacău“. — Cheagul ce leagă membri între ei, la Breslele evreești din trecut, ca și la cele românești, sunt afurisenii grele și amenzi împovărătoare.

Breslele evreești, ca și cele românești, nu îngăduie pe meseriașul străin de țară sau de oraș la lucru, până nu s'a înscris ca membru prin depunerea taxei cuvenite; altă condiție de admitere nu se prevede, și nici nu se cerea. Breslele evreești au numai ca deosebire un fel de gradăție luată de la „Chevrele chedoșa“. Oricum membru începe prin a fi șamaș, adică ceauș; ear spre a funcționa ca maistru cu prăvălie proprie, i se impune ca condiție sine qua non: însurătoarea. Breasla cizmarilor din Iași mai impunea ca condiție pentru străini neinsurați ca să-și ia o femeie pământeană. În Pinkesul Breslei căciularilor vedem chiar primindu-se pe un membru, la 1825, cu condiție ca să se insoară în Sabat nachmi din acel an, după care va avea favoarea de a deveni din șamaș membru, dar la caz contrar „i se va interzice cu deseverșire meșteșugul“. Cum vedem, în Breslele evreești predomină un obicei deosebit, neexistent la Breslele române: *siluire la căsnicie*. Căsătoria însă fiind socotită la Evrei ca un act plăcut lui D-zeu (mițva), această prescripțiune a Statutelor face parte din cercul tendențelor religioase. Apoi vin prescripțiuni cu privire la calfe, la cumpărări de marfă, de tovarășie, toate tinzând de a evita concurența. Infine, pe când Breslele române își propun de-a dreptul „să ospăteze săracii, și meșerii și străinii și să-i adape—să zică Bogă da prosti“, cele evreești își impun subvenționarea tuturor înfrățirilor de caritate și a școalei „Thalmud-thora“. Praznicile se cer și aci ca și acolo în mod imperios. Starostele este autoritatea supremă, ales prin sufragiul membrilor din an în an, în zilele de semi-serbătoare a Paștelor, cum la Români se alege în ziua sfântului, care este patronul Breslei. Starostele Breslelor evreești, la fel ca a celor românești, nu judecă, nu hotărăște nimic fără consimțământul a câțiva din Breaslă sau fără azistența a doi membri din „Chevra chedoșa“, peste tot locul înfrățirea cea mai considerată.

Statutele Breslelor, afară de cel al ciubotarilor din Iași, nu prevăd

oprirea de a se primi pe Ne-Evrei in Breaslă. Această prescripție nu face decât a arăta și întări un obicei vechiu. Prin natura lor, Breslele evreești, ca și cele românești, nu puteau primi ca membri pe un străin de legea lor. Se poate ca Starostii ambelor Bresle paralele să fi fost în relații și să fi stabilit de ex. prețuri și proceduri comune pentru a nu-și sdruncina baza întemeerii lor: evitarea concurenței, dar se poate și nu.

Existența de Bresle israelite în țară ne-o adevărește numele multor sinagogi, în mai toate orașele moldovenești, care e acel al Breslelor, ce le-au întemeiat. E și un ce firesc de a nu admite de ex. ca o profesie așa de obștească și cu reprezentanți atât de numeroși cum era aceea a croitorilor în Iași, să nu fi avut un legământ, pe când căciularii, da; mai ales că. în Iași, judecând după mulțimea bisericilor creștine vechi, ce aparțineau la diverși meșteșugari, Breslele creștino-ortodoxe erau destul de numeroase¹⁾.

Reglementul organic (1832), nu face decât a consfinți vechea stare de lucruri, dând însă Breslelor un caracter oficial. Și astfel impune orăruia meșter nou sosit de a se înscri imediat în Breaslă, căreia aparține, înscriere ce nu se poate refuza nimăruia²⁾; obligă formarea a atâtea Bresle câte meserii se vor exercita în oraș³⁾. „Fiecare breaslă va avea un Staroste în capitală. Cât privește celelalte orașe din Principate, în vederea micului număr de persoane din cari corporațiile sunt compuse, ele vor fi toate reprezentate prin un singur Staroste (se înțelege unul oficial). Cu toate acestea, acolo unde meșteșugarii vor fi declarat, că nu sunt de acord cu această dispoziție din urmă, și cari vor dori să pue în fruntea fiecărei Bresle câte un Staroste, li se va îngădui să-și îplinească această dorință. Starostii se vor alege din neguțitorii, cari compun corporația, și anume din cei mai notabili. Breslele vor rămănea responsabile pentru persoanele alese de ele. Mai încolo obligă pe toți, fără excepție, de a contribui la sarcinile Breslei⁴⁾. Libertatea domiciliului pentru cei deja stabiliți în țară, îl consacră art. XXX din cap. IV, anex P, c.

Cu toate că Reglementele Principatelor nu prescriu ființa a două

¹⁾ „Breslele... îndelungat timp au păstrat și la noi ceva din caracterul lor religios primitiv. Așa de ex... fiecare breaslă își avea biserica sa, pe care o întreținea cu cheltueala comună a breslei, pentru care chear bisericile căpătau numirea de la breasla, ce o întreținea d. e. în Iași biserica curelarilor, biserica tâlpălarilor, a măcelarilor (sf. Dimitrie Mîsaiu din Tătărași) a brânzarilor (sf. Vasile din Tătărași) a aproziilor (sf. Voivod din Tătărași), etc.“ în *Melchisedek*, Cr. Hușilor, p. 269—270.

²⁾ Regl. org. al Moldovei, art. 99 b.—³⁾ ibid., cap. III, anex R, art. XXI.—⁴⁾ ibid., art. XXII.

ramuri diferite in aceeaș breaslă, adică, de ex., o Breaslă de croitori evrei și alta de creștini, totuș, urmându-și tradiția, breslașii Evrei, unde sunt mai numeroși, continuă a fi organizați in mod separat, cu Starostii lor, ce se recunosc de guvern.—Obligația de a participa la sarcinile Breslei din care fac parte Evreii și-o explică ei prin sarcini de un caracter oficial, dar nu particular, cum de a contribui pentru întreținerea unei biserici, la care ei nu se pot duce. Dupăce o fac un timp, ei caută a se scuti de o contribuție cu totul nedreaptă și reușesc¹⁾, căci, cum se exprimă o incheere a sfatului moldovenesc de la 1843 Oct. 15, prescripțiile Reglementului organic nu au putut avea in vedere contribuțiile, ce Breslele aveau fixate între ele, „fiindcă *hrisoavele breslei, date de mai înainte, pot sluji de regulă numai in cât privește datorile și indatoririle mădulărilor ei, fără să aibă întindere de oprirea acelor, ce ar vroi a intra in breaslă*, cu știință de meșteșug, care este slobodă de Regulament“. Incheerea mai stabilește ca toți să ia parte la sarcinile Breslei „fie arman, fie jidov“, fără a preciza acele sarcini. Mai fixează ca „să nu se îngăduască uneltire tot odată a două meserii, cu care să face jăgnire breslelor și este și impotriva pravilei; calfă nu se poate cunoaște decât acela, ce va fi atestuit de breaslă despre știința meșteșugului“ și consacră vechiul obicei, *ca calfele să fie oprite de a lucra la jidovi* „fiindcă până la ajungerea lui in poziție de a ține însuși dugheană trebuie a fi povățuiți de breaslă in cugetări moralicești și in urmarea datoriilor legei“²⁾.

Cu toate aceste după intrare in vigoare a Reglementului ne întâmpină calfe creștine la Evrei in mod neîntrerupt³⁾, dar nu pretutindeni. Unii se mai țin de vechiul obicei. Nu știm însă vr'un caz ca Evreii să fi fost admiși, in trecut, ca calfe la meșteșugari creștini.

In veacul actual industria manuală devine foarte comună între

¹⁾ V. A. Ureche, lucr. cit., p. 6.—Aci d. Ureche admite o altă enormitate imputând Reglementului organic desființarea Breslelor speciale de meșteșugari, pe când in realitate el le ridică la instituție de stat.—Lipsa Evreilor din Breslele române, d. Ureche și-o explică prin lipsa totală de reprezentanți Evrei la meșteșuguri. Puțin el importă pe d-sa relevările unor contimporani ca Carra, Sulzer, Fotino, Recordon, etc. Nici nu voește a-și da osteneala de a le combate.—D. Ureche consideră ca o sdruincinare a Breslelor, faptul că Evreii se retrag de la contribuția pentru biserică. O părere de tot ridiculă, cu atât mai mult, cu cât dacă chear această contribuție ar fi putut da Evreilor putere la concurență, ei însă o da la sinagoga, in care se inchinau: căci la Evrei orgine e obligat a-și plăti locul in sinagogă.

²⁾ Man. adm., II, No. 476, p. 8.

³⁾ A. D. Birnberg, lucr. cit.

Evrei. „Dacia literară“ din 1840 ¹⁾ anunțând înființarea unei școli de meserii în Iași și exprimă dorința ca din această școală să iasă în puțin o clasă numeroasă de industriași pământeni „carii să ne desrobească de șerbă. ce ne supune astăzi *nației Evreiești pentru ori ce meșteșug*“. Ear Neugebauer ²⁾ afirmă, că: „Problema cea mare, pe care n'au rezolvit-o încă alte State, adică de a face din Evrei meseriași, este de altminteră rezolvită în Moldova. O mare parte din Evreii iașani trăesc din munca mânilor lor, ca meșteșugari. Giamgii, teslarii, în cea mai mare parte, croitorii, ciubotarii, giuvaergii, etc. sunt Evrei“.

În Muntenia nu erau mai puțin numeroși și mai puțini reprezentați în toate ramurile industriei manuale. În citata statistică oficială a muncitorilor din București de la 1834—1844, ce indică birul fix plătit de ei, se vede un total de 425 de Evrei muncitori; dar nici această listă nu este exactă sau mai bine zis nu e completă ³⁾

Simpla relevare a câteva cifre ne va lămurii. Se știe, că în Buc. tinichigii și zugravii au fost exclusiv Evrei și destul de numeroși. Statistica noastră însă nu ne indică decât 17 tinichigii și 15 zugrafi. În schimb: 112 croitori, 58 timplari și 31 cizmari. Boccegii, puși în categoria muncitorilor, asemenea foarte numeroși, numai 16. Cum se vede dar, acești 425 de meșteșugari sunt numai o fărâcă din tot.

Recordon ⁴⁾ afirmă, că pe timpul seu, Evreii-munteni aveau drept ocupație. afaceri de comerț și *meserii*. Și atotcunoscătorul d. *Ion Ghica*, voește să mai pară de o scrupulozitate și imparțialitate proprie omului savant, mai presus de orice pasiuni, când afirmă, alături cu d. Ureche, că încă după 1830 Evreii nu figurau de loc între breslașii Țerei muntenești, pentru că „invaziunea jidovească a început cam după la 1830“ ⁵⁾.

Industria mare era indeobște prea puțin cultivată în Principate. Dar pe cât era, se datora, în parte, și Evreilor. Fabricarea spiritului și a țuicei, care luase un mare avânt din veacul al XVIII prin impulsul boerilor, proprietari de moșii, avea și mulți reprezentanți Evrei.

Într'un document datat 1757 se pomenesc „velnițe jidovești“, ce se aflau alături cu hotarul Târgului Soroca pe din sus-din târg ⁶⁾.

¹⁾ ed. 1859, p. 221—222.—²⁾ op. cit., p. 99—100.

³⁾ Observând originalul cu atenție ni se pare, că lipsesc mai multe foi.

⁴⁾ op. cit., p. 77.—⁵⁾ *Ion Ghica*, op. cit., p. XIV.

⁶⁾ *Episcop. Melchisedek*, Cr. Hușilor, p. 251.

În jud. Prahova existau mai multe fabrici de spirt și țuică, cari aveau proprietari și exploratori Evrei. Această vână de bogăție a țerei fu explorată de ei sistematic, întinzându-și mereu negoțul prin crearea de debușuri noi pe piețe depărtate, străine. Între acei ce au activat acest comerț, putem cita pe Abram Iosef, Haim Isaac și Luca Moise. Cei doi dinți fură *primii în țară*, cari cercară a fabrica gaz din țiteiul aflător în acest județ. Încodiră în Viena modul fabricațiunii, își transformară fabrica de spirt în una de gaz, dar nu avură parte de noroc. Neinițiați în toate amănunțimele, fabricațiunea lor, pusă în butoaie, se evaporă și ei își pierdură capitalul agonisit dinainte, în ani de muncă¹⁾.

Cu data 1800 Aug. 1 ne întămpină un document²⁾, ce ne arată pe unul, *Suhăr Aron*, cu o *fabrică de carate* în Iași, ce funcționează încă înainte de anul 1798. El face daraveri mari; are un credit respectabil, căci vedem împrumutându-i-se sume însemnate cu dobânda legiuită de unul la sută pe lună, pentru cari nu dă amanete, conform obiceiului timpului, ci garantează plata cu vânzarea mărfii, ce are a o găti până la un termen.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VII

REGIMUL LEGILOR ȘI AL OBICEIURILOR

Epoca Fanarioților, care a adus multe reforme, măsuri și îmbunătățiri în legislația și administrația țerei, ne-a înzestrat și cu termenul oficial de *pământean* pentru tot locuitorul vechiu al pământului și nesupus unei protecții străine. Acest termen luat din gura poporului român, care îl aplica desigur chiar la această categorie de locuitori, n'a fost un termen fără valoare juridică. *Codica civilă a Moldovei*, promulgată la 1816, consacrand desigur obiceiul pământului pentru raele, fixează la art. 44, că „Cel ce are drept de pământean, dobândește desăvârșita întrebuințare a politicestilor drituri (adică a drepturilor civile), așa dar fiul unui pământean, prin nașterea sa, dobândește dritul unui mădulariu de pământean“. Și aceste drepturi cuprind întregul cerc de activitate și de relații so-

¹⁾ Șapira, lucr. cit.

²⁾ în posesia Soc. istorice, donațiunea fraților Șaraga.

cială, cu excepția puținelor restricții prevăzute pentru ne-creștini sau mai bine zis ne-ortodocși, cum, vecinică cumpărare de moșii și câștigare de cinuri (ranguri de boerie și de stat)

Dar și străinul nepământean avea un cerc mare de libertate după glăsuirea art. 45 din această Codică. Acela de a „câștiga prin neguțătorii, prin tocmele, dăruiți ș. a., pot cere driturile lor prin judecată“, infine li se îngăduie totul, ce legea nu oprește sau restringe anume. Restricțiile privesc căsătoria (art. 80), pentru care li se cere de a „aduce cea de trebuință și vrednică de credință dovadă cum că nu are nicio legiuită oprire intru aceasta și până nu va da și chezășie pentru siguranța căsătoriei“; n'au drept la epitropia orfanilor (art. 260). Dar un punct de o esențială importanță îl prevede art. 396 al Codicei, că, numai lucrările nemișcătoare ale străinilor sunt supuse legilor țerei; pe când „celelalte se supun acelor legi, cărora este supusă persoana proprietarului lor“, cu alte cuvinte el nu este supus jurisdicției Principatului, ci a țerei sale de origină, Consulului seu respectiv ¹⁾. In virtutea acestui drept supușii străini erau din vechiu sub ascultarea unui Staroste deosebit, numiți de Consulul respectiv. Aceasta făcea ca in cele mai multe cazuri poziția străinului să fie superioară poziției pământeanului ²⁾, căci in Principate mai domnea volnicia, abuzul, legi și măsuri vexatoare și brutale, cari se puteau exercita asupra pământeanului in dragă voie, pe când străinul era ferit de ele.—Poziția Evreilor-pământeni era cam aceeaș cu a orașenilor nevoiți, cunoscuți indeobște sub numele de „neguțători“, chiar când nu exercitau niciun negoț. — Evreul străin era asimilat orărilor străini și tratarea lui mai bună sau mai rea, protegierea lui deseversită sau parțială depindea de pozițiile și sentimentele Consulilor. Aceștia, din timpul Fanarioților mai ales, cu o putere mare in mână, făceau deasemenea abuzuri in multe cazuri, și tindeau și ei să se imbogățească. Ei judecau pe supușii lor și cumpăna o puteau balansa după plac. Recrutarea de supuși încă era un mijloc excelent de imbogățire, dar nu era totdeauna suficient pentru nesațiul unuia sau altuia; așa că justiția consulară era cam tot așa de defectuoasă ca și cea a țerei. Cele mai multe abuzuri se seversau de secretarii, imputerniciții lor. Astfel unul reuși a-și face o avere de peste 20.000 de galbini numai

¹⁾ Reglementul organic consfinți la rendul seu această dispoziție prin art. 155, cu privire la comerț: „Comercianții străini nu vor putea neguțători in țară decât conformându-se prescripțiilor tratatelor existente intre poarta otomană și puterile ai căror supuși vor fi comercianții“.

²⁾ Raicevich, op. cit., p. 126.

in 5-6 ani ¹⁾. Principalul avantaj al supușiei consta dar in ferirea de *bătae*, care se aplica pământenilor mai de rënd pentru cele mai neinsemnate greșeli și insuș neguțătorilor, chiar dupăce legea i apără de această pedeapsă infamantă ²⁾. Alt avantaj real pentru supuși era in caz când aveau să se judece cu pământeni. Aceste judecăți se infățișau într'o vreme inaintea unui tribunal special al țerei și mai apoi inaintea tribunalelor comune, dar totdeauna in azistența unui imputernicit, reprezentant special al Consulului, ce susținea cu tărie drepturile supusului seu, ferindu-l adesea de nedreptățiri și chiar de asprimea legei.

Supușia era dar o poziție superioară acelei de pământean, deaceea, care putea, alerga s'o dobândească. „Reglementul organic“ al Moldovei constată acest fapt prin art. 92 zicënd, că „Un mare număr de indivizi născuți in Turcia sau chiar in Principate, au găsit in timpul din urmă mijlocul de a se pune sub o protecție străină și de a o cere ca supuși cutărei sau cutărei puteri, pentru a se bucura de imunitățile și scutirile prevăzute de tractate in favoarea adevăraților supuși ai acestor puteri, ce vin in țară cu pașapoarte in bună și legiuită regulă“ ³⁾.

C. A. Rosetti ⁴⁾ constată și el acest fapt al preferenței supușiei și crede, că numai starea lucrurilor e vinovată intru aceasta. Dacă reul s'a curma, zice el, „... atunci neguțătorii onești și muncitori, ce sânt arterele societății, nu ar mai avea trebuință să se facă *sudți străini*, ca seș pue la adăpost starea și onoarea lor in potriva nelegiuirelor voastre, ci ar fi mândri se poarte numele nații acelia, la a căria prosperitate lucră cu atăta vrednicie“.

Conform capitulațiilor străinii erau scutiți de *bir* și de orce contribuție către Stat. Evreii de această categorie ar fi trebuit să se bucare și ei de acest avantaj; dar prin o măsură subtilă, acea de plată in cislă, din venitul comun al taxei (gabelei) pe carne și păseri ce consumau Evreii, birul se percepea de la toți fără excepție ⁵⁾. Inainte de veacul al XVIII Domnul impunea și pe Evrei cu biruri după voe și, numai in unele cazuri, dădeau birul după o invo-

¹⁾ Buch, op. cit., p. 147-150.

²⁾ Codica criminală, art. 33, cartea I sună: „Nobilul de familie, de rang sau de profesie precum boerii, *neguțătorii*, doctorii, advocații și alții cu deosebit caracter nu se supun la *bătae*“.—Buch, op. cit., p. 75.

³⁾ Deaci se vede, că nu numai Evreii, ci pământenii indeobște treceau la supușie, căci altfel Reglementul organic ni-i indegeta, nu indica.

⁴⁾ in Adoa epistolă Domnului Barbu Știrbei (scrisă la 1850), p. 49.

⁵⁾ Buch, op. cit., p. 74.

eală specială. Cu epoca Fanarioților cîsla pare a lua cu incetul un caracter statornic în ambele Principate pentru *toți* străinii și Evreii indeobște ¹⁾. Cu toate acestea ei, comercianții și alte raele plăteau un tribut „tot așa de urcat“ ca și țeranii ²⁾.

La începutul acestui veac mai multe comunități evreiești aveau deja hrisoave, ce le fixau birul în cislă, plătibil în rate, în sume determinate ³⁾.

Prima așezare în cislă, datează cel puțin de la domnia lui Alexandru Ion Calimach (1795 – 1797), cum rezultă dintr'un hrisov, ce succesorul său Ion Calimach a acordat Botoșănenilor la 1799 Nov. 26 ⁴⁾.

În hrisovul lui Alexandru Ion Calimach dat „spre înlesnire petrecerii lor“ se explică fixarea birului, pentru că „birul ce purta și cu havalile ce da mai înainte nefiind într-o stare ce mai *de multe ori să încărca peste puțința lor* au venit la scăpăciuni și sărăcii“, în vederea, că „ca niște oameni, ce sînt de un neam, ce nici stare, nici deprindere nu-i înlesnește a da la multe și deosebite dări și havalili precum alți lăcuitoari ai țării și că *să cadă să aibă o deosebire*“—deosebirea s'a admis. Suma fixată pentru Botoșani și satele dimprejur fu de 3375 lei pe an, și niciunul din ei nu mai avea de dat nici capitație, nici patentă pentru prăvălii cu orice fel de marfă, „de toate să fie în pace și nesupărați ce numai vama domniască pe marfa ce vor aduce dintr'alte țări sau vor scoate de aici din țară și vor duce-o peste hotar... La strângere banilor acestora, ce sînt așezați să de pe an să, nu aibă a se amesteca Dumnilor vornicii de Botoșani sau alți zapcii, ci ei cu vechilii luș bașaham și ceașul lor, ce au acolo, după *cisla ce-ș vor face între dinșii*, să-i strângă și pe toată luna să-i de la Visteriea prin mîna chizașului ce au dat din orașul Eșii... Cotăritul cămărășesc să aibă a-l da“; și în schimbul hrisovului ei au depus zapise la visterie „atât briașla cît și chizașul lor“ ⁵⁾.

Cu data 1810 ne întîmpină o învoială între antreprenorul taxei și capii comunității din Iași ⁶⁾. El era dator să numere comunității

¹⁾ Carra, Istoria Moldovii și a României, trad. N. T. Orășanu, Buc. 1857, p. 253–254; Fotino, op. cit., III, p. 207.

²⁾ Lindau, op. cit., p. 46, după opera engleză a lui Wilkinson, ce fu în țară la 1814.

³⁾ Fotino, op. cit., III, p. 340.

⁴⁾ Acest hrisov e în păstrarea mea, o copie la Soc. istorică.

⁵⁾ Documentele ulterioare pentru alte orașe și Botoșani sînt stilizate într'un mod mai identic; numai suma variază. Acele documente sînt: pentru Iași 1826 Iunie (în Rev. Isr., 1874, p. 7–8), pentru Piatra 1826 (Frat. V, p. 46–47), pentru Botoșani 1821 (la Soc. istorică).

⁶⁾ În posesia Soc. istorice, donat de d. David Feigeles.

35,550 lei, indiferent de câștigul sau paguba lui ¹⁾). Din această sumă 9000 lei aparțineau Visteriei Statului pentru bir, plățile de chiar antreprenor în rate lunare de 800 lei. Restul era destinat pentru trebuințele Comunității și binefaceri. Remarcabilă e stipulația, formulată sub art. 4: „Mai este obligat (antreprenorul) de a da fără întârziere sumele de bani, ce vom avea trebuință ca plată a dărilor către Stat și aceasta cu consimțământul vechilor șefi ai comunității, ce conduceau afacerile Comunității noastre în anii dinainte. Nu va putea întârzia niciun ceas măcar cu depunerea sumei cerute, pentru care i se va da o chitanță de primire iscălită de sus numiții“.

Cum se vede, afară de birul știut, de cislă, mai surveneau năprasnice, cereri de contribuții extraordinare, vexatoare, la cari trebuia să se răspundă cu o așa mare grabă, desigur spre a evita vr'un reu, sau vr'o nenorocire accidentală.

La 1817—1818 birul total plătit de Evrei „după hrisovul gospod“ era de 36.600 lei ²⁾).

La 1827 se lua „50.000. De la jidovii hrisoveliți, cu 24.000 ce se lua mai înainte făcându-se spor 26.000 lei“. La această sumă se adauga birul, ce-l plăteau jidovii nehrisoveliți, ce-l trăgea Vel. Vist. și diecii ³⁾).

„Compania Ovréilor“, ce exista în București, avea învoeala de a plăti câte 14 lei de cap. Compusă la 1820 din 127 persoane plătea 460 lei și ceva ⁴⁾. — Între anii 1834—1844, muncitorii Evrei din București, inclusiv meseriașii, plăteau anual câte 30 lei de cap ⁵⁾.

Cât despre binele, ce rezulta pentru Stat din cislă și pentru Evrei din plată prin gabelă, îl accentuează Reglementul organic ⁶⁾: „Practica puiind în evidență greutatea însemnată, ce ar rezulta din perceperea dărilor impuse nației evreești, în orice alt chip decât prin mijlocul taxei stabilite din vechime, mijloc, pe care Evreii locuind în Iași l-au recunoscut ei însuși ca singurul mijloc instare de a ușura această percepere, se hotărăște, ca taxa să fie restabilită asupra nației evreești, nu numai în Capitală, dar chiar și în alte orașe din țară, unde Evreii ar cere-o... Adjudecarea taxei se va face în sinagoga Evreilor, față fiind un funcționar al autorității locale și delegați din toate clasele nației evreești“.

¹⁾ Această sumă destul de mare pentru acea vreme avea să rezulte din 5 parale de oca de carne, 4 și 6 de untură, 6 de tăierea unui curcan, 4 de curcă, 4 de găscă, 2 de boboc 2 de găină, 1 de pui, la *Kaparoth* de la orice pasere 1 para, de picior de vacă 1, fleici 4, pastramă de afară 6 parale de oca. Dar pentru ca o sumă așa mare să rezulte din taxe așa de mici, trebuia ca populația să fi fost în Iași deja destul de numeroasă la 1810.

²⁾ *Ureche*, Seama visteriei Moldovei din 1818, Buc. 1887, p. 3.

³⁾ *Uricariul*, VII, p. 106—107.

⁴⁾ *Ureche*, O statistică, etc. p. 5.—⁵⁾ După citata statistică.

⁶⁾ *Communauté Israélite, Anexa P.*, art. LIII.

Astfel „darea jidovilor indeobşte este hotărîtă intru o singură clasă fără osebite sudeţi de raeli şi fără alegere de stăni“¹⁾.

La 1837 mai erau tîrguri, în cari nu se statornicise încă taxa pentru bir²⁾.

Evreii, ce treceau graniţa, trebuiau să garanteze plata birului printr'un chezaş. Unde era cislă chezaşul obştii era şi garantul fiecăruia indeoseb³⁾.

Nu era permis Evreilor a-şi impune singur taxe extraordinare „pentru osăbite cheltuele a obştai precum ţinere de un spital, şcoală şi alte deasămîne neapărate nu va fi îngăduită decăt cu invoire a ocărmuirăi“⁴⁾.

Asemenea invoiri se acordau. Le au avut Iaşii, Botoşanii şi Galaţii şi poate şi alte oraşe, pentru mai toate articolele de consumaţie şi îmbrăcăminte.

Orăndarii plăteau dări osebite „de a Jădovilor de prin tîrguri după pravile statornicite“⁵⁾.

Hatîşumaium-urile Sultanului, cari se adresau ţerilor române şi cari aveau putere de lege, au intervenit adesea în favoarea străinilor şi chiar a raelilor, probabil în urma deselor reclame, ce se primeau la Poartă de la locuitorii Principatelor din toate clasele sociale pentru fel de fel de asupriră şi măsuri nedrepte.

Încă la 1771 Poarta poroncise ambelor Principate ca „dăjdiile de peste an, care se analogisesc la toată raiaoa să se adune de la toţi după cum cu dreptate va cădea în partea fiecăruia, ear nu cu unele mijloace şi pricinuiră fără cale, unii din raiale să se apere de dajdie şi partea lor să se încarce la cealaltă raia; la acestea toate să se facă totdeauna luare aminte ca să se păzească dreptatea“.

După obiceiul timpului, în celelalte înalte decrete ale Sultanului, ce s'au adresat apoi Principatelor, la 1781, 1803, 1826, etc. se repetă aproape literal acest ordin, împreună cu mai tot conţinutul celui întei⁶⁾.

Primul ordin a avut, cum ştim, un temei de tot serios, care nu va fi dispărut cu deseversire. El forma o bază serioasă de reclame pentru cei obijduiţi.

Dreptul de locuire în oraşe era consacrat prin hrisoave. La 1782 Nov. 24, Alex. Const. Mavrocordat al Moldovei hoterind isgonirea Evreilor de la sate, statorniceşte „ca jidovii căţi se află în ţara

¹⁾ un act datat Iaşi 1832, Aug. 21, în Man. adm. II, No. 558, p. 65—67.

²⁾ în Man. adm., II, No. 716, p. 209.—³⁾ ibid.

⁴⁾ Într'un contract de carne cuşeră din Poeni datat 1846 Sept. 14, o copie la Soc. istorică.

⁵⁾ în citatul contract din Poeni de la 1846.

⁶⁾ Conv. lit., XXI, p. 580 şi 581, unde este publicat un Hatîşumaium de la 1826.—În Fottino, Uricar, Tesaur de mon. ist., se află celelalte pomenite mai sus.

aceasta, să locuească prin târguri după cum sunt așezați și cu dreptate să-și caute alișveriușul lor“.

Venirea străinilor în țară departe de a fi oprită și limitată, era dimpotrivă dorită, și cum știm, orcare era bine primit și indemnăt a se stabili în țară și nimeni nu se gândea a face vr'o excepție cu privire la Evrei.

Restricțiunile încep numai odată cu *Reglementul organic*, care sub pretext, că Evreii trăesc în dauna baștinașilor, hotărăște „de a se consemna într'un tablou special al recenzementului condiția fiecărui Evreu, așa că acei, cari nu vor avea o stare și cari, fără a exercita vr'o meserie folositoare, vor trăi fără invoire, vor fi alungați și atari indivizi nu vor mai putea intra în Moldova“¹⁾.

Deaci plecând, și sub aceeaș iniuriere se născară o sumă de măsuri arbitrare și hărățuri continue pe sama Evreilor.

Un decret de la 1832 August 21²⁾ hotăra ca „acei ce vor rămâne neînscriși și de catagrafia de acum socotinduse în rândul *vagabonților* se vor isgoni peste hotar“ îndată ce se vor descoperi, „fără a li se lua în priivire vre-o îndreptare și fără a se mai supune și altei cercetări, se înțelege, că *supușii străini*, ce ar veni peste hotar pentru neguțătorii, în urma înscrierii cu pasportul legiuit a guvernului de care ar fi protejați, nu au a se socoti în asemenea categorie“.

La 1839 Martie 18 Sfatul cere și Vodă consimte „a se lua măsurile cuvenite spre oprirea intrării aice în prințipat de peste hotar a jidovilor a celor fără meșteșug și netrebnici, potrivit cu hotărîrea *Reglementului*“, ordin ce nu face decât a repeta alte dinainte, și cari ca și atunci, s'au pus în vederea tuturor ispravnicilor³⁾.

Deaci era numai un pas, spre a mărgini dreptul de ședere, în cuprinsul orașelor, celor ne-vagabonzi. Și aceasta se încercă prin o legislatură întreagă în Moldova sub Mihai-Sturza. Art. 1 stabili, că Evreii n'au drept de a poseda în nici un chip locuințe proprii sau închiriate în ulițe mari, adică în ulița zisă Mare, în curtea Veche, până la bariera Copoului, și alte opt strade, reprezentând mai jumătatea orașului. Art. 2 califică de vagabond, bun de isgonit, pe cel fără meșteșug și fără un capital de 5000 lei. Art. 4 proprește intrarea Evreilor în țară fără pașaport în regulă și fără un termen determinat de ședere: „Dacă vreun funcționar civil sau

¹⁾ art. 94.—²⁾ în Man. adm., II, p. 67.

³⁾ Man. adm., Iași 1855, I, No. 392 p. 526—27.

militar, păzitorul graniței sau al barierei capitalei sau de județe, va fi dovedit, că nu a împlinit cu exactitate prescripțiile de față va fi destituit din funcție, publicat ca criminal și degradat“.

Aceste ordonanțe, și mai ales cele privitoare la îndepărtarea Evreilor din anume strade, nu se puseră în executare, grație chiar acelorăși boeri, cari, luați de curent, au cerut măsuri restrictive contra Evreilor. Punerea în practică a acestor hotăriri ar fi însemnat dacă nu ruina, cel puțin o vedită pagubă a proprietarilor acelor case. Evreii, prin concurența lor, ridicase chirile în mod însemnat „încât cele mai proaste prăvălii din Iași și București se plăteau tot așa de scump în ulițele principale ca și prăvăliile cele mai frumoase din Viena și Berlin“¹⁾.

În vechime Evreii puteau șede la sate. Așa sub Domnia I al lui Grigorie Ghica (1747—1749) ei se ved isgoniți, reprimiți apoi și necurmat supuși la șicane. Hrisovul se reînnoște sau se lasă în uitare după dispozițiile boerilor și a funcționarilor publici sau mai bine zis după cum nesațiul de bani și intriga erau mai mult sau mai puțin în joc. La 1804 Mai 18 se stabilește în fine, prin o circulară către toți Ispravnicii de ținuturi, ca Evreii să nu aibe drept la arende de moșii, dar li se îngăduie șederea la sate cu orice alte ocupații. „Reglementul organic“, nu le proprește nici el aceasta și în citatul document de la 1832 Aug. 21 se vorbește de „Jidovii ce se vor găsi petrecând pe la sate făcând speculație după îngăduirea legiurei să se inscrie în târgurile din care ar fi sau în acele în care ei ar cere“.

În ultimii ani ai Domniei lui Mihai Sturza, reîncep goanele din sate. Astfel un act de la 1846 Sept. 14²⁾ ne spune, că orândarii s'au gonit de prin sate și statornicit prin târguri.

În Muntenia aveau asemenea dreptul de ședere la sate, și li se restringe și acolo numai cercul de ocupații³⁾.

În Moldova oprit fiind Evreilor prin ordine speciale, repetate din timp în timp, de a lua în arendă pământuri locuite, moșii⁴⁾, se înțelege, că nu se putea să li se îngăduie dreptul de proprietate. În adevăr, un vechiu obicei al pământului oprea aceasta orăcărui străin și ne-ortodox; dar față cu creștini el nu se prea respecta⁵⁾.

¹⁾ Neugebauer, op. cit., p. 93—99.

²⁾ e contractul mai sus citat.

³⁾ vezi citatul document de la 1845.

⁴⁾ Regl. org. consacră această oprire prin art. L din anexa P, sub Com. Israelită.

⁵⁾ Episcop. Melchisedek, Cr. Rom., I, p. 161, ne arată pe Armeni posedând moșii încă la 1529.

În Muntenia, obiceiul pământului cu privire la proprietăți rurale, se vede, nu era așa exclusivist sau în mod statornic așa de riguros observat, căci ne întîmpină chiar Evrei proprietari de moșii încă în primele decenii ale acestui veac ¹⁾, se pare numai, că predomina condiția sine qua non a supușiei române, adică de a fi pămîntean sau raea.

Nu se știe sigur or Evreii puteau poseda *vii*. Faptul pozitiv e, că au stăpînit atari proprietăți în lungul veacurilor pînă la epoca prezentă, credem dar, că obiceiul pământului n'a statornicit această restricțiune, cu cît cele mai multe *vii* se aflau pe teritorii urbane, în reionul orașelor. Legiuirea lui Calimach oprește Evreilor în mod formal, prin art. 1430 și 1431, de a-și cumpăra *vii*, dar faptul, că nimeni nu s'a gîndit să respecte această restricțiune pledează în favoarea părerii noastre, că obiceiul pământului nu se opunea la cumpărare de *vii*, ear aceste articole de lege sunt o importațiune străină.

Un document de la 1805 Ghenar 2 ²⁾ ne indică patru Evrei proprietari de *vii* în Iași. Leiba Lungul jădov vinde lui Herșcu și Ursul „doă pogone *vii* atît roditoare cît și părăgene i cu livezi de pomi, i cu o cadă și cu o călcătoare și *cu tot locul cel am din vechiu* intru a me stăpînire cu preț de 400 lei“, *vie* care se află în dealul Măndrului din jos de Vlădicieni pe moșia mănăstirei Golia, „ce și el a cumpărat-o de la unul Șmil jid(o)v tot din Iași, ce ave dughiană în tîrgul de jos cu vutcării“. Una din *viile* învecinate era a lui David ceasornicarul și alta a Pahr. Tomi, care confirmă vînzarea prin vorbele: „Aciastă *vie* fiind că să răzășește cu *viile* mele pe deal este cu știre me și cu voe me“—ear vînzarea se făcu prin Divanul gospod.

Acest document nu ne dă oare dreptul de a crede, că Evreii erau tot atît de liberi de a poseda *vii* în Moldova, înaintea Codicei lui Calimach, ca și orce alt străin? Și știm, că străinii îndeobște erau liberi la aceasta din vechime, ca și pămîntenii pravoslavnici, cu singura deosebire că plăteau, cel puțin în timpul Fanarioșilor, o dare specială numită pogonăritul.

Că legiuirea Codicelui Calimach, cu privire la *vii*, nu fu respectată, rezultă lămurit din ordonanța cu data 1843 Martie 2, în care se spune, că „avînd în vedere legiuirile, carele opresc pe jidovii a

¹⁾ Dr. Barasch, in All. Zte. d. Jud., 1845, citat la „Starea morală și materială“.—Șapira, lucr. cit., unde indică cazuri pentru jud. Prahova.

²⁾ Orig. la Soc. istorică donat de d. Esriel Kuppermann.

ave vii, să pue la cale *disfacerea a celor cumpărate până acum și a nu se îngădui pe viitorime calcarea legiuirilor*, pe acest temeiu după tratația urmată, s'au scris Logofetei iuștiției, ca avënd in privire legiuirile pentru acest caz, să se deie poronci tuturor tribunalelor de a nu mai întări pe viitorime asemenea vânzări pentru jidovi“.

Această ordonanță, cum ne-o mărturisește insuș, fu provocată prin o jalobă „iscălită de un însemnat număr de boeri și neguțitori“ ¹⁾, ear motivul, ce a călăuzit pe acei boeri și neguțatori intru cererea acestei restricțiuni, e foarte clar: înlăturarea unei concurențe posibile de înlăturat. In adevăr, aci nu putea fi vorbă de călcarea unui principiu al religiei creștine, care se invoca la cumpărare și arendare de moșii ²⁾, viile nefind populate, Evreii nu puteau fi stăpâni peste pravoslavnici; asemenea nu era aci locul de a invoca pretextul asupririi unor locuitori, ce nici nu existau. Deci numai concurența era mobilul. Evreii, ca neguțatori practici, își cultivau desigur cu îngrijire viile ce posedau, se mulțumeau cu prețuri mai joase, astfel că-și puteau disface vinul curënd sau reușind a-și găsi noue debuș uri luau prețuri bune fără zăbave. Pentru cel interesat concurența e totdeauna un ce nesuferit, deci, nici mirare că, boerii și neguțatorii proprietari de vii, țineau cu tot dinadinsul să înlătore pe Evreii din cale.

Posesiunea de *case* și indeobște de *proprietăți urbane* era îngăduită Evreilor in ambele Principate; dacă nu totdeauna și la orce Evreu, cel puțin la cei pământeni ³⁾.

In Muntenia e posibil să se fi făcut o deosebire statornică între pământeni și străini chiar până in prezent și in ce privește dreptul de a poseda proprietăți in orașe. Faptul pozitiv e că, și in Muntenia, au fost Evrei proprietari de case; astfel in București ⁴⁾, Craiova ⁵⁾ și Ploești ⁶⁾ încă din veacul trecut.

La 1840 Martie 15 Domnul Munteniei decretând dispozițiuni „Pentru mărginirea celor in drept de protimisis la vânzări“ hotărăște

¹⁾ Man adm., I, No. 392, p. 527.

²⁾ Vezi între altele un act de la 1830 Sept. 6, in Man. adm. I, p. 526, la notă.

³⁾ *Cantemir*, op. cit., p. 245 spune, că Evreii, Armenii și Grecii „nu au voe cu moșii și cu case să fie statorniciți in Moldova“ și *Cantemir*, totdeauna sincer, arată că această restricțiune are drept cauză avuția lor: „fiind că aceștia sânt cii mai bogați“.

⁴⁾ *Dr. Barasch*, in *Allg. Ztg. d. Jud.*, 1845, p. 481.—Pruncul român, 1848, p. 74.

⁵⁾ actul citat de la 1806 Apr. 29.

⁶⁾ actele citate din Ploești de la 1836 Iuli 28 ne arată pe un proprietar evreu inainte de anul 1806; de la 1819 o proprietate moștenită; *Șapira* lucr. cit., ne indică alți Ervei vechi proprietari.

la art 1: „dobândirea proprietății de moșii, vii și țigani, nu se poate cuveni decât fețelor de rit creștinesc“. Dreptul de a poseda case rămâne dar intact. Diferența, ce se continuă a observa, e cea de raia și străin. O circulară a departamentului dreptății de la 1846 Ianuarie 12 ¹⁾ întărește părerea noastră. In el se oprește legalizarea cumpărărilor deglizate ale străinilor „fiind că, atât după legiurile intocmite, cât și după luminata proncă a Măriei sale lui Vodă *supușii străini* nu sânt ertați de a dobândi in țară averi nemișcătoare sub nici un fel de chip, afară numai dacă, lepădându-se pentru tot d'aua de protecsia la care se află, prin știrea Consulatului lor, vor intra in rândul pământenilor“.

Evreii pământeni puteau dar deveni proprietari pe cale legală ²⁾.

Trecend la viața publică și socială vedem că *religia*, când joacă. când nu rolul ei.

Legământul *căsătoriei* nu putea să aibe loc intre creștini și ne-creștini, precum nici intre pravoslavnici și intre cei de alt rit, aceasta din cele mai depărtate vremi după deciziile soboarelor consacrate ca obicei al pământului și introduse in codicele ambelor Principate de la inceputul acestui veac ³⁾.

Botezul, altminterlea favorizat pe tote căile, nu se putea sevrși, in Muntenia cel puțin, in vremile trecute, fără consimțimentul lui Vodă, care lua și rolul de naș ⁴⁾.

Jurământul prin natura sa avea totdeauna un caracter religios. Românul jura in cele mai multe cazuri la biserică, era dar natural ca și Evreul să presteze jurământul in Sinagogă.

Jurământul medieval zis *more judaico* nu credem să se fi introdus in Principate inaintea epocii Fanarioșilor; cu cât e introdus din Rusia. Nu se știe însă de a fost obștește admis in practică.

In Muntenia e posibil ca jurământul *more judaico* să nu fi fost niciodată in uz.

Portul, conform cu obiceiul pământului, diferea de la clasă la clasă; anume excepții pentru Evrei nu știm să se fi ordonat decât in Muntenia inaintea Epocii Fanarioșilor ⁵⁾, și cari s'au continuat poate un timp apoi. Dealtminteri Evreii cată să fi fost asimilați la port cu tîrgoveții ziși d obște neguțători. Excepțiile create

¹⁾ in Vestitorul românesc, Buc., X, 1846, p. 162.—²⁾ vezi *Dr. Barasch*, in cit. de mai sus.

³⁾ Codicele Calimach, art. 91: codicele Caraga III, cap. XIV, art. 2.

⁴⁾ *Paul de Aleppo*, l. c.—Documente diverse in Archiva Statului din Buc.

⁵⁾ *Del Chiaro*, op. cit., l. c.: Non e loro licito il portar abiti con altro colore, se non nero, o pavonazza non potendo adoperare stivaletti gialli, ne rossi, ma bensì neri. — Să nu uităm, că aceste sunt tipărite la 1718. In „Ochirea“ la cap. II despre „Port“ din eroare pîind data operei lui Del Chiaro la 1817 concluzia n'a putut să nu difere.

in prejudițiul lor—după obiceiul altor țeri—au provocat reclame la Poartă, atotputernică in Principate, și au avut drept rezultat intervenirea ei pentru suprimarea lor. Rezultatul acelor reclame îl aflăm in „Hatihumaiumurile“ Sultanului, începând cu cel de la 1771 și repetat, după obicei, in cele următoare: „Și că atât raelile cât și ceilalți lăcuttori a Moldavii să nu aibă vre o supărare de către nime asupra strailor și a portului lor, după ertarea și cea desăvârșită slobozănie a țării către aceasta“ ¹⁾.

Evreii liberi apoi a se purta după plac își asimilează portul clasei din care fac parte. Prin influența imigranților poloni el se preschimbă.

Sub Mihai Sturza încep Evreii din Moldova luptele pentru introducerea portului modern. D-nul M. E. Finkelstein, in înțelegere cu un grup de tineri și incurajat de Asachi, veni la 1847 inaintea lui Vodă cu cererea de a ordonanța lepădarea vechiului port, ca fanaticii, îngrijiți de persoanele lor, să nu mai lovească in tineritul, ce ar cerca să-și lepede portul polon. Vodă admise cererea. Ordonanța se dete și ea produse o adevărată consternație in masa cea mare. Tinerii mai independenți și mai culți profitară de ordonanță, spre a-și schimba portul și lansată in vederea acestui scop, Vodă aplecă urechile la tânguirile mulțimii și o retrase cu condiție ca și ei să tolereze pe cei din ai lor cu alt port. Totuș o mare parte din indrăzneții tineri primiră o lecție sensibilă de la părinții excitați și provocați la aceasta de masa fanatică ²⁾.

Caritatea nu cunoștea limita religiunii. *Mănăstirile* erau un loc de adăpost pentru orice călător sau pribeag, fie „străin, creștin, iudov, ture sau arman“. Orcare trebuia primit cu bucurie „ci încă și un an deplin, dacă voește să șază, trebuie să-l hrănească dupre puptința Monastirii cu cinste și fără cărtire împreună și pre toți cei ce sânt cu dănsul și dobitoacele sale“ ³⁾. *Spitalele*, ce începură a se infiiința in veacul trecut, nu cunoșteau limite între bolnav și bolnav, ba, destinația lor principală era pentru s rmani străini, cum reese din hrisovul de la 1804 Mai 15 ⁴⁾ pentru clădirea unei părți a actualului spital Spiridon din Iași „pentru odihna și repaosul a celor mai cinstiți dintre bolnavi sau străini sau neputincioși... spre oareși care mângăere de obșteie celor pătimași“.

¹⁾ Uricarul III, p. 187, Hatışeriful din 1803. — *Fotino*, op. cit., III, p. 226, din 1787.

²⁾ *Wilh. Schwarzfeld*. Amintiri din trecut, la Soc. istorică.

³⁾ *Cantemir*, op. cit., p. 303.

⁴⁾ Uricarul VIII, p. 32—33, Orig. doc. la Epitropia Spitalului Spiridon.

Scolile, mult-puține, câte erau, încă sta deschise pentru orice străin, căci școlile se priveau ca instituții, cari „mare folos și podoabă va pricinui patriei noastre și străinilor, ce vor năzui aice la învățatură“ ¹⁾). La 1803 Mai 24 Alec. Const. Moruz al Moldovei, dând un hrisov cu privire la starea școalelor și înființare de alte nouă pe la mai multe ținuturi, fixează că „Infieste care din școalele aceste, după cum pe pământeni asemenea și pe cei streini ucenici priimim, căci răvărșând noi darul, nu oprim nici pe unul dintru aciea ce vor să se împărtășască de dănsul“ ²⁾). Reglementul organic al Moldovei ³⁾ lasă și el porțile deschise la școli, numai impune ca condiție portul modern. Din această cauză ⁴⁾ Evreii deacolo numai târziu încep a vizita școlile publice române; dar izolat, ici colo câteunul e posibil ca Evreii să fi vizitat chiar școlile publice elenești din vremile cele mai vechi.

La 1848 se decretă ca *cărțile evreești* să nu se mai vândă pe ulițe, ci numai în librării, decret ce se repetă la 1853 Ghen. 11 ⁵⁾).

În urma Reglementului se opri Evreilor din Moldova de a ține *prăvăliile* deschise în Duminicile și în zile de serbătoare; „această măsură văzându-se într-o slăbiciune urmată“ se repetă de mai multe ori ⁶⁾. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Din timpul Fanarioților obște evreească din Principate ia denumirea oficială de „*Breasla Jidovilor*“ sau „*Breasla Ovreilor*“. În fruntea ei sta un cap religios și moral, *Hahambașa*, care, până la un punct, avea o jurisdicție civilă și penală asupra tuturor Evreilor pământeni din Țară. Alături de dănsul un cap civil sub numele de *Mare Staroste* (Roș Medinah) funcționează o lungă vreme în Muntenia ⁷⁾ și chiar în Moldova, cum ne-o dovedesc inscripții mormentale aflate pe cimitirul din Iași. Prima inscripție datează de la 1728 (25 Tışri 5489) și ne arată pe unul *Șalom* fiul lui Meier ca „ocărmitorul (comunităților) țerei“, și a adoua datează de

¹⁾ Într'un hrisov de la Iași 1765 Iunie 1, în Uricar, VII, p. 49—50.

²⁾ Uricarul, III, p. 25.—³⁾ Anexa P, § LIV.

⁴⁾ Într-o petiție publicată în Traian, red. B. P. Hasdeu, Buc. 1869, p. 102, ce Evreii din Iași o adresară, la 1831 Sept. 27, către Kisseleff, imputernicitul Rusiei, atunci suzerană a Moldovei, ei se exprimau astfel: „Asemenea ne rugăm cu toată supunerea Excelenței voastre ca de se va așeza vr-un institut pentru cultura norodului (prin Regl. org. ce avea a se vota și promulga) să nu fim trecuți cu vederea, ci cu milostivire împărțișiți de binele obștesc, ce izvorește din asemenea instituturi“.—Odată ce avură dorința, ce alta le stete în cale ca această restricție?

⁵⁾ Man. adm. II, No. 684, 181—182.

⁶⁾ *ibid.* I, No. 390, p. 526.

⁷⁾ Vezi „Ochirea“ la cap. III, „Regimul legilor“.

la 1732 (8 Ab 5493) și ne indică cu acelaș titlu pe *Samuel* fiul lui Șlomo.

Dacă atare funcțiune înaltă a existat o vreme alătura cu Hahambașa, ea trebuia să fi avut un rol bine pronunțat, cu drepturi și privilegii proprii.

Dependența Evreilor din provincie către cei din Capitală, reese din doue fapte de un caracter oficial, ce cunoaștem. La statistica muncitorilor Evrei din București, destinată pentru Stărostia ei, se află alăturată și lista unui oraș din provincie, Pitești; ear dintr'un act datat 1851 Dec. 13¹⁾ se vede, că Buzeu, și ca el desigur și celelalte orașe din Țară, erau sub obediența Bucureștilor. Enoriașii Capitalei aleg pe unul din cei ce au misiunea de a stringe capitația de la birnicii Evrei „treceți în socotelile deaci“.

Marele Staroste nu mai funcționa atunci, dar o parte din drepturile lui, se vede, le moștenise Comunitatea. Și tradiția confirmă, că Starostele bucureștenilor era mai marele Starostilor din provincie; el primea, ca și Hahambașa, o contribuție fixă anuală de la fiecare gospodar²⁾ și avea o autoritate morală asupra Comunităților, desigur la statornicirea gabelei, la diverse aranjări și poate, alturea cu Hahambașa, participa la judecățile civile și penale, ce Evrei raele aveau între ei. Tradiția mai afirmă, că Marele Staroste avea obiceiul de a se duce la bălciurile cele mari, unde i se ridica un cort splendid și unde regula, prin judecata lui, orce deferend între negustori și cumpărători sau orce alt soi de daraveri, ce priveau pe Evrei.

„Reglementul organic“ al Muteniei la art. 152 vorbește de un vechiu obicei după care deosebitele clase de neguțatori și isnafuri au în orașul București un Staroste mai mare: „Spre a întâmpina deacum înainte toate relele întrebuițării câte se urma la alegerea acestui Mare Staroste, el se va alege deaci înainte de Starostii tuturor corporațiilor de neguțatori și meșteri ai Capitalei, pe când Starostii acești din urmă vor fi aleși de isnafurile lor“.

Evreii obicinuind de demult a avea însuș, în fruntea lor, un mare Staroste, această funcție, se vede, nu fu suprimată, ci se respectă și perpetuă. Și excepția odată admisă, Marele Staroste al Breslei ovrești comunica direct cu Palatul, ca și marele Staroste al tuturor Breslelor Țerei, pe când Starostii indeobște aveau relațiuni numai cu marele lor Staroste, cum prescrie citatul articol din Reglement

¹⁾ făcând parte din Dela Com. Buc. din acel an.

²⁾ *Sapira*, lucr. cit., la adaus.

Intre anii 1835—1845 se desființează in Muntenia Hahambașia și Marea Stărostie 'ca consecvență a îndelungatei certe, ce avuse loc in pofida Rab. Haim Focschaner și care se sfârși cu gonirea lui din rabinat și din oraș. Bogații, cari erau partizani devotați ai fostului Rabin, ce merita in adevăr toate simpatiile, fiind pe atunci singurii elegibili la Stărostie '), refuzară in rënd de a primi aceeașă demnitate, spre a nevoi pe noul Rabin David Heilpern, ce cauzase scandalul, de a-și depune demisia sau a provoca destituirea lui; dar lucrurile au avut un cu totul alt mers. Rabinul își puse doi partizani ca Epitropi provizori; și deatunci Stărostia se inlocui cu Epitropia, care era compusă din doi membri și 6—8 proistoși ²⁾).

Cu privire la Moldova n'avem deocamdată vr'o relațiune despre Marele Staroste, de a existat in mod permanent sau numai sporadic. Un hrisov de la 1823 Fev. 1 dat „Breslei Jidovilor din orașul Iașii“, și care repetă cărțile Gospod date la 1800, 1804 și 1814, fixează că Evreii pentru „rândueli ale legii lor, și pentru obiceiurile și cislele, ce au intre dânșii... la toate cele ce vor găsi cu cale și cu dreptate *Hahambașa și cei mai fruntași din jidovii pământeni să dec cu toți ascultare*“. Cum se vede nici vorbă de Marele Staroste.

Această înaltă funcție, acordată ca o favoare, putea să aibă o durată mai mult sau mai puțin lungă și să se acorde in rënd la membri aceleași familii sau la persoane diferite. In Ungaria vecină de ex. ne întâmpină intre anii 1482 — 1526 un *Praefectus Judaeorum*, judecător al Evreilor din întreaga Ungarie, demnitate înaltă, incredințată la membri uneia și aceleași familii evreești; după aceeașă dată funcția se incredințează la creștini cu titlul de *Judex Judeorum totius Regni*. Tot astfel in ambele Principate *Cămărașul cel Mare* era șeful și judecătorul special și suprem al Evreilor in mod statornic ³⁾). Judecătorul universal al Evreilor-unguri avea sub ascultarea sa câte un Judecător local, care era Evreu și capul oficial al comunității. Drepturile lui erau mărginite ⁴⁾). Tot astfel in Principate câte un *Staroste* sta in capul fiecărei comunități.

„Reglementul organic“ (1832) schimbă intru câtva trecuta stare a lucrurilor. Astfel „Reglementul organic“ al Munteniei hotărește

¹⁾ art. 300 al Regl. org. muntenesc.

²⁾ *M. Asiel*, Amintiri, in Hajoetz, 1884 Fev. 4.

³⁾ Vezi „Ochirea“ la cap. IV „Regimul legilor“.

⁴⁾ *Bergl. op. cit.*, p. 123.

(la art. 239), că „Toți locuitorii Principatului sunt supuși fără deosebire, a se judeca la judecătoriile ce s'au întocmit, asemenea și străinii, ce se află sub ocrotirea veri căreia puteri, pentru prigonirile, ce vor avea cu pământeni”.

Grație influenței ruse acordarea *drepturilor politice* se mărginește numai la *străinii creștini*, cărora se impune, în acest scop, un stagiul de 10 ani ¹⁾. O excepție se creâ pentru acei dați la agricultură „carii în acest caz nu mai pot fi recunoscuți ca străini de orice religie sau nație vor fi” ²⁾.

Poziția legală a Evreului pământean remase dar intactă și sub regimul Reglementului organic.

VIII

R E S T R I Ș T I L E

Care fu soarta de care avură parte Evreii în Principate? La această întrebare am răspuns, pe cât ne fu cu putință, în „Ochirea” noastră din anul trecut, dar nici pe departe n'am sleit materialul.

Afirmarea noastră că Evreii din Muntenia avură de îndurat o soartă mai aspră, mai amară ca cea a Evreilor din Moldova și că persecuția era opera clasei de jos din orașe, ear nu a ocărmuirii și a claselor dirigente, o putem confirma prin noue și mai multe date.

Să începem relevând un pasaj foarte prețios din *Recordon*, care fu aci, cum am mai zis, secretar domnesc în primele decenii ale acestui veac.

Evreii, relatează el, „se bucură de o mare libertate pentru exercițiul cultului lor din partea guvernului, dar ei sunt expuși (aci) ca pretutindinea aiurea insultelor poporului de jos... Deși poporul de la țară consideră ca blestemat și urește din datorie pe toți, ce nu-s de religia sa și cu atât mai mult pe Evrei, ai cărora strămoși au răstignit pe Domnul nostru, totuș dacă acești Evrei ar trăi în mijlocul poporului, la sate, n'ar avea negreșit de îndurat relele tratări și necazuri, ce le suferă din partea *poporului din orașe*, care nu numai că e netolerant, dar care *privește ca ceva glorios a-i per-*

¹⁾ art. 39 din Reglementul organic muntenesc.—²⁾ *ibid.*

secuta. Indivizii din această rasă sunt totdeauna expuși relelor tratări ale creștinilor și lipsiți de mai toate foloasele, ce mulți pot ajunge în societate“¹⁾ și mai jos repetă că „îndură zilnic prigoniri“²⁾.

*Neugebauer*³⁾ spune la 1848: „Deoarece Evreii sunt considerați aici în țară, încă până acuma, ca o rasă inferioară, nu au lipsit nici în vremile trecute prigoniri contra Evreilor, cari erau cu mult mai însemnate în Muntenia ca în Moldova“.

*Girardin*⁴⁾, instruit de mersul lucrurilor prin călătoriile sale în Valachia, întreabă pe un Moldovan: „De ce nu-i goniți și voi (pe Evrei) cum o fac Valachii?“

*Lefebvre*⁵⁾ observă în privința perzistenței Evreilor, că „Ei trec de hrăpitori și nimic nu-i superă; nicio vorbă nu-i descurajează, nici o insultă nu-i atinge. Ei primesc observațiile cele mai aspre cu umilință sau cel puțin în tăcere; asprimele cele mai simțitoare și câteodată cele mai nedrepte“.

La cazurile citate în „Ochirea“ și cari priveau Bucureștii, putem adauga acum un șir nou de prigoniri cu privire la *Ploești*. Aci Evreii trăiră încă o parte din acest veac, într'o uliță separată, la o depărtare de peste 1500 metri de oraș, despărțit de el prin o pădure, așa că noapte le era frică de atacul fiarelor selbatice, locuință ce nu și-o alege cineva de bunăvoie. Ei erau pe atunci obiectul persecuțiilor, trăeau în neliniște și li era chiar frică de a trece prin ulițele țergului. La 1824 din ordinul lui Grigore Ghica administrația, ca singură persecutoară, trebui să-și imblânzească purtarea și să pue stavilă fanatismului popular.

La 1806 Evreii-spanioli viind în Ploești, li se îngădui să se așeze în orașul propriu zis, dar sinagoga trebuiră să și-o facă în fundul unei curți în ulița evreească, plătind pentru ea o chirie anuală de 50 lei, sumă ce întrecea valoarea unei proprietăți în acel timp⁶⁾.

Negreșit aceasta nu s'ar putea lua ca dovada unei extreme libertăți religioase; ei n'au făcut-o de plăcere de a umbla doi kilometri până la sinagogă și a-și goli pungile din un prisos prea mare.

La anii 40 când spiritele luminate se siliră a introduce în Muntenia idei civilizatoare, incepu a se îmbunătăți și soarta Evreilor. În Ploești excesele nu și le mai permiteau decât brașovenii, prin a-

¹⁾ *Recordon*, p. 77.—²⁾ *ibid.* p. 79.

³⁾ *op. cit.*, p. 101.—⁴⁾ *op. cit.*, v. I, p. 294.

⁵⁾ *op. cit.*, p. 307.

⁶⁾ *Șapira*, lucr. cit.

căror uliță Evreul nu putea trece nehiduit și nebătut. De astă dată Domnul Bibescu, la prima plingere a Evreilor, poronci ca să fie liniște, să se vegheze ca Evreii să ducă aci un traiu tihnit și Ispravnicul, de cuvânt, luă măsurile drastice obicinuite pe acea vreme și astempără și pe Brașoveni.—Tendența mai domoală, binevoitoară pentru Evrei, se manifestă prin un gingaș exemplu în București la 1845. Arse pe atunci un han, care adăpostea 20 familii evreești — o mișcare de caritate se făcu în întreg Bucureștii, provocat, se înțelege, de clasa luminată și la un concert executat de Wiest cum și la o colectă publică deschisă de un Comitet special, se văzură toate clasele societății participând la acel act de caritate¹⁾. Dar înfine compătimirea la o nenorocire și ura de neam și religioasă sunt lucruri cu totul diferite!

Revoluția fu un curent cald, ce ținu în friguri populațiunea un timp de trei luni. Tot ce se petrecu în acel timp poate dovedi numai că Românii sunt capabili la aventuri mari, dar că majoritatea cea mare nu era încă convinsă, nici doritoare din suflet de a face să dispară diferențele de clase și de religioasă. Suvenirea acelor zile de unire și frăție, între toți locuitorii, își are parfumul său, cum pentru populația bucureșteană avu farmecul noutății.

În Moldova, ce-i dreptul, se pare, că Evreii au fost tratați mai omenește înainte de „Reglementul organic“, aceasta fiind data fatală a influenței decizive rusești; dar dacă și înainte ne întâmpină cazuri de calomnii și de revolte contra Evreilor, ele se datoresc, deoparte, unor străini provocatori și de altă parte ideilor introduse cu ocazia ocupațiilor rusești. Din momentul în care influența, ce începe a o exercita Rusia ca putere supraveghetoare și protectoare, ia un caracter hoterit, reul se întetește, Evreii încep a deveni proiectilul urei, țapul ispășitor al păcatelor: dar nu masa cea mare, poporul, ci *clasa diriguitoare* e cea, care ascultă aci mai mult glasul urei și al patimei. În rândurile ei se găesc unii cu aparența celei mai serioase culturi, cari, deși afișați cu ideele cele mai largi și generoase, nu se sfiesc a sufla în jaraticul urei de rasă și religioasă, provocând crearea chestiei israelite și contribuind la menținerea unor pasiuni oarbe și nebune, totdeauna dăunătoare dezvoltării regulate a unui Stat.

Curentul de vrăjmășie își avu efectul său, căci natura omenească e mai predispusă spre rele ca spre bune. Nesațitul de bani al unor

¹⁾ Vest. românesc, 1845, IX, No. 64.

funcționari corupți născoci fel de fel vini Evreilor. Intre alte acu-zări grave fu și aceea a unor defăimări grosolane împotriva religiei creștine. Foarte adesea ori pretinseră, în cutare sau cutare oraș din Moldova, că Evreii ar fi serbat ziua Domnului lor, în jurul unei caricaturi fixate pe cruce, cu cântice și chiote de veselie. Consecvența fu o sumă de arestări urmate de tot soiul de maltratări și torturări, cari nu încetară decât, când inverșunații funcționari se vedeau împăcați cu argumente sunătoare.

„In zadar, adaugă *Buch*, care face aceste relațiuni, m'am ostenit de multe ori, spre a descoperi măcar un motiv aparent, pe care s'ar putea intemeea aceste acu-zări și n'am putut afla alt decât că în vremi de demult exista în adevăr(?) la Evrei o atare petrecere, pe care o ispășeau totdeauna cu bani mulți — dar nu o mai practică de mult“¹⁾.

În Moldova Evreii erau urțiți și bătuți *de clasele dirigente*, și totuș ele recurgeau, ca și acuma, la serviciile lor. Un moldovan afirmă lui *Girardin*²⁾, că ei mai cred ca în evul-mediu, cum că Evreii *ard copii mici și inveninează fântânile* și că chiar atunci, la 1836, zăceau patru Evrei în închisoare, pe temeiul unei atari acu-zări, gata a fi urcați în spânzurătoare.

Aceste aberațiuni medievale, pe cari *Girardin* ni le pomenește pentru prima oară și cari sună așa straniu, au fost în adevăr credințe, ce se incuibase în Moldova și cari au secerat, probabil, multe victime israelite. Astfel un document de la începutul acestui veac cu privire la *Botoșani* pomenește despre o acuzare de inveninare a fântânilor de Evrei, acuzare, care a provocat maltratări și revolte din partea populației creștine deacolo, și pe care *Vodă Moruzi* o declară nefundată³⁾.

Cât despre *acuzările de sine*, cercetările continue sporesc mereu numărul lor. În *Roman* la 1714 și 1728⁴⁾, la *Bacău* se adaugă un caz de la 1838⁵⁾; în *Niamț* două cazuri între anii 1836—1847⁶⁾ Ear în *Muntenia* se mai adaugă un caz în *Ploești* la începutul acestui veac. Aceste cazuri avură consecvențele lor triste pentru Evrei, din cari căzură și victime. În cazul din *Ploești* numai fuga în munți i scăpă de un măcel sigur⁷⁾.

Cel mai vechiu caz de *măcel* împotriva Evreilor în *Muntenia* ni-l

¹⁾ *Buch*, op. cit., p. 102—104.—²⁾ op. cit., p. 294.

³⁾ Conținutul acestui document mi s'a împărtășit în Botoșani. Proprietarul documentului ed. *Davidel*.—⁴⁾ Com. din *Roman*.—⁵⁾ *A. D. Birnberg*, lucr. cit.

⁶⁾ *M. Braunstein-Mebașan*, Amintiri, la *Soc. istorică*.—⁷⁾ *Șapira*, lucr. cit.

conservă o tradiție prezistentă, ce am auzit-o foarte adesea ori: In *Câmpulung* in vremi de demult, cu trei veacuri in urmă, s'ar fi omorit prin o rescoală populară vr'o 300 de Evrei. Un Rabin blestemă atunci acest loc și hoteri ca niciun Evreu să nu se mai stabilească acolo. Ei fură următori acestei afurisenii până mai in timpul de față.

In Moldova se întempleră câteva rescoale contra Evreilor prin agitații și provocări.

Așa la 1765 Evreii din *Roman* acuzați pentru prădăciunea și profanarea unei biserici suferiră bătăi și jafuri și consecvențele erau să fie și mai grave dacă nu s'ar fi descoperit pe adevărații făptuitori, cari erau niște Greci ¹⁾).

La anal 1803 Evreii din *Iași* erau să pătimească in mod crunt, in urma publicării unui pamflet, plin de venin și calomnii scabroase, intitulat „Infruntarea Jidovilor“, publicat cu cheltueala Mitropolitului Iacov numai in scop de propagandă religioasă. Evreii aflând despre primejdia ce-i așteaptă, se refugiară in curtea Mitropoliei. Pe atunci incepuse a păstori Veniamin Costachi, un model de prelat nobil și cu totul fără prejudețe, căruia i merse inainte vestea faptelor sale. El luă pe refugiați sub ocrotirea sa, i adăposti in biserică și când poporul veni sgomotând și cerënd moartea Evreilor, i ieși inainte in odăjdii cu crucea in mână, propovădui pace și iubire și-l indemnă să se imprăștie. „Numai trecënd peste trupul meu, zise infine către mulțimea întărătată și spumândă de mânie, vă veți putea implini pofta nelegiuită impotriva Evreilor“. Poporul se liniști și se imprăștia, dar Evreii nu îndrăzniră să-și părăsească adăpostul in acea zi ²⁾).

Un alt caz era să aibă loc tot in Iași, la 1819, prin provocările unor Greci, cari formau simburele apropiatei revolte grecești ³⁾).

La 1839 un bulgar Popovici, locuinl in Moldova, prin sprijinul și indemnul Rusiei, întărătă populația de la țară contra boerimei și Evreilor și formă un vast complot de rescoală. Dar Mihai Sturza dete de ițele complotului, goni pe capul agitației și astfel se dejucă planul Rusiei ⁴⁾).

¹⁾ *Iosef Kaufmann*, Com. din *Roman*.

²⁾ Acest caz l-am auzit adesea in familie. Reposata mea mamă ne povestea această intempleră ca auzită de la mama ei, care a fost intre cei adăpostiți la Mitropolie.

³⁾ *Drăghici*, op. cit. II, p. 111-113.

⁴⁾ *Ubicini*, op., cit., p. 160-161; — *Vaillant*, op. cit., III, p. 401.

De la popor să trecem la fapte, ce privesc volnicia Voivozilor sau a puternicilor zilei.

Vaillant știe să povestească despre Vlad-Țepeș (1476—1481), că „pentru a-și varia plăcerile făcea să se înțepe pe... păgăni prin coaste și ostenit a-i mai vedea sbătându-se și a-i auzi țipând ca scorpii: „Ce sgomot infernal, zise el călăilor, țintiți-le cuie în picioare și în mâni. Câteodată pune chiar să-i cosească ca earbă și nu tratează mai bine nici pe Evrei“¹⁾. „Tatarii, Turcii, Evreii, renegații și păgânii, adică Țigani, erau rasele, pe cari zelul său pentru credință i impunea ca datorie de a-i extermina“²⁾.

La 1649 sub Matei-Vodă al Munteniei Marele seu urmaș Radul Verzariul „cât auzea că este cineva bogat, îndată scornea ceva rău despre dănsul și-i lua toate averile; nu părtinea el nici boerilor, nici călugărilor, nici *negușitorilor*; pe unii au poruncit de i-au omorit pe la casele lor și i-au îngropat în gunoiu, altora le-au tăiat nasurile și urechile și așa ciungăriți i-au purtat prin târguri; pe alții i-au osândit la ocne; toate erau pline de vaiete și de țipete, dară nimenea nu cuteza a se pune împotriva, ci cei mai mulți și-au părăsit casele, curțile, moșiile și țeara. Numele lui așa de groaznic era, decât el auzea, sau cât își arunca în sus buzduganul toți se ascundea“³⁾.

Sub Domnia lui Mihai Sturza în Moldova începe era de persecuții în scop de stoarceri. Când ordonanțe domnești, ce se execută în mod barbar, când ridicare cu forță a celor ce nu vor să facă hatăruri costizitoare lui Vodă, cum cazul cu Evreii din Mihaileni, detentorii hrisoavelor chizeșluind privilegiile și invoelile lor⁴⁾. Mult bănet evresc a intrat în mâinile lui Vodă și a corupților sei funcționari, dar nu spre a le permite intrarea în Țară, cum pretind unii în mod absurd, ci cum atestă un contemporan vrednic de credință, spre a lăsa în liniște pe acei, ce erau imigrați de mai înainte. Căci, Vodă Sturza, singur nesățios, își făcu o armă teribilă din *catagrafia* prescrisă de „Reglementul organic“. Comisiile, spre procopsire, intrau în niște minuțiozități în afară de cercul prescripțiilor. Voeau cu tot dinadinsul ca fiecare Evreu să aibe capital și o moralitate neprihănită, instare a și-o dovedi. Mai ales sărăcimea,

¹⁾ *Vaillant*, op. cit., I, p. 248—249.

²⁾ *ibid.*, p. 252;—*Ubicini*, op. cit., p. 39, ca izvoare indică pe *Vaillant*, Kogălniceanu, după Boufin Engel și un memoriu saxon scris la 1477.

³⁾ *G. Șincai*, *Cronica Românilor*, Iași 1853, III, p. 50.

⁴⁾ *Uricarul*, VIII, p. 152.

atuncea numeroasă în Iași, cu toate că-și jertfi ultimul ban și se mai împovără cu datorii spre a satisface pe tot soiul de lipitori, zisi slujbași ai Guvernului, nu putu scăpa de supărătoare hărțueli. Vodă ceru gonirea acelor trecuți între vagabonzi și numeroase familii fură mănate la Galați și de acolo pe țărmul turcesc al Dunării. „Comandanților turci din acea regiune li se designară familiile evree gonite ca unele, ce nu posed averi imobile, dar cari își țin ascunși banii spre a se sustrage de la impozitele ce li se impun. Atât fu de ajuns, spre a fi expuși la cele mai aspre maltratări din partea nesățioșilor Turci și nu trecu mult și strigătul lor de alarmă se auzi în Iași“. Aceasta spăimântă populația evree de acolo și ea impuse capilor ei de a cerca mijloace de intervenire. Vodă Mihai Sturza primi drept dar polițe de a sale în valoare de câțiva mii de galbini¹⁾. Reul însă nu se curmă, ci reapăru mereu sub fețe noue.

Toleranța relativă, ce exista în Principate, continuă de atunci a scădea. Evreii, cari înainte erau iubiți și cinstiți, în Moldova cel puțin, supărați numai din când prin agitații trecătoare și calomniile absurde, întreținute prin o credință falsă și reu înțeleasă, încep a fi obiectul batjocurilor și al prigonirilor continue; calomniile iau o întenzitate mai mare și asupra tuturor nedreptăților se superpun pretexte economice.

Mersul istoriei însă nu poate fi anapoda, ci după cotituri *înainte*, tot *înainte*.

Prim-Secretar, M. SCHWARZFELD.

¹⁾ Buch, op. cit., p. 32-43, detaliile cu privire la sumă și la persoana lui Michel Daniil sunt exagerate, cum mi s'a afirmat de persoane bine instruite în chestie.

A N E X E

A. ROMÂNII DESCENDENȚII AI CHAZARILOR ?!

La pagina 19

D. *Saniel Marcus* intr'o scrisoare particulară adresată din Smirna d-lui dr. Ad. Stern, care (prin călcarea urbanității) s'a publicat în „Revista Israelită“, III, p. 160—162, emite părerea, că „Chazarii au avut o mare influență în acea țară în care Evreii nu sunt acum tocmai bine tratați, cu toate că e probabil, că Românii de azi să fie descendenții Chazarilor Evrei“ (p. 162) și mai sus, că la a. 972 „Valachii s'au resculat în contra Grecilor, conducătorii lor în această luptă au fost: David, Aron, Samuil și Moise. Nu e de remarcă, că numirile acestor generali sunt curat evreești? Nu trebuie să găsim explicarea acestui fapt în Domnia Chazaro-evree, care a ținut aproape trei secole?“

Apoi d. Marcus continuă citând pasajul cunoscut al lui Beniamin de Tudela cu privire la Românii din Macedonia, și accentuează asupra relațiunii, că „Ei nu se prea țin de legea creștinească, dau între dênșii nume evreești și unii zic că ei erau Evrei și numeau pe Evrei frați (ואינם חוקים ברת הנוצרים וקוראים) ! שמש בנייהם כשמות היהודים. ויא שהם יהודים היו והיו קוראים ליהודים אחינו

Eacă teoria d-lui Marcus, eacă elementele lui de sprijin.

Să vedem acum care e baza lor critică.

Intei este un principiu elementar, că nu se poate întemeia o ipoteză pe alta. Ipoteza însuș cere să-i dai drept sprijin fapte pozitive, necum să pui pe ea o sarcină, ce n'are cum s'o supoarte.

Neștiind cu siguranță or Românii din Dacia aureliană au dat României de azi pe locuitorii ei dominanți, tot ce privește pe acei Români nu privește și pe cei din Daco-România. Fie dar sau nu admisibilă relațiunea lui Beniamin de Tudela și ipoteza d-lui Marcus, în pozitiv sau negativ, ele privesc numai pe Românii-macedoneni.

Să admitem însă ca indiscutabilă teoria zisă Roesleriană, că Daco-Românii au revenit din Macedonia în patria lor primitivă; are cel puțin astfel temein ipoteza d-lui Marcus?—Coalizarea datelor ne va da răspunsul.

Chazarii își întind stăpânirea peste întreaga Românie de azi sau o parte a ei în veacul al VIII sau al IX. Ei însuș devin evrei abea la 730. Românii, după teoria Roesleriană, părăsesc cu toții Dacia sub Aurelian (270—275); unde era dar să aibe loc contactul intim, care să provoace amestecul de sînge? prin ce intermedii au putut influența Chazarii asupra Românilor din punctul de vedere etnic și religios?

Ar fi trebuit ca sfântul duh să fie aci activ, și nu noi, ca Evrei, am putea admite una ca asta, în o vedită contradicere cu dogmele iudaice.

Momentul în care Chazarii sunt bătuți și goniți din provinciile dacice se fixează și ca dată a reîmigrării Românilor pe acest pământ. Admită însă cine poate ca în evul-mediu un popor, care mai are alte teritorie în stăpânire,

bătut de horde barbare să fi rămas neclintit pe loc. E însă un ce firesc ca un număr oarecare să se fi perpetuat pe pământul în care s'au născut. Exemple pentru aceasta nu ne vor lipsi în istoria migrațiunii popoarelor în evul mediu; ne vor lipsi însă în mod absolut în sensul necesar teoriei d-lui Marcus.

Dacă a existat cumva un contact intim și o împreună-viețuire între Chazari și Români — și aceasta numai în Dacia traiană — apoi n'a putut avea loc în condiții de supremație a Chazarilor. Căci cei puțini se pierd în masă ca picături în mare și n'au cum imprima un caracter nou totalității. Oarecum ar fi dar, Românii nu se pot numi, nici pe departe, descendenți ai Chazarilor.

Un cuvânt încă. Emitere de ipoteze, ce n'au măcar un punct de plecare sigur, sunt tot ce poate fi mai condamnabil și mai fără de folos. Prima suflare a vântului le spulberă din loc.

Chestia numelor evreești, ce le obicneau Românilor, mai așteaptă o deslegare, fie și teoretică, dar rațională.

(În scrisoarea d-lui Marcus se mai află și alte puncte, la cari am avea de dat oarecari răspunsuri *pro domo*, dar această scrisoare nefiind destinată publicității așa cum s'a dat, vom face o nedreptate d-lui Marcus. Vom spune numai, că articole din legi sau pasaje din autori nu se descoperă; că ilustrul Zunz, ceva înainte de d. Marcus, a utilizat rescriptul din codicele Theodosian citat de noi în „Ochirea“, la cap. I; că acest articol este reprodus cu greșeli de tipar așa de enorme în broșura „Chazarii“ a d-lui Saniel Marcus, că numai de acolo nu l-am putut utiliza — că ar fi fost o greșală din partea noastră dacă am fi reprodus în „Ochirea“ întreg pasajul lui Benjamin de Tudela, căci noi nu am făcut acolo o colecție de documente, ci o expunere înlănțuită și am luat de peste tot locul câte un crămpeiu de trebuință, spre a alcătui un tot armonios. — Fiecare având logica și rațiunea lui proprie admite din ale altora acele ce corespund cu vederile sale, deaceia nu e loc să se mire cineva când nu e utilizat, și deci nici citat. — Lucrarea d-lui Marcus din „Libanon“ fiindu-ne cu totul necunoscută și inaccesibilă, mi-a admis însuși d-sa, că nu l-am nedreptățit nepomenind-o).

B. TĂTARII ȘI CUMANII DE CREDINȚĂ JUDAICĂ

La pagina 21

Cu privire la acest punct cetim în *Graetz*, *Geschichte der Juden*, vol. VI, p. 300:

„Unter diesem Schulhaupte (Samuel b. Ali in Bagdad) kamen Boten von einem heidnischen Volke, von den moschischen Bergen in Armenien (Tataren?), welche jüdische Religionslehrer für ihr Land wünschten, die das Volk im Judenthum unterrichten sollten, da sieben Fürsten desselben die Annahme des jüdischen Bekenntnisses beschlossen hatten (um 1180—1185). Der Reisende *R. Petachja* aus Regensburg, welcher diese Nachrichten überlieferte und ein glaubwürdiger Zeuge war, sah die Gesandten von den moschischen Bergen mit eigenen Augen.

Arme Gesetzeskundige von Babylonien und Egipten entschlossen sich, sich zu dem Proselyten-Volke in weiter Ferne zu begeben und es in Bibel und Talmud zu unterrichten“.

La aceste adaugă d. Graetz in notă :

Petachja, *Sibub*: Er giebt dabei an, dass die Boten von den sieben מלכי מושך jenseits der finstern Berge gekommen wären (ed. Altona Bl. 6a). Die Gegend ist vielleicht die der *Μοσχ:αά ὄρη*, montes moschici (vergl. Ritter, Erdkunde X, 75 u. a. St.). Was die Sache betrifft, so muss man wohl die Nachricht des *Matthaeus Paris* hinzuziehen, dass ein Theil der Tataren und Cumanen in der ersten Hälfte des dreizehnten Jahrhunderts als *Juden* betrachtet wurden. Die Juden des deutschen Reiches wollten ihnen bei ihren Einfällen in Deutschland heimlich Waffen zuführen: credentes quod plebs Tartarorum et Cumanorum esset de genere eorum (Judaeorum), quos deus in montibus Caspiis — quondam inclusit (historia major zum Jahre 1241 ed. London, p. 564). *Nachmani* spricht ebenfals von einem neuen Volke, das der Wahrheit des Judenthums näher, als die übrigen Nationen steht und im Anfang des sechsten Jahrtausends = 1240 auftrat: *כי בחילת אלף הששי תחריש מלכות אומה תקיפא ומתקרבת* : Commentar zu Genesis. I Ende) *Nachmani* kann nur die Tataren im Sinne gehabt haben.

BCU Cluj / Biblioteca Sf. ION NOU Library Cluj

La pagina 22

Viețile sfinților, nu se socotese deobiceiu decât ca povestiri legendare, cari au ca punct de plecare un simbure de adevăr, dar orcăt de impondobite și fantastice ar fi faptele, persoana hirotonisită ca sfint, cată să fi existat in localitatea indicată și, in trăsuri mari, la generalități, putem admite „Vieților“, că au un substrat istoric, mai ales, când, ca in cazul nostru, ne aflăm in fața unui text autentic, apropiat de timpul in care s'a întemplat să trăească și să moară martirul. — In adevăr, cum arată *Episcop. Melchisedek*, in importanta-i biografie asupra „Mitropolitului Țamblac“ (n. la 1366), acesta e autorul Vieței sf. Ion nou, pe care a scris-o când s'au adus moaștele acestui sfint la Suceava. Țamblac fu la Cetatea-Albă „și a scris lucrarea din tradițiunile adunate chiar in Cetatea-Albă și chiar poate după vre-o carte de ale bisericeii, unde au stat moaștele sf. până la transportarea sa la Suceava“. In restimp de 50—70 de ani nu se puteau pierde urmele orcării adevăr. Chiar biograful lui Țamblac, om al bisericeii, încă observă: „Detailurile a putut să fie opera lui Țamblac, in stilul și modul tuturor legendelor bisericești despre martirii“. Textul pe care ne bazăm este o reproducere a celui slavon scris de unul Gavriil la 1437 și aflător in Mr. Niamțului.— Această „Viață“, ce a intrat in Viețile sfinților, nu e reprodușă in mod exact in traducerea lui Varlaam. Acolo Cetatea-Albă se reprezintă ca in anul 1643 dominată de Turci și nu cum era pe timpul martirizării sf. și cum o arată Țamblac, că a

D. *Secretar I* anunță, că d. Casier I. D. Bally imbolnăvit in ultimul moment n'a putut să aziste la ședința de azi, cere dar scuze dacă Adunarea e lipsită de acest Raport. ce trebuie să intereseze pe toți. Face apoi schița bilanțului și apelează la membri de a face propagandă pentru Societate, fiecare in marginile putinții; relevează cu laude concursul ce i-a dat d-nul și d-na Spinghil intru dobândire de noi membri.

Se numește ca *Comisiune de control* pe d-nii membri titulari *Sol. Gross și Sol. Taubes*, cari vor controla casa Casierului și prezenta Comitetului Raportul lor detaliat.

După propunerea d-lui M. Schwarzfild se autoriză Comitetul ca să-și compue in acest an singur *Comisiunea permanentă de propagandă*, pentru a fi o comisie activă.

După aceste d. Președinte declară Adunarea generală închisă fiind orele 11 /4.

Eacă Raportul financiar, pe care d. Bally el prezintă apoi Comitetului in ședința din 13 Martie 1888:

RAPORTUL DOMNULUI CASIER

PE EXERCITIUL ANULUI 1887

Domnilor,

Se fixase de Comitet seara de Sămbătă 27 Fevruarie, spre a se ține in sala Barașeum a doua Adunare generală ordinară a Societății noastre.

Așteptam cu nerăbdare și bucurie sosirea acestei seri solemne, spre a auzi frumosul discurs de deschidere al simpaticului nostru Președinte și mai cu seamă Raportul plin de farmec și de interes istoric al amicului meu d. M. Schwarzfild, primul fundator, prim u secretar, și neobositul propagator al Societății noastre.

Eu insu-mi, Casierul Dv., mă pregăteam in marginele modestelor mele puteri, să vă cer câteva momente prețioase pentru ascultarea raportului meu financiar.

Imi propusesem să vă arăt, că mulțumită binecuvântării și ajutorului Părintelui nostru ceresc, fără de care toate silințele omului sunt zadarnice, Societatea istorică Iuliu Barasch a luat un avânt însemnat, No. membrilor ei care la 31 Decembrie 86 era de 76, s'a urcat la aceeași zi din 1887 la 155 cu toată dezertziunea a câțiva puțin serioși in angajamentele D-lor.

Ca consecință venitul cotizațiilor a sporit de la 343 lei la suma de lei 1050.

Eacă tabloul complet al înțărilor, redactat alfabetic, după numele persoanelor prin cari ele s'au realizat :

			Cotizații	Analele	Fond. Baraș	Total	
Prin D-nu	Aba Abraham, Roman	de la 2 membri	6	—	—	6 —	
„	D-șoara Rebecca M. Blank, Pitești		—	3	—	3 —	
„	D-nu Friedrich Bernfeld Bărlad. de la	3 „	18	—	—	18 —	
„	„ A. D. Birnberg, Bacău „ „	2 membri	13	10	—	23 —	
„	„ M. Braunstein, Iași	8 „	24	11	—	35 —	
„	„ Elia Cahane, Galați	4 „	26	10	—	36 —	
„	„ I. Fussmann, R.-Vălcii		—	2	—	2 —	
„	„ Gh. Ghinter, Botoșani		—	5	—	5 —	
„	„ Solomon Gross, București de la	1 membru	3	2	8	13 —	
„	„ Berm. Hildebrandt, Hărlău.		—	—	30	30 —	
„	„ Leb Ianovicz, București		—	—	5	5 —	
„	„ Ph. Lasar, Craiova	de la 3 membri	16	6	—	22 —	
„	„ Leon Levy, București		—	2	—	2 —	
„	D-na Charlotte Netzler, Pitești de la	3 membri	25	14	47	86 —	
„	D-nu A. S. Pollack, București „ „	6 „	19	5	5	29 —	
„	„ I. Psantir, București	4 „	15	16	—	31 —	
„	„ Ignat Samitca, Craiova		—	—	13	13 —	
„	„ B. Samsony, Piatra		—	3	—	3 —	
„	„ Max I. Schapira, Ploești		—	—	34	34 —	
„	„ Dr. E. Schwarzfeld, Paris de la	13 membri	49	60	—	108 —	
„	„ M. Schwarzfeld, București „ „	69 „	433	112	352	897 —	
„	„ Wilhelm Schwarzfeld, Iași „ „	4 „	12	10	—	22 —	
„	„ S. Silbermann, Bărlad		—	2	—	2 —	
„	„ Sig. H. Solomon, Brăila		—	4	—	4 —	
„	„ Israel Șapira, Ploești de la	11 membri	44	25	—	69 —	
„	„ Aureliu Turcu, București „ „	1 „	3	—	—	3 —	
„	„ Iosef Weissberg „	9 „	31	4	41.80	76 80	
Direct.	„ „	9 „	148	2	—	150 —	
Contribuțiuni anuale	„ „	3 Societăți	165	—	—	165 —	
			155	1050	308	535.80	1893 80

La aceste se adaugă profit din agio la banii sosiți din străinătate 35.80.

Dobânzi de la efectele „Fondului Barasch“ 17.45.

O ofrandă de la d. Berm. Goldner de 6 lei, prin d. M. Schwarzfeld. Saldo de 192.25 din 1886, sumă din care 42.25 revin casei și 150 „Fondului“.

Cu alte cuvinte avem un total general de 2145.30 sau 1442.05 pentru casă și 703.25 pentru „Fondul Barasch“.

Cheltuelile noastre noastre no sunt cât se poate de modeste și strict după necesități, căci noi trebuie să ne rezervăm veniturile pentru realizarea tendențelor noastre, scopului ce urmărim.

Fiindcă mai multe persoane generoase, ce posedau colecții de documente au binevoit a ni le oferi gratis, n'am cheltuit pentru cumpărare de documente decât lei 25 și adică pentru un manuscris și un Pinkes, ambele de valoare pentru Societate; deosebit am cheltuit pentru copii de acte vechi și din delele comunității București, lei 21.

Explorările cimitirelor, ce au o importanță foarte mare și dorim a le duce la bun capăt fără a cruța vr'o jertfă, ne-au reclamat in acest an mica cheltueală de 52.25, cu toate că comisia ad-hoc din Iași a fost in plină activitate, cu rezultate veditate, cum vi s'a arătat in Raportul colegului nostru asupra mersului științific al Societății.

In dorința de a face un inceput de muzeu, ne-am străduit a dobândi niște prețioase pietre mormentale, aflătoare in biserica din Valea-Orlii, j. Prahova; dar dacă n'am reușit la aceasta, am dobândit însă autenticele lor copii și detalii culese de la locuitori și preot. Cheltueala excursiunilor, cu toată economia posibilă, a atins suma de 21.20.

Deși avem o intinsă corespondență in țară și chiar in afară din țară, cu toate costizitoarele expedițiuni de Anale, liste, documente, bani, cheltueala nu fu decât 108.30, la cari se adaugă pentru revizite de scris lei 24.45.

Acolo unde cheltuelile noastre au fost mai urcate sunt imprimatele, in sumă de 441 lei; dar această cheltueală ne-a fost productivă in mai multe senzuri. Cum ați văzut s'a incasat o mare parte din vnzarea Analelor. Listele de subscripții ne-au pus in putință de a avea un Fond și circulările au dat avnt mersului moral al Societății. Inspecial însă am reușit să ne câștigăm stima și simpatiile publice, mai ales in cercurile culte din țară și străinătate, prin

activitatea noastră pe tărâmul istoriei, ce a găsit cea mai vie expresie în *Analele* noastre. Deaceea ne-am și propus a publica an cu an *Analele* într'un număr mai mare de broșuri, gradat după concursul, ce sperăm că va binevoi a ne acorda toți oamenii de bine, ce dorește să se facă lumină în cercul istoriei noastre.

Cheltueli mărunte, diverse, au fost de lei 19.90.

„Fondul Barasch“, ce are o menire așa de frumoasă și pe care am dori să-l vedem cât mai curând ajuns la o sumă, care să ne pue în poziție de a reliza cu el, tot ce ne-am propus, a fost obiectul solitudinii noastre; toate cheltuelie privitoare la Fond le-am făcut din veniturile regulate și suma de lei 728.50 din averea Fondului este deja capitalizată în 7 bonuri a 100 lei cu dobânzi de 5, 6 și 7 la sută.

Saldul nostru numerar în casă pe 31 Decembrie 1887, e de 703.70, o economie destul de frumoasă, ce ne va prinde bine la prilej.

Doream încă să vă amintesc, că cu toată sporirea de venituri zelul D-lor membri și propagatorilor operei noastre, departe de a slăbi, trebuie din contra să crească mereu, căci numai astfel „Societatea istorică Iuliu Barasch“ va fi pusă în pozițiune de a realiza frumosul ei scop, care îmbrățișează varie și multiple lucrări, ca d. e. *continuarea explorării cimitirelor israelite de prin toate unghiurile patriei; adunarea de opere, documente, acte. prepararea unui mic muzeu israelit, apoi tipărirea tezaurilor istorice adunate de Societate.*

Profitând înfine de coincidența zilei de 27 Febr. 88 cu Sămbăta în care s'a citit în Sinagogile noastre secțiunile Vaiaghel și Pequde din Pentateuc, doream să vă fac atenți asupra influenței funeste a mediului în care trăim, asupra moralului și caracterului coreligionarilor noștri. Pe când domnișoarele și matroanele abea scăpate din robia Egiptului, oferă giuvaericele lor pentru ridicarea tabernaculului și-și dau pentru trebuința templului chiar oglindele. de cari o femeie foarte anevoe se desparte, din sexul frumos al Israelitilor-români abea s'a găsit trei, care să răspundă la apelul nostru, primit cu aplause prelungite în seara de 31 Ianuarie a. t. Mi-ar fi plăcut mult mai mult ca acele aplause să se fi transformat în bani sunători pentru ajungerea scopului Societății noastre, care este recompunerea sanctuarului nostru istoric, în care se oglindește trecutul lui Israel în România.

Toate aceste și multe altele le notasem în carnetul meu, spre a vi le spune în seara de 27 Februarie a. c. Însă Psalmistul a zis

incă de acum trei mii de ani : רבות מחשבות בלב איש ועצת ד' היא תקים omul propune și D-zeu dispune.

O boală gravă însă, din fericire trecătoare, mi-a răpit și bucuria de a lua parte la acea ședință și puțința de a-mi implini la timp datoria, de a vă face și prezenta Raportul meu financiar.

Fiindcă voința celui Prea-inalt a fost astfel, și noi, slabi și neputiincioși muritori, nu se cade, nici putem a murmura, mă mărginesc la cele sus zise. Vă alătur bilanțul pe anul 1887 și vă rog să păstrați Societății noastre nealterate, unirea, entuziasmul și zelul dv. și astfel „Societatea istorică Iuliu Barasch“ va pași neincetat, spre frumoasa ei țință și va sta până la finele veacurilor ca o nouă și neclintită dovadă, că și în România, ca pretutindeni, Israel a știut să-și împlinească misiunea sa divină de propagatori ai adevărului, binelui și frumosului pe toate tărăturile activității omenești.

Casier, I. D. BALLY.

Seara II, 28 Fevruarie 1888.

Ședința se deschide la 4 ore p. m., prezenți fiind 14 membri activi. Președinția d-lui Dr. M. Taubes.

Se procedează la ordina zilei, discutând asupra *modificării art. 7 al 2 al Statutului* propusă la Ad. gen. trecută. Procedându-se la vot d. Secretar depune buletinele de vot iscălite de membri respectivi din provincie; membri prezenți își depun singur voturile. Se constată 23 voturi contra și 4 pentru, deci propunerea s'a respins.

Se respinge asemenea amendamentul d-lui B. Samsony (Piatra), ca membri titulari să-și aleagă 2 membri în Comitet cu vot consultativ, suficient fiind, că controla casei se încredințează numai la atari membri și Comitetul nu lipsește a se folosi de sfaturile orcu crede cu cale.

Se trece la reînnoirea Comitetului.

Se procedează la adunarea plicurilor de vot; d. Secretar I depune plicurile închise, sosite din provincie. D-nii cari nu-și au înaintat voturile sunt: I. D. Bally, Dr. Beck, Dr. Gaster, D. H. Paves, S. Pineles, S. H. Salomon, Dr. Stern, Rab. Taubes, Rab. Segall, și Efr. Segall.

Dupăce se numesc ca scrutatori d-nii M. Asiel și M. Schwarzfild, ear ca secretari de scrutin d-nii I. Weissberg și A. Turcu, se începe despuerea scrutinului. Rezultatul este cel următor:

Voturi exprimate 36, 1 vot anulat, majoritate absolută 19.

Președinte: Dr. M. Taubes 34 voturi, 1 Dr. Beck.

Vice-Președinte: H. Bidjarano 27, Dr. M. Brociner 5, 3 voturi diverse.

Prim-Secretar: M. Schwarzfeld 35 voturi.

Secretar al II: L. Cassvan 28, I. Weissberg 7.

Bibliotecar: I. D. Bally 29, Bidjarano 6.

Casier: Iuliu Pop 29, Bally 6.

Consilier: Rab. Schorr 22, N. C. Popper 6, Iuliu Pop 5, I. Psantir 1 și unul anulat.

Asupra alegerii consilierului se ridică contestațiuni.—În vedere că considerații personale nu sunt admisibile decât numai la numirea membrilor și orice membru activ locuind în Capitală are un drept egal la alegerea sa în Comitet, orice contestare de atare natură și în contradicție cu Statutul și rămâne de sine-și nulă și neavenită.

După aceasta ședința se închide fiind orele 7 seara.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

E R R A T A

- Pg. 37 r. 18 de s. în j. în loc de Thomas Toriton, care scrie la 1812, cetește: *care scrie la finele veacului trecut.*
 „ 47 r. 13 și 22 de s. în j. în loc de Raicevich cetește *Buch.*
 „ 53 nota 4 în loc de 1874 cetește *1846.*

Pentru alte greșeli mărunte, ce se vor fi strecurat, cerem scuză cetitorilor.